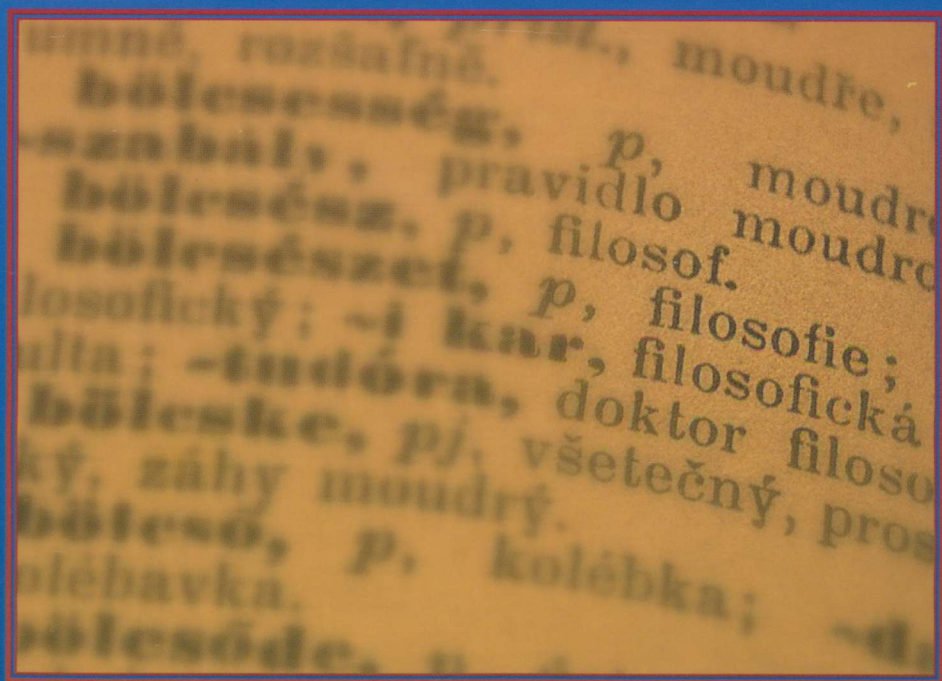

PONS STRIGONIENSIS

STUDIA

MC

168.335

Mészáros Andor – Beke Márton

BEVEZETÉS A BOHEMISZTIKÁBA

BEVEZETÉS A BOHEMISZTIKÁBA

PONS STRIGONIENSIS

Studia

VIII.

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar
Szlavisztika – Közép-Európa Intézete és
a Szent Adalbert Közép-Európa Kutatócsoport sorozata

Sorozatszerkesztő
Käfer István

1. Ivan Halász
CIRKEV, NÁROD, ŠTÁT
Daniel Bachát a jeho budapeštianske roky (1873–1906)

2. DEO GRATIAS
A Pázmány Péter Katolikus Egyetem és a Nagyszombati Egyetem
millenniumi ünnepi találkozója

3. Jozef Hal'ko
A CSEHSZLOVÁK SZAKADÁR KATOLIKUS AKCIÓ
Kommunista kísérlet a katolikus egyház nemzeti
egyházzá formálására Csehszlovákiában

4. NOVÉ INTERPRETACE ČESKÉHO BAROKA
A CSEH BAROKK ÚJ INTERPRETÁCIÓI
Sborník z mezinárodní konference, Piliscsaba, 12.–13. května 2003
Nemzetközi konferencia, Piliscsaba, 2003. május 12–13.

5. József Borovi
ROZDELENIE OSTRIHOMSKEJ ARCIDIECÉZY

6. Kovács Anna
A SZLOVÁKOK ÉLETE ÉS KULTÚRÁJA BUDAPESTEN
A DUALIZMUS KORÁBAN (1867–1918)

7. „HALÁLOM UTÁN NEM FOG MINDEN
AKARATOM SZERINT TÖRTÉNNI”
Dokumentumgyűjtemény Pázmány Péter sírhelyéről

8. Mészáros Andor – Beke Márton
BEVEZETÉS A BOHEMISZTIKÁBA

Mészáros Andor – Beke Márton

BEVEZETÉS A BOHEMISZTIKÁBA

Egyetemi jegyzet

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Szlavisztika – Közép-Európa Intézet
Szent Adalbert Közép-Európa Kutatócsoport

Piliscsaba–Esztergom, 2007

A kötet megjelenését támogatta

Oktatási
Minisztérium

Lektorálta Käfer István és Markéta Pochylová

MC 168. 335

2008

© Mészáros Andor, Beke Márton, 2007

HU ISSN 1588-2322
ISBN 978-963-9206-41-0

A címlapon František Brábek magyar–cseh kéziszótárának
(v Praze, Otto, é. n.) 74. oldala látható.
(A fotót Beke Márton készítette.)

Felelős kiadó Nagy László dékán

Tördelés és nyomdai munkák *mondAt Kft.*, Budapest
www.mondat.hu

Tartalomjegyzék

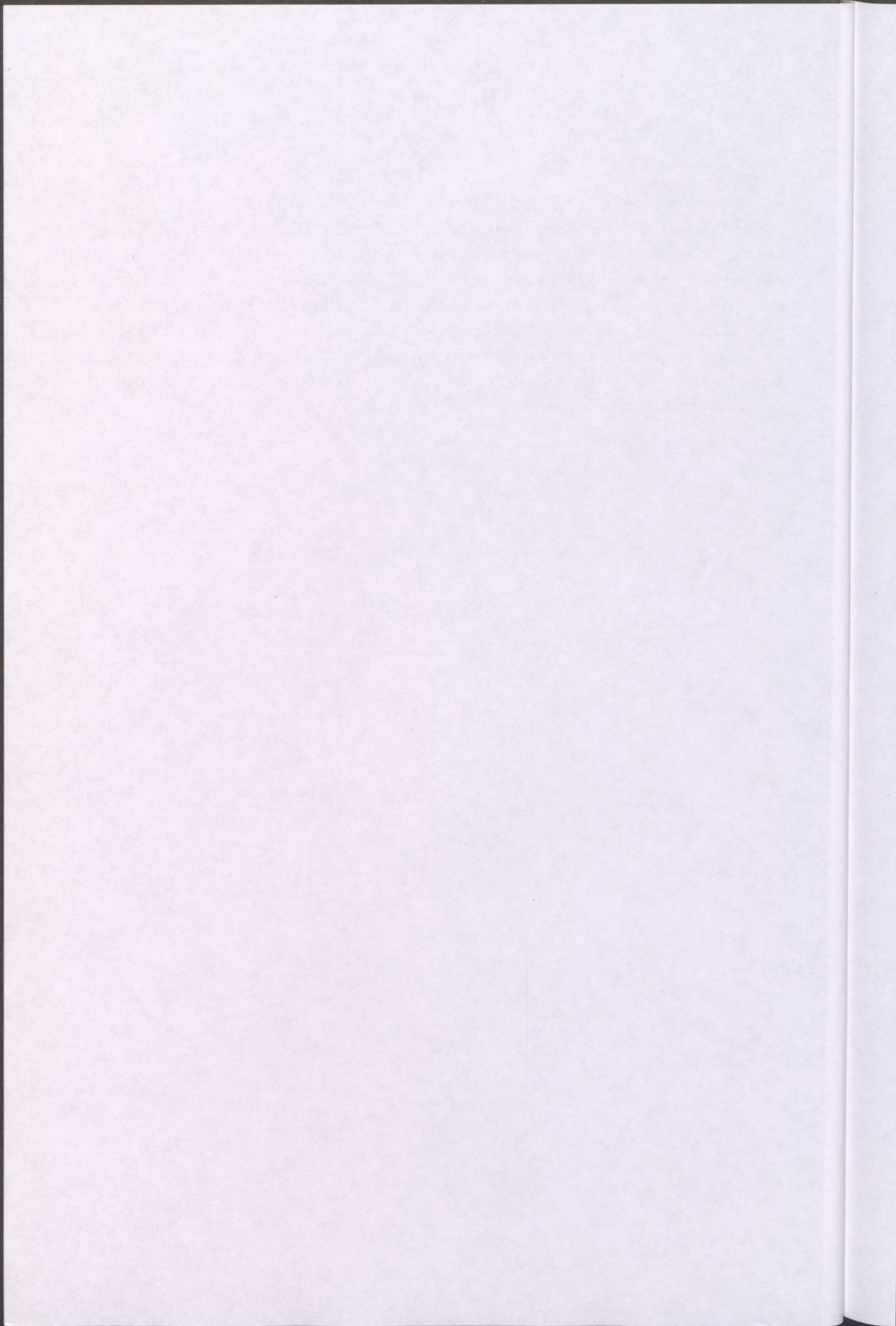
Bevezető	7
MŰVELŐDÉS (Mészáros Andor)	9
A cseh történelem főbb korszakai	11
Csehország egyházai	23
A cseh irodalomtörténet áttekintése	27
A cseh képzőművészet	40
A cseh építészet	42
A cseh filmművészet	45
A cseh zene	46
A cseh tudományos gondolkodás fejlődése	48
A mai Csehország	50
 A CSEH NYELV RENDSZERE (Beke Márton)	 59
Főnevek	61
A nyelvtani nem	61
A főnevek ragozási típusai	61
A főnevek ragozása	63
Hímnem	63
Nőnem	65
Semleges nem	66
Egyes idegen eredetű főnevek ragozása	67
Melléknevek	68
Melléknevek típusai, egyeztetése	68
Melléknevek ragozása	68
Kemény típus	68
Lágy típus	69
Birtokos melléknevek	69
Melléknevek fokozása	70
Középfok	70
Felsőfok	71
Névmások	71
A névmások csoportosítása	71
Névmások ragozása	72
Személyes névmások	72
Birtokos névmások	73
Mutató névmások	74
Kérdő névmások	76
Vonatkozó névmások	76
Határozatlan névmások	77
Tagadó névmások	78

Számnevek	78
A számnevek csoportosítása	78
A számnevek ragozása	78
A <i>jeden, jedna, jedno</i> ragozása	78
A <i>dva, dvě</i> és az <i>oba, obě</i> ragozása	79
A <i>tři</i> és a <i>čtyři</i> ragozása	79
A <i>pět</i> típusú számnevek ragozása	79
A <i>několik, kolik, tolik</i> határozatlan számnevek ragozása	79
A <i>sto, tisíc, milion, miliarda</i> tőszámnevek ragozása	79
A sorszámnevek és a melléknévi végződésű gyűjtőszámnevek ragozása	79
Igék	80
Igeosztályok	80
Első csoport	80
Második csoport	80
Harmadik csoport	80
Negyedik csoport	80
Ötödik csoport	80
Hatodik csoport	81
Áttekintő (egyszerűsített) jelen idejű igeragozási táblázat	81
Igeszemlélet	82
Problémák az igeszemlélettel kapcsolatban	82
Folyamatos–befejezett ige párok	82
Múlt idő	83
Jövő idő	84
Egyszerű jövő idő	84
Összetett jövő idő	84
Feltételes mód	84
Felszólító mód	85
Elöljárók	86
Ragozási táblázatok	87

Bevezető

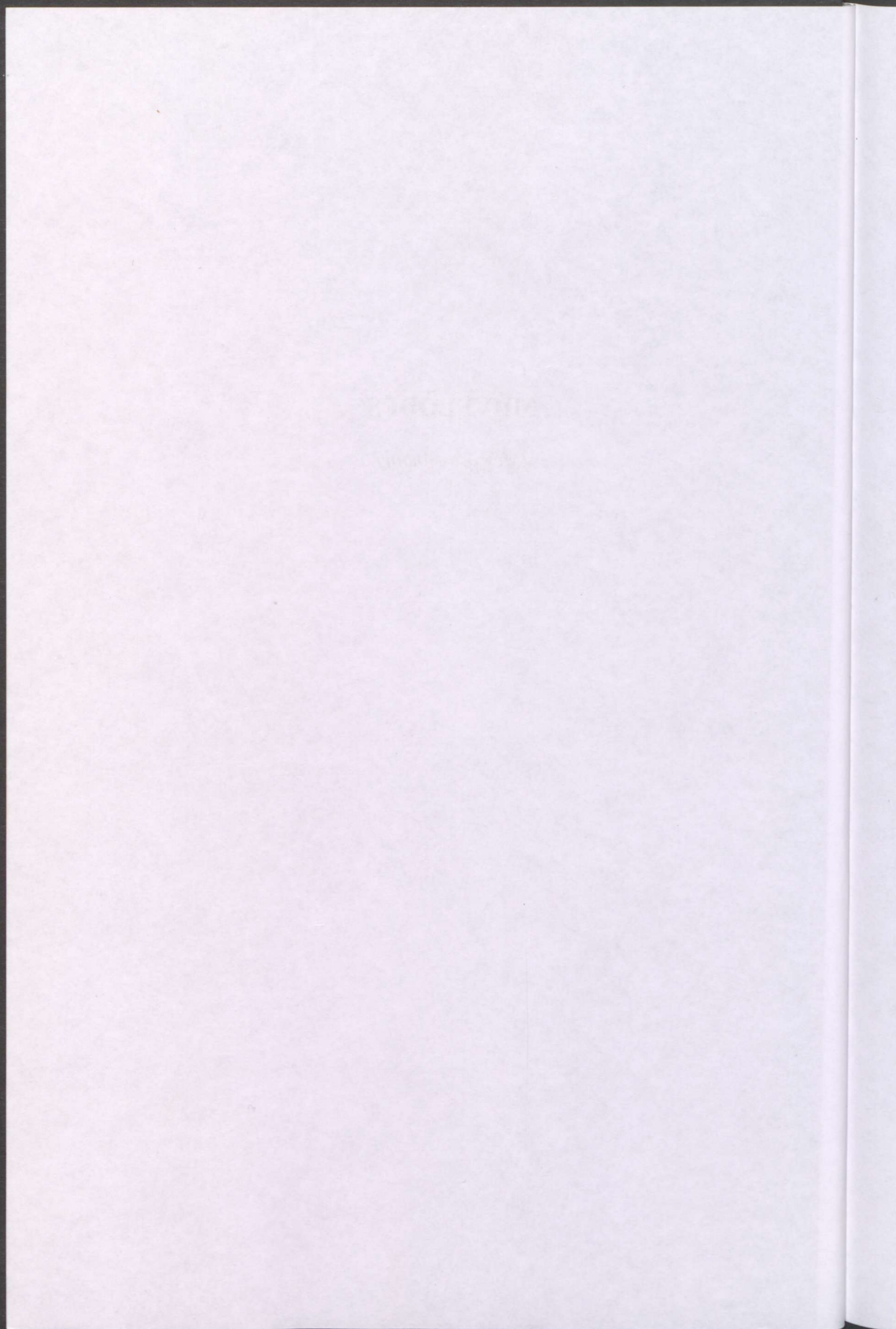
Kötetünk a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar Szlavisztika – Közép-Európa Intézetében cseh BA tanulmányokat kezdő diákoknak készül, és átfogó képet nyújt az ehhez szükséges bohemisztikai ismeretekről. Az első rész a teljesség igénye nélkül, a cseh művelődés történetének és a cseh reáliáknak azokat az alapvető tényeit ismerteti, melyek – cseh nyelvű szakirodalom nélkül – alig sajátíthatók el, de feltétlenül szükségesek a további sikeres tanulmányok folytatásához. A második rész a mai cseh nyelv rendszerének korszerű összefoglalása. Kötetünket haszonnal forgathatják még egyetemünk lengyel, illetve szlovák szakos hallgatói is, akik részt vesznek a cseh kultúra stúdiumon és a szlovák szakon cseh nyelvi képzést is kapnak.

A szerzők

MŰVELŐDÉS

(Mészáros Andor)

A cseh történelem főbb korszakai

A kora középkori cseh állam ■ A kora cseh történelem tárgyalásakor elsőként a cseh tartományok államházi szerveződését megelőzően létrejött nyugati szláv államok kapnak szerepet. A 7. század folyamán az avarok elleni védekezésül **Sámo** frank kereskedő által megszervezett törzsszövetség volt az első kora szláv állam. Területe, központjának – a **Fridegard krónikában Vogatisburgnak** nevezett székhely – helye ismeretlen. Az állam Sámo halála, 658 után, a 8. század elején felbomlott.

A 8. században említik a források **Pribina nyitrai fejedelemségét**, illetve később a **Kocel-féle fejedelemséget**, melynek központja a mai dunántúli **Zalavár** volt. A legnagyobb jelentőségű a 9. században létrejött morva állam, az ún. **Nagymorva Birodalom**, mindenekelőtt a szláv művelődés, írásbeliség és egyházi műveltség kialakulásában betöltött szerepe miatt. Földrajzi helyéről viták folynak. A cseh és a szlovák feltételezés szerint az állam magja a mai Szlovákia nyugati és a mai Morvaország keleti határvidékén volt. Nyugaton Staré Město-ban, illetve Uherské Hradiště körül tártak fel a nagymorva időszakból származó épületeket. A morvaországi Olmütz (Olomouc) és Znojmo mellett a mai szlovákiai Nyitra, Dévény és Pozsony volt jelentős morva központ. A nagymorva műveltség bajor, dalmát és pannon mintákon alapult. A későbbiekben hatással volt a művelődésre Csehország, illetve Lengyelország távolabbi területein is.

A belső problémák következtében a 10. század elején az állam felbomlott. A **Mojmiridák** utolsó jelentős uralkodója II. Mojmir (903–904) volt. Az állam végleges szétesését általában a honfoglaló magyarokkal vívott 907. évi pozsonyi csatához kapcsolják.

A 9. században a morva állam felbomlásával párhuzamosan szerveződött meg a cseh. A mai Cseh Köztársaság területén az **5–6. század** folyamán jelentek meg a **szláv törzsek**. Korábban a keltákhoz tartozó **Boi** törzs élt itt, akikre a csehek több nyelvű elnevezése (Bohemus, Böhmen stb.) is utal. A **cseh állam megalapítására** azonban, csak a **9. század** folyamán került sor a **Přemysl-dinasztia** vezetésével.

A 9. század derekától sikerült megszilárdítani az államszervezetet és megindult az alapvető intézmények kiépítése. A társadalom elsősorban állattenyésztéssel és földműveléssel foglalkozó szabadokból, a fejedelem kíséretéhez tartozó gazdag szabadokból, illetve a teljesen alávetett helyzetben élő rabszolgákból állt.

Az állam élén a fegyveres kíséretére támaszkodó Přemysl fejedelem volt, az államszervezet a fejedelmi, előkelői várak, illetve a kialakuló egyházszerkezet rendszerén nyugodott.

Az állam megszilárdítása és az egyházi szervezet építésének kezdetei **Szent Vencel** (Svatý Václav), végleges kialakítása azonban **I. Kegyetlen Boleszláv** (Ukrutný Boleslav) nevéhez fűződik, aki élére állt a pogány előkelők lázadásának, meggyilkolta öccsét, de folytatta az általa elindított folyamatokat. Jó viszonyt ápolt a német-római császárral is, 955-ben I. Ottó hűbérében harcolt a kalandozó magyarok ellen az Augsburg melletti Lech-mezőn.

A 10. század második felében már jelentkeztek a feudális széttagoltság jelei is.

Az érett középkori cseh állam ■ A cseh állam történetét ebben az időszakban két, eltérő szakaszra oszthatjuk. A 11. század elejétől 1222-ig a **feudális szétagoltság** időszakáról beszélhetünk, amit az **állam egységesülésének kora** követett a 14. század végéig.

Az első időszakban a cseh állam kisebb, viszonylag független területi egységekre tagolódott, amelyek csupán részben vetették alá magukat a fejedelmi hatalomnak. A Přemysl-dinasztián belül is viszályok támadtak. Az akkori fejedelemmel, II. Soběslavval szembenálló tagjai **1182-ben** elérték I. Barbarossa Frigyes császárnál a **Morva Őrgrófság (Markrabství moravské)** felállítását,¹ önálló birodalmi fejedelemséggént, **1187-ben** a cseh uralkodó mellett a prágai püspök is birodalmi fejedelmi rangot kapott. A gazdasági szétagoltságot részben a központi hatalom gyengülése, részben a nagybirtokok természetes gazdálkodása és a kereskedelem hiánya idézte elő.

Az államot a **német-római császár hűbérében álló Přemysl fejedelmek** irányították. Először II. Vratislav kapott még csak személyre szóló koronát **1085-ben** a német-római császártól. A cseh állam az **1212-ben**, a II. Frigyes császár által kiadott **Szicíliai Aranybulla (Zlatá bula sicilská)** rendelkezésével vált **örökletes királysággá**.²

1222-ben az állam és az egyház megállapodásával (**konkordátum**) lehetőség nyílt a szétagoltság felszámolására. Az uralkodót ezt követően már támogatta az egyház, illetve a köznemesség.

A 13. század elejére a **Cseh Királyság (České království)** központja, mely a kezdetektől **Prága (Praha)** volt, a közép-európai térség egyik legfőbb városává vált. A királyi székhelye egészen legújabbkori egyesítéséig különálló, a középkorban önálló városi joggal rendelkező királyi városok halmaza volt. 1230 körül a kereskedővároshoz, az **Óvároshoz (Staré Město)** csatolták a Szent Gál- (Svatý Havel) templom környékét és a várost fallal, illetve árokkal vették körül. Erre utalnak a Na příkopě (árok) és a Můstek (híd) utcanevék, helynevek. A megerősített kereskedőváros a nürnbergi városjogot kapta. Központja az Óvárosi tér (Staroměstské náměstí) lett, mely mellett létrejött a csehül Týnnek, németül Ungeltnek nevezett piac, a kereskedelmi központ.

II. Přemysl Ottokár uralkodása (1253–1278) idején, 1257-ben született a **Vár (Hrad)** alatt a később **Kisoldalnak (Malá Strana)** nevezett újabb város, magdeburgi városjoggal. Utolsóként a **Hradzsín (Hradčany)**, a várat körülvevő település, a királyi vár szolgálonépének lakhelye kapta meg a város rangot. 1598-ig – amikor II. Rudolf királyi várossá emelte – a várgróf (purkrabí) igazgatása alatt állt.

A 13. század közepe, II. Přemysl Ottokár uralkodása a középkori cseh állam virágkorát jelentette. A cseh király döntő politikai szerepet kapott a Német-római Birodalomban, a császárt választó **hét választófejedelem** (a **négy világi** – a cseh király, a **brandenburgi őrgróf**, a **szász herceg**, a **rajnai palotagróf** és a **három egyházi** – a kölni, a

¹ A Morva Őrgrófság a Cseh Királyság fennállása alatt mindvégig megőrizte közjogi különállását. A 13. század elejétől azonban az őrgrófi méltóságot a mindenkor trónörökös töltötte be, a 14. századtól pedig általában a cseh királyi cím viselőjét illette meg a morva őrgrófi cím is.

² A Cseh Királyság a Német-római Birodalom része volt egészen a birodalom 19. század eleji megszűnéséig. Ez az államjogi viszony a 15. századtól azonban már csak igen laza hűbéri kötelezettségeket jelentett.

mainzi és a trieri érsek) közül az **1273-ban**, Habsburg Rudolf által kiadott **Aranybulla** rendelkezései alapján a legfontosabb világi választófejedelem lett.

A Přemysl-ház legjelentősebb uralkodója, II. Ottokár arra törekedett, hogy Európa meghatározó hatalmai közé emelje a Cseh Királyságot és jelentős terjeszkedésbe fogott. Fontos céljai között szerepelt a **balti poroszok megtérítése** és a Babenbergek kihalása után (1276) kísérletet tett az **Osztárk Őrgrófság** királyságához csatolására.³ Mindkét törekvése sikertelennek bizonyult. Halálát is a Habsburg Rudolf és IV. László magyar uralkodó ellen, az osztárk örökségért vívott **1278-as morvamezei csatában** lelte, az Osztárk Őrgrófság pedig a Habsburgok kezébe került.

A 13. század a Cseh Királyság belső viszonyaiban is nagy átalakulásokat eredményezett. Társadalmi viszonyaira a 20. századig meghatározó hatással volt, hogy uralkodói kezdeményezésre jelentős számú **német etnikumú telepest** (hospest) hívtak az országba. A németek az ország addig gyéren lakott, hegyvidéki, erdős részein telepedtek le, elsősorban a Cseh Királyság nyugati, dél-nyugati és észak-nyugati peremvidékén, illetve Morvaország középső területein és Sziléziában.

A német elvándorlás oka a túlnépesedés és az ezzel összefüggő földínség volt. E népességet a cseh uralkodó és a főnemesség különböző gazdasági kiváltságokkal (pl. adómentesség) csábította az országba, ahol addig mezőgazdasági termelés alá nem vont területeket tettek gazdálkodásra alkalmassá, erdőt irtottak, mocsarakat csapoltak le. A telepítések eredményeként a 13. század végétől a **német elem meghatározóvá vált a cseh államban**. Sok teljes egészében német etnikumú terület, német alapítású település jött létre. A Cseh Királyság kétnemzetiségű országgá vált egészen 1945-ig, a németek kitelepítéséig.

A Cseh Királyság politikai szerepének növekedését elsősorban a cseh tartományok gazdasági erősödése alapozta meg, amit mindenekelőtt a **nemesfémhányászat**, főként az **ezüsbányászat** fellendülése eredményezett. A 13. században tűnt ki az ezüsbányászatából hatalmas gazdagságra szert tett **Kutná Hora** városa, mely rövid időre Prága vetélytársává vált a királyság székhelyének címéért is. A város korabeli gazdagságát jól szemlélteti a bányászat védőszentjének, Szent Borbálának (Svatá Barbora) szentelt, gótikus székesegyháza. Kutná Horában született meg a **Ius regale montanorum**, Közép-Európa meghatározó bányavárosi törvénykönyve és 1300 körül **itáliai pénzverők** itt kezdtek verni a Közép-Európa fontos fizetőeszközüvé vált **prágai garast**.

A Cseh Királyság az utak fejlesztésével fontos kereskedelmi központtá is vált, elsősorban a Baltikum felé irányuló kereskedelemben. A gazdaság fejlődését a **városalapítások** nagy száma is jelezte, melynek során fontos királyi városok is születtek (pl. Písek, Domažlice), és a királyi várak rendszerének kiépítésére (pl. Křivoklát és Bezděz vára) is sor került.

³ A Cseh Királyság 13. századi sikertelen terjeszkedési kísérleteihez több jelentős, világi és egyházi alapítás is kötődik, II. Ottokár személyéhez fűződik az osztárk tartományokban például a kremsi dominiánus templom és a gráci Leechkirche. A balti poroszok térítésére alapították a vratislavi (Wrocław, Boroszló) térítő püspökséget, illetve ekkor került sor a Balti-tenger partján Královec (Königsberg, ma: Kaliningrád) alapítására.

II. Ottokár halálát követően a központi hatalom átmenetileg meggyengült és **Záviš z Falkenštejna** rövid régenssége, nemesi királyság következett. A század végén, az utolsó Přemysl királyok, II. és III. Vencel uralkodásának idején sikerült helyreállítani a királyi hatalom függetlenségét és kísérlet történt a rendi állam kiépítésére. Már a királyi tanács is szerepet kapott az állam irányításában.

II. Vencel, a Přemysl-dinasztia utolsó jelentős uralkodója felhagyott II. Ottokár észak–déli terjeszkedési politikájával és birodalmi területeket próbált megszerezni. Ekkor lett Csehország része **Cheb** városa és környéke. Az Árpád-ház kihalását követően kísérletet tett a magyar korona megszerzésére. Fiát, a későbbi III. Vencelt, 1301. augusztus 27-én magyar királlyá koronázták, ám 1304-ben kénytelen volt elhagyni Magyarországot és amikor 1305-ben elfoglalta a cseh trónt, le is mondott a magyar királyi címről.

II. Vencel nem végzett ugyan jelentős tanulmányokat, mégis nagy érdeklődést mutatott a tudományok iránt. Kódexeket hozatott udvarába a Pireneusi-félszigetről és uralkodása alatt merült fel először egyetem alapításának gondolata Prágában.

Amikor III. Vencel 1305-ben trónra lépett a megerősödő Piastok fenyegették a csehek által megszerzett lengyel területeket. A cseh király éppen lengyel hadjáratához gyűjtött csapatokat, amikor **1306-ban**, Olmützben meggyilkolták. **III. Vencel halálával kihalt a Přemysl-ház**. A Cseh Királyság a Habsburgok és Karintiai Henrik rövid vetélkedése után a **Luxemburg-dinasztia** uralma alá került.

Az első Luxemburg uralkodó az **1310-től** trónra lépő **Luxemburgi János (Jan Lucemburský)** volt. Uralkodása idején, bár keveset tartózkodott a Cseh Királyságban, sikerült megnyernie a cseh főnemesség támogatását és visszaszerezni az elveszett királyi birtokokat. **1346-ban**, a crécyi csatában, a százéves háborúban, a francia uralkodó oldalán, az angolokkal vívott ütközetben vesztette életét.

Luxemburgi Jánost 1346-ban fia, a legnagyobb középkori cseh uralkodóvá vált **IV. Károly (Karel IV.)** követte a trónon. A cseh királyként I., német-római császárként IV. Károly **1378-ig** uralkodott Csehországban. Már apja életében jelentős szerepet kapott az ország irányításában, **1344-ben** VI. Kelemen pápánál sikerült elérnie a **prágai érsekség (pražské arcibiskupství)** megalapítását. Császárrá választását követően Prágát a Német-római Birodalom központjává tette és uralkodását mindvégig a cseh hagyományok hangsúlyozása, a **bohemocentrizmus** jellemezte.⁴

Nevéhez jelentős alapítások és építkezések is fűződnek, **1348-ban** Prágában megalapította Közép-Európa első **egyetemét**, felépítette az új prágai köhidat (ma **Károly-híd – Karlův most**) és a császári székhelyként szolgáló **Karlštejn** várát.

Fontos szerepe volt a cseh közjogi hagyomány formálásában is. 1348-ban ő használta először a **Cseh Korona Országai (Zemí koruny české)** megnevezést a **Cseh Királyság**, a **Morva Őrgrófság**, a **Sziléziai Hercegség (Slezské knížectví)**, **Alsó-**, illetve **Felső-Luzsica (Dolní-, Horní-Lužice, Lausitz)** és **Brandenburg (Braniborsko)** által

⁴ Ez leginkább Szent Vencel kultuszának ápolásában jelentkezett. Ekkor készítették el a cseh koronázási ékszereket (Szent Vencel koronáját), épült fel a Szent Vítus székesegyház Szent Vencel-kápolnája és az összes királyi alapításkor nagy szerepet kapott a venceli hagyomány.

alkotott területre. Az 1350-es évek elején a Cseh Korona Országainak belső viszonyait szabályozó **Majestas Carolina** elnevezésű joggyűjtemény már egy írott alkotmány előképe volt.

IV. Károly uralkodásának időszaka a középkori cseh állam virágkora, ami különösen a következő időszak eseményeinek tükrében (pestisjárvány, huszita háborúk) tűnt aranykornak. Luxemburgi IV. Károly, a középkor legkiemelkedőbb csehországi uralkodója a **Haza atyja (Pater Patriae – Otec vlasti)** állandó jelzőt kapta.⁵

A huszita korszak ■ A huszitizmus Európa első olyan mozgalma volt, mely az állam és az egyház megreformálására irányult, de radikális irányzatai már a társadalom alapvető intézményeit is támadták. A korszak IV. Luxemburgi Vencel uralkodásától, **Husz János (Jan Hus)** fellépésétől, a 15. század elejétől 1434-ig tartott. Az 1419-es huszita felkelést követően a huszita háborúk koráról beszélünk.

Ez az időszak, mely a cseh nemzeti ébredés korában, a 19. században a cseh történelem legdicsőségesebb korszakaként került be az akkor kialakított nemzeti történeti kánonba, rendkívüli megrázkódtatást jelentett a középkori cseh állam számára. A királyság intézménye fennmaradt ugyan – bár az uralkodó, **Luxemburgi Zsigmond (Zikmund Lucemburský)** nem tudta elfoglalni a trónt –, de ideiglenesen megszűnt a régi közigazgatás, a főurak kormányzati monopóliuma és megerősödött a huszita mozgalomba bekapcsolódott városok és a cseh köznemesség részesedése az állam irányításában.

A huszita mozgalom kialakulásának több oka volt. Luxemburgi IV. Károly uralkodásának virágzó korszakát a 14. század végén hirtelen hanyatlás követte. Nem csupán utóda, IV. Vencel uralkodói képessége bizonyult szerényebbnek apjáénál, hanem gazdasági hanyatlás is jelentkezett. Ennek legfőbb oka az volt, hogy a pestisjárvány, mely a 14. század közepén még elkerülte a cseh tartományokat, a század utolsó évtizedeiben többször is végigsöpört az országon (1380, 1390, 1403–1406, 1414–1415).⁶

A századfordulótól egyre inkább fokozódott a feszültség a cseh tartományokban, amihez hozzájárult az egyház általános válsága a nagy nyugati egyházszakadás időszakában. A századelő társadalmi válságának feloldására a prágai egyetem teológusai igyekeztek megoldást keresni. Közülük emelkedett ki az angol prédikátor, **John Wycliff** egyházzal kapcsolatos nézeteit saját elképzeléseivel ötvöző Husz János. A kezdetben az uralkodó által is támogatott mozgalom erős cseh nemzeti jelleget öltött, a prágai **Betlehem Kápolnában (Betlemská kaple)** Husz és követői cseh nyelven prédikáltak, az egyetemen pedig, az **1409-es Kutna Hora-i dekrétum** rendelkezéseivel elérték a cseh

⁵ E kifejezést a király temetési beszédében használták először és valójában szinte minden uralkodó temetésekor elhangzott a középkori Európában, ám IV. Károly nevétől a cseh hagyományban elválaszthatatlan maradt.

⁶ A pestis már a 14. század derekán (1348) hatalmas pusztítást végzett Európában, de ekkor még cseh területeken nem jelentkezett. Egyes vélemények szerint ez is egyik oka volt a császári udvar Prágába helyezésének, hiszen a nemzetközi kereskedelmi útvonalak által ekkor már alig érintett Csehország megfelelő védelmet biztosíthatott az udvar számára a járvány terjedése elől.

egyetemi nemzet szavazattöbbségét a mozgalommal szembenálló német tanárokkal és diákokkal szemben.⁷

Az eretnekké nyilvánított Husz Jánossal IV. Vencel szembefordult, és 1412-ben kénytelen volt elhagyni Prágát. Husz János **1415-ben**, a nyugati egyházszakadás megszüntetése érdekében a Bóden-tó parti **Konstanzba (Kostnice)** összehívott zsinaton ismertette nézeteit, melyeket eretneknek nyilvánítottak, Huszt pedig felhívták azok visszavonására. Mivel erre nem volt hajlandó, átadták a világi hatóságoknak, melyek eretnekké nyilvánították és **1415. július 15-én** máglyán megégették. A Huszt pártoló cseh főurak nem nyugodtak bele Husz János tanainak eretnek voltába. Tiltakozásukat Husz közeli barátja, a Magyarországon is járt cseh prédikátor, **Prágai Jeromos (Jeroným Pražský)** vitte el a zsinathoz. Egy évvel Husz János után őt is megégették. A cseh tartományokban ezután mind többen követelték az egyház megújítását Husz János elvei alapján, a visszatérést az őskeresztény elvekhez, bár ennek módját igen sokféleképpen képelték.

A **huszita felkelés** végül **1419. július 30-án** robbant ki, amikor a prágai husziták⁸ **Jan Želivský** prédikátor vezetésével az újjvárosi városházához vonultak és kidobták az ablakon a huszitaellenes városi tanácsnokokat. Ez volt az első prágai defenesztráció.⁹

A felkelés kirobbanása után röviddel a husziták több ágra bomlottak és harcoltak az ellenük indított keresztes hadjáratokkal, de gyakran egymással is. A legfontosabb huszita irányzatok közül a **kelyhesek (utraquisták,¹⁰ kališníci)** a mérsékelt nézeteket képviselték, a radikális szárnyat pedig a chiliasztikus elveket követő **táboríták (táboři)** és a **Jan Žižka** zsoldosvezér halála után követőiből szerveződő **árvák (sirotci)** alkották.

1420-ban az egyes irányzatok megállapodtak a mindegyikük által elfogadható huszita alapelvekben, a **négy prágai cikkelyben (čtyři pražské artikuly)**, melyek többek között kimondták a két szín alatti áldozást és az egyház világi hatalmának tilalmát.

A huszita háborúk korszaka több évtizedre meghatározta Csehország fejlődését. A több ágra szakadt husziták harca a keresztes hadjáratokat vezető Luxemburgi Zsigmondal évekig tartott. A harc jelentősebb epizódjai közé tartozott az **1420-as vitkov-hegyi csatában** a Jan Žižka által vezetett huszita seregek győzelme, melyet a dél-csehországi **Tábor városának alapítása** követett.

A háború lezárását a husziták mérsékeltebb szárnya, a kelyhesek és Zsigmond meggyezése hozta el az 1431-ben összehívott **bázei zsinaton**. A radikális huszitákkal szem-

⁷ A középkori egyetemek közössége egyetemi nemzetekbe (natio) tömörült. A prágai egyetemen négy nemzet, a cseh, a bajor, a szász és a lengyel létezett. Az egyetemi nemzet természetesen nem jelentett nemzetiiséget, inkább a diákok és a tanárok származási irányára utalt. A cseh nemzetbe például a cseh tartományokból, illetve a Cseh Királyságtól délkeletre eső területekről származó tanárok és diákok tartoztak, így többek között a magyarországiak is. A Kutna Hora-i dekrétum kiadása előtt minden nemzetnek egy szavazata volt, a dekrétum viszont három szavazatot juttatott a cseh nemzetnek. Tiltakozásul azonban a német nemzetekhez tartozó egyetemi polgárok elhagyták Prágát és új egyetemet alapítottak Lipcsében.

⁸ A huszita elnevezés kezdetben Husz követőinek gúnynéve volt, mivel Husz János vezetékeve csehül libát jelent. Husz hívei egymást testvéreknek (bratr), illetve isten katonáinak (boží bojovníci) szólították.

⁹ A latin fenestra szó ablakot jelent. A defenesztráció (defenestrace) kifejezés a cseh történelemben sajátosan még néhányszor megismétlődő ablakon kidobás megjelölésére szolgál.

¹⁰ Az utraquista (utrakvista) elnevezés a két szín alatti áldozás követelésére és a latin uterque, utraque, utrumque, mindkettő jelentésű szóra utal.

befordult kelyhesek az **1434-es lipanyi csatában** már Zsigmond oldalán harcoltak. A radikális szárny vereséget szenvedett. **1436-ban** elfogadták a **bázei kompaktátakat**, a kelyhesek és a zsinat megegyezését, mely Cseh- és Morvaországra vonatkozóan lehetővé tette a két szín alatti áldozást és a négy prágai cikkely mérsékeltebb változatának alkalmazását. A kompakták szellemében cseh nemzeti egyházként megalakult a **kelyhes egyház (kališnická církev)**. A bázei megegyezést a pápa nem hagyta ugyan jóvá, de a huszitizmus tanai továbbéltek a kelyhes egyházban és a később jelentős szerepet játszó, **1437-ben** alakult **Cseh Testvérek (Jednota bratrská)** vallási mozgalomban.

A huszita háborúk korszakában jelentősen átalakult a cseh társadalom. A hadjáratok hatalmas pusztítással jártak, és ezzel párhuzamosan felemelkedtek a harcok által kevésbé érintett katolikus területek, Morvaország, České Budějovice, Plzeň. A legfontosabb változás azonban a városok cseh nemzeti jellegűvé válása volt. Az addig többséget alkotó német elem a harcok miatt elhagyta a csehországi városokat és helyüket a vidéki cseh lakosság foglalta el. Az egyházi tulajdon nagymértékben csökkent, mivel a huszita követelések között előkelő helyen szerepelt az egyház gazdasági szerepének korlátozása. Az ekkor felosztott egyházi vagyon huszita főurak kezére került és a huszita korszak végétével sem került vissza az egyházhoz. E folyamat azt eredményezte, hogy egészen az 1620-as évekig az ekkor meggazdagodott, elsősorban kelyhes érzelmű főnemesek határozták meg az ország belső viszonyait.

A rendi állam ■ A rendi állam korszaka 1436-tól, Luxemburgi Zsigmond trónra léptétől a fehér-hegyi csatavesztésig, 1620-ig tartott a cseh történelemben. A rendiség alapvető elemei már a 14. század végén megjelentek ugyan, de a rendszer csak a huszita háborúk befejeződése után teljesebben ki.

A 15. század második harmadától az uralkodó mellett már a rendek is részt kaptak a politikai hatalomból, megjelentek az országgyűlésen és az országos hivatalokban. A korszakot a huszitizmus hatásainak felszámolása, a reformáció megjelenése és a választott rendi monarchia kialakulása jellemzi.

A rendi állam három fő korszakra osztható. Az 1430-as évektől a 16. század elejéig tartott a huszitizmus társadalmi hatásainak részbeni felszámolása, a feudális rend helyreállítása. A kelyhes nemesség a városokkal együttműködve erősítette a feudális rendet és állította helyre az államapparátust. A kelyhes cseh rendek által választott első király az utolsó nemzeti uralkodó, a kelyhes **Pogyebrád György (Jiří z Poděbrad)** volt 1458-ban. Pogyebrád György az öt megválasztó kelyhes rendek érdekeit képviselve a kompakták elismertetésére törekedett. II. Piusz pápa 1462-ben ezt elutasította, a cseh uralkodó válaszul az európai uralkodók nemzetközi szervezetének kialakításával próbálkozott, mely megszüntette volna a Cseh Királyság elszigetelődését és gyengítette volna a pápa befolyását. Az európai uralkodók **Békeuniójának**¹¹ részletesen kidolgozott tervét

¹¹ A cseh uralkodó tervét, mely Antonio Marini törökellenes koalíció-tervén nyugodott, a modern nemzetközi szervezetek előképének szották tulajdonítani és az európai egység kialakulása történetének tárgyalásakor is hivatkoznak rá.

azonban mindenhol elutasították. Az eretneknek tekintett cseh uralkodó ellen **1468-ban Hunyadi Mátyás hadjáratot indított**, és 1469-ben Olmützben a katolikus cseh rendek cseh királlyá is választották, amit a morva, a sziléziai és a két luzsikai rendek is elfogadtak. Pogyebrád György, akinek hatalma ekkor már csak Csehországra korlátozódott, örökösödési szerződést kötött a lengyel IV. Jagelló Kázmérral, így halála után, **1471-ben** a cseh rendek Jagelló Ulászlót választották cseh királlyá.

A következő, Fehér-hegy előtti kornak nevezett időszakban kezdődött meg a Cseh Korona Országainak betagozódása egy közép-európai államközösségbe. **1516** után a **Jagellók lengyel–cseh–magyar államközösségébe**, majd a mohácsi csatát követően, **1526–27-ben** a **Habsburgok magyarországi és csehországi trónra léptével** a Habsburg államrendszerbe. Így a cseh és a magyar állam 1516-tól 1918-ig, négyszáz éven át tartozott egy közös államkeretbe.

A katolikus Habsburgok hamarosan szembekerültek az erős hatalommal rendelkező kelyhes vallású cseh nemességgel. Az **első Habsburg-ellenes csehországi rendi felkelés (1546–1547)** leverésével megerősödött az uralkodói hatalom és kezdetét vette az abszolutizmus rendszerének kiépítése. Ezt több fontos jogi rendelkezés alapozta meg. A közjogi viszonyokat az **Országos Rendtartás (Landesordnung – Zemské zřízení v Čechách, na Moravě, ve Slezsku)** szabályozta és megszületett a városi jogok újabb kodifikációja is. A 16–17. század fordulóján a vallási ellentéteket is sikerült egy időre feloldani, elsősorban **II. Habsburg Rudolf** uralkodása idején elfogadott megegyezésekkel. Ekkor lett Prága a Habsburg Birodalom székhelye.

A Habsburg abszolutizmust rövid időre megszakította az ellenreformáció következtében vallási jogaiban sértett kelyhes nemesség második **cseh rendi felkelése (1618–1620)**. A felkelés az európai katolikus és protestáns hatalmak között 1648-ig zajló harmincéves háborút is kirobbantotta és szintén defenztrációval, a prágai vár ablakából a Habsburg helytartók kidobásával kezdődött. Kimondták a Habsburgok trónfosztását és a protestáns Angliával szoros kapcsolatban álló, a cseh rendek által választott új király, **Pfalzi Frigyes** már egy rendi konföderáció élére állhatott. A közjogi viszonyokat a **cseh rendi alkotmány (Konfederace)** szabályozta, amely alapjaiban változtatta meg a Cseh Korona Országai alkotmányos rendjét. Nemesi-polgári választott monarchia jött létre, az állam élére pedig olyan választott uralkodó került, aki a rendi gyűlésnek és a nemesi alkotmánynak is felelős volt.

A rendiség e koncepciója azonban nem volt hosszú életű, az **1620. november 8-i fehér-hegyi vereségig** tartott.

Az abszolutizmus kora ■ A cseh rendi felkelők vereségével elhárult az akadály a Habsburg abszolutizmus rendszerének megszervezése előtt. A 17. század harmadik évtizedétől a Habsburg államrendszerbe betagozódó cseh állam élén már nem választott, hanem örökletes uralkodó állt, a Cseh Királyság önállósága fokozatosan gyengült, a csehországi hatalmi centrum pedig Prágából átkerült Bécsbe.

Az abszolutizmus időszakán belül négy főbb korszak különíthető el. Az első a harmincéves háború és az ún. második jobbágyság kora, 1620-tól 1680-ig. Az időszak elején a hadi események miatt a lakosság sok helyről elmenekült, ami a jobbagyi kötelékek

újbbóli erősítéséhez vezetett. A cseh tartományok új közjogi berendezkedését az **1627-ben** Csehországban, 1628-ban pedig Morvaországban kiadott **Megújított Országos Rendtartás (Erneuerte Landesordnung – Obnovené zemské zřízení)** szabályozta. Korlátozta a rendi gyűlés szerepét, kimondta a Habsburgok örökletes jogát a cseh koronára, illetve egyetlen törvényes vallásként a katolikust ismerte el.

A rendiség felszámolásának és a protestáns felekezetek betiltásának következménye a lakosság tömeges elvándorlása lett. Az **exulánsoknak** nevezett cseh kivándorlók Európa protestáns államaiba, főként a cseh tartományokkal határos német protestáns tartományokba, illetve lengyel- és magyarországi területekre vándoroltak ki és hoztak létre jelentős emigráns közösségeket. A legfontosabbat a Cseh Testvérek alapították a lengyelországi **Lesznóban (Lešno)** ahová az egyház központja, nyomdája és iskolája is költözött. Itt működött az egyház utolsó püspöke, **Jan Amos Komenský – Comenius** is. A jobbágnyi terhek növelése jobbágyselkelek sorozatát eredményezte. A legnagyobb felkelés 1680-ban tört ki. Eredménye a jobbágyság új jogi szabályozása lett.

A következő, 1680-tól 1749-ig tartó szakaszban a cseh tartományokban végbement tudatos iparfejlesztés következtében erőteljesen növekedett a termelés, megjelent a fejlett manufaktúra rendszer, ami megeremtetette a későbbi ipari forradalom alapjait. Az abszolutista elvek szerint szerveződő birodalomban megerősödött a központi bürokratikus államapparátus. A Cseh Királyság elvesztette korábbi különállásának maradványait is. **1749-ben** a cseh korona utolsó központi állami szervét is felszámolták, kiteljesedett a bécsi központú osztrák-cseh centralizáció.

1749-től 1789-ig, a felvilágosult abszolutizmus időszakában, jelentős államszervezeti és jogi reformok sorozatára került sor az egész birodalomban. A társadalom fokozatosan egységesült, csökkent a jobbágyság, a nemesség és a polgárság közötti feszültség. II. József törvényei olyan modern szabályozást jelentettek, melyek a későbbi fejlődésre is meghatározó hatással voltak, a cseh tartományok pedig a Habsburg Birodalom koronatarományai lettek. A jozefinista reformok, mindenekelőtt az erőteljes germanizáció ellenhatásaként a 18. század végén megindult a modern cseh nemzetté válás, a **nemzeti ébredés (národní obrození)** folyamata.

1790-től 1848-ig visszalépés következett a felvilágosult államfelfogástól. A Szent Szövetség rendszere, az abszolutizmus, az európai status quo védelme a francia forradalom eszméitől kialakították a Habsburg állam 19. század eleji konzervatív belső rendjét, melynek fontos része volt a rendőri eszközök alkalmazása és a cenzúra. **1804-ben**, a Német-római Birodalom megszűnésére és a francia császárság megszületésére adott válaszul létrejött az **Osztrák Császárság (Rakouské císařství)**. A cseh korona országai önállóan a birodalom örökös tartományai lettek és immár nem állt fenn közöttük államjogi kapcsolat.

Az Osztrák(-Magyar) Monarchia kora (1848–1918) ■ 1848 jelentős szerepet játszott a cseh nemzeti mozgalomban. A nemzeti ébredés vezéralakja, **František Palacký** irányításával a cseh politika visszautasította a részvételt a német egységesülési mozgalomban, megrendezték a Habsburg Birodalom szláv népeinek találkozóját, a **prágai szláv kongresszust** és kidolgozták a cseh politikát a század utolsó harmadáig meghatá-

rozó, a Habsburg államrendszert a szláv nemzeti mozgalmak megfelelő keretének tekintő, **ausztroszlavizmus** programját.

Az 1849-től 1860-ig tartó neoabszolutizmus időszaka erősen rendőri rendszer volt, amit a közigazgatás modern, de a történelmi hagyományokkal élesen szembehelyezkedő átalakítása jellemezett.

Ez az időszak volt a cseh tartományokban az ipari forradalom, a szabadversenyessé váló kapitalizmus, a társadalmi modernizáció, a **polgárosodás** kezdete. A cseh tartományok gazdaságilag megerősödtek és a vállalkozások rohamosan fejlődtek.

Az alkotmányos rendszer megteremtése (1860) után 1871-ig, a cseh trialista kísérlet kudarcáig, a kompromisszumos fejlődés időszaka volt. Megindult a polgárság és a nemesség közeledése, megjelent a **liberalizmus** a cseh politikában és az alapvető szabadságjogok követelése is. Létrejötték a 19. század utolsó évtizedeiben meghatározó szerepet játszó politikai pártok, a konzervatív liberális **ócseh (staročeši)** és a radikális demokrata **ifjúcseh párt (mladočeši)**.

A cseh politikában jelentős törést okozott az **1867-ben** megkötött osztrák–magyar kiegyezés. A dualizmus Lajtán túli és inneni, cislajtán és transzlajtán részre osztotta a birodalmat, a cseh tartományok a cislajtán területhez, a szélesebb értelemben vett Ausztriához tartoztak. A cseh politika fő törekvése ezt követően a cseh történelmi állami-ság elismertetése, a Magyar Királysághoz hasonló közjogi helyzet elérése lett.

A korszak következő időszaka 1871-től 1914-ig tart. A **cseh kiegyezési törvényt**, az ún. **fundamentális cikkeket (fundamentálky) 1871-re** dolgozták ki. Az eredeti cél a Monarchia háromközpontú, **trialista** átalakítása volt, a tárgyalások során kidolgozott elképzelés azonban már csupán az Ausztrián belüli kiegyezés, a szubdualizmus megoldását tartalmazta, ami nem is terjedt volna ki az összes cseh tartományra, csak a szűkebb értelemben vett Csehország közjogi önállóságát teremtette volna meg. Végül ennek elfogadására sem került sor.

A cseh politika ezt követően feladta a nagy közjogi célok elérésének tervét és a kisebb eredmények fokozatos kivívását tekintette a fejlődés lehetséges útjának. Az apró lépések politikája sikeresnek bizonyult, a század utolsó évtizedeiben Cislajtánia egy része, elsősorban Morvaország és Észak-, illetve Közép-Csehország mezőgazdasági területből dinamikus ipari területté fejlődött, az Osztrák–Magyar Monarchia (Rakousko–uherská monarchie) gazdaságának központja a csehek által lakott területekre került. Több politikai cél is megvalósult. 1873-ban törvény született az általános választójogról és a szociális törvénykezés, illetve a nyelvi, nemzeti egyenjogúság területén is jelentős eredményeket értek el.

Az első világháború jelentős fordulatot hozott a cseh politikában. A Monarchiában jelentős pozíciókkal rendelkező cseh politikusok egy része, szembefordulva Ausztriával, az önálló cseh állam létrehozásáért kezdett dolgozni. Az Amerikában és Nyugat-Európában tevékenykedő cseh politikai **emigráció**, **Tomáš Garrigue Masaryk** vezetésével elérte, hogy a Monarchia katonai veresége után megszülethetett az önálló csehszlovák állam.

Az önálló cseh(szlovák) állam a 20. században ■ Az 1918. október 28-án kikiáltott Csehszlovák Köztársaság (Československá republika), mely a Monarchia cseh tartományait és a Magyar Királyság északnyugati, döntően szlovákok lakta területeit (Slovensko),

illetve Kárpátalját (Podkarpatská Rus) foglalta magába, a cseh államiság helyreállítását eredményezte. A köztársaság alkotmányát 1920 februárjában fogadták el, első **elnöke** pedig **Tomáš Garrigue Masaryk** lett.

A húszas évek derekára végbement a csehszlovák állam gazdaságának, demokratikus és többpárti parlamenti rendszerének stabilizációja és az új közigazgatás kiépülése.

A Csehszlovák Köztársaságban nagyszámú **kisebbségi lakosság** élt. A cseh területeken az állam szlovák lakosságának létszámát meghaladó **német**, a szlovák területeken pedig több százezres **magyar** lakosság. Az állam szláv jellegének biztosítása érdekében, a **csehszlovakizmus** ideológiája alapján, a cseheket és a szlovákokat az egységes csehszlovák nemzet két ágának tekintették. A többségi nemzetből Csehszlovákiában kisebbségi sorsba jutott ausztriai németek és magyarországi magyarok többsége azonban nem tekintette hazájának a csehszlovák államot. A harmincas években a csehországi németek jelentős politikai támogatást kaptak Németországtól, így Csehszlovákia a második világháborút megelőző években már állandó külpolitikai fenyegetettségben élt. Hosszas vitákat követően végül **1938 októberében**, a **Müncheni Egyezmény** alapján, Csehország német lakosságú határmenti területeit, az ún. Szudéta-vidéket Németországhoz csatolták.

Röviddel ezután, **1939. március 14-én**, **Szlovákia** önállóvá válásával, fel is bomlott a Csehszlovák Köztársaság. Másnap, **1939. március 15-én** pedig Németország megszállta a cseh lakosságú területeket, létrehozva itt a **Cseh–morva Protektorátus** elnevezésű bábállamot.

Eduard Beneš köztársasági elnök lemondott és átadta a hatalmat Emil Hácha elnöknek. A második világháború 1939. szeptemberi kirobbanását követően, **Londonban emigráns kormányt** hozott létre, Csehszlovákiát pedig a szövetségesek melletti hadviselő félként ismertette el. Prága utolsó európai fővárosként, **1945. május 9-én** szabadult fel. Beneš, aki a világháború utolsó éveiben már a Szovjetunióhoz is közeledett, Moszkvából tért vissza a – Kárpátalját kivéve – Müncheni Egyezmény előtti határok között helyreállított Csehszlovák Köztársaságba.¹²

Beneš elnök, mivel törvényhozó testület nem működött, Londonban egyszemélyben, elnöki **dekrétumok** formájában adott ki törvényeket. Ez a gyakorlat hazatérte után is folytatódott, így valósítva meg az általa kihirdetett **kassai kormányprogramot**, mely elsősorban az ország kisebbségeit, a németeket és a magyarokat tette felelőssé Csehszlovákia felbomlásáért.

A második világháborút követően a legfőbb politikai cél az ország kisebbségeinek eltávolítása lett. Benešnek sikerült elérnie a szövetségesek beleegyezését a mintegy három és félmillió **német kitelepítésébe**. A **magyar lakosság** kitelepítését azonban már nem sikerült elfogadtatnia, így a kétoldalú, csehszlovák–magyar **lakosságcsere-egyezmény** alapján a magyar lakosság egy részét tudták csak az ország elhagyására kényszeríteni.

A második világháborút követően néhány évre helyreállt a két világháború közötti parlamentáris rendszer, de **1948. február 25-én** a **kommunista** párt **puccsot** hajtott végre. A kommunista hatalomátvételt követően megszülető szocialista Csehszlovákia a szov-

¹² Az egyetlen határváltozás, stratégiai szempontokra hivatkozva, a Magyarországtól Csehszlovákiához csatolt néhány faluból álló terület, az ún. pozsonyi hídfő volt.

jet blokk többi országához hasonlóan totalitárius diktatúra volt, melyben tervutasításos gazdasági rendszer működött.

Komolyabb változást csak az **1968-as esztendő**, az ún. **Prágai Tavasz** (Pražské jaro) eseményei hoztak, melyek során az **Alexander Dubček** vezette Csehszlovákia Kommunista Pártján belül bizonyos demokratizálódási folyamatok indultak el. A csehszlovák „emberarcú szocializmus” megteremtésének folyamatát azonban a Szovjetunió és egyes csatlósállamok vezetése nem nézte jó szemmel és 1968 augusztusában a szovjet katonai tömb, a Varsói Szerződés tagállamai bevonultak Csehszlovákiába. 1968-ban alkotmányreform is megvalósult, rendezték az addig megoldatlan cseh–szlovák államjogi viszonyt, létrejött a kétközpontú **csehszlovák szövetségi állam**, a föderáció.

A Prágai Tavasz leverését követő kemény megtorlás időszaka az ún. **normalizáció** (**normalizace**), melynek során az 1968-as eseményekben részt vevő személyiségek az ország elhagyására vagy egzisztenciájuk feladására kényszerültek.

A csehszlovák kommunista párt az 1980-as évek végén, a közép-európai rendszerváltások időszakában nem kezdett tárgyalásokat az ellenzékkel, így a rendszerváltást tömegtüntetések kényszerítették ki a csehszlovák ellenzéki mozgalomból, a hetvenes években született **Charta '77** aláíróiból alakult ellenzéki szervezetek (Csehországban a **Polgári Fórum – Občanské fórum**, Szlovákiában pedig a **Nyilvánosság az Erőszak Ellen – Verejnost' proti násiliu**) vezetésével.

Az **1989. november 17-i** vértelen, ún. **bársonyos forradalom** (**sametová revoluce**) győelmét követően a demokratikus Csehszlovák Köztársaság elnökévé a cseh ellenzék vezetőjét, **Václav Havel** világhírű drámaíróvá választották.

A csehszlovák állam röviddel a rendszerváltoztatást követően felbomlott. A cseh és a szlovák politikusok között éles viták robbantak ki elsősorban a szövetségi köztársaság belső alkotmányos felépítésével kapcsolatban. A föderáció jövőjét az **1992. június 5–6-án** tartott parlamenti választások csehországi és szlovákiai eredményei döntötték el. Mindkét tagköztársaságban a szétválást támogató erők győztek. A **Vladimír Mečiar** vezette Demokratikus Szlovákiáért Mozgalom rendkívüli gyorsasággal, 1992. szeptember 1-jén a Szlovák Nemzeti Tanácsban elfogadtatta a Szlovák Köztársaság alkotmányát, amely már önálló, szuverén állam alaptörvénye volt. Ez a fejlemény lehetetlenné tette a szövetség megmentését, így az esetleges konfliktus elkerülése érdekében tárgyalások kezdődtek **Václav Klaus** cseh és **Vladimír Mečiar** szlovák kormányfő között a békés szétválásról.

A megegyezés eredményeképpen **1992. november 25-én** a Szövetségi Gyűlés megszavazta a föderatív állam megszűnéséről szóló törvényt, amelynek értelmében a Csehszlovák Szövetségi Köztársaság **1992. december 31-én** megszűnt, 1993. január 1-jén pedig már az önálló Cseh és az önálló Szlovák Köztársaság alakult meg. A Cseh Nemzeti Tanács **1992. december 16-án** fogadta el az önálló Cseh Köztársaság alaptörvényét.

Az önálló **Cseh Köztársaság (Česká republika)** **1993. január 1-jén** alakult meg, **elnöke** a korábbi csehszlovák köztársasági elnök, **Václav Havel** lett. A kilencvenes évek folyamán kiépült a plurális parlamenti demokrácia és a szabad piacgazdaság rendszere, valamint az ország legfőbb külpolitikai célja, az euro-atlanti integráció is megvalósult, a Cseh Köztársaság **1999-től** a NATO, **2004. május 1-jétől** pedig az **Európai Unió (Evropská unie)** tagja.

Csehország egyházai

A katolikus egyház ■ Csehország területére a **keresztény térítés** a szomszédos német területekről, a **mainzi egyháztartomány** (Mohuč), a regensburgi (Řezno) és a passauai (Pasov) püspökség felől érkezett. Az első cseh törzsfők **895-ben** keresztelkedtek meg Regensburgban. A cseh egyház a 10. század 20-as éveitől a latin nyelvű liturgiát vette át.

A Konstantin (Cirill) és Metód Bizáncból induló missziójához kötődő ószláv nyelv használata is sokáig megőrződött a cseh állam területén. Az **1033-ban** alapított, közép-csehországi **sázavai kolostor** volt e nyelv továbbélésének színtere a nyugati szláv területen **1097-ig**, az egyházszakadást követő évtizedekig.

A cseh egyházszervezet kiépítése **Szent Vencel** uralkodásának idején indult meg. Testvére, **Boleszláv** a Vencel ellen lázadó pogány főurak élére állt és 935-ben (vagy 929-ben) Mladá Boleslav városában meggyilkolta. A lázadók várakozásaival szemben azonban Boleszláv folytatta és beteljesítette testvére politikáját és Vencel szentté avatása, holttestének átvitele (transzlációja) a prágai Szent Vítus-templomba is az ő kezdeményezésére történt.¹³

Vencel kanonizálása a **975-ben** alapított **prágai püspökség (pražské biskupství)** második püspökéhez, **Szent Adalberthez (Svatý Vojtěch)** fűződik. A szász **Dietmart (Dětmar)** a prágai püspöki székben követő Szent Adalbert a Přemysl-dinasztia hatalmi vetélytársának számító, a zlicsanok törzsét vezető **Slavník-családból**¹⁴ származott. Adalbert prágai működése után Magyarországon és Lengyelországban is tevékenykedett. Hatalmas szerepet játszott a közép-európai népek térítésében. **997-ben**, a balti poroszok térítése közben szenvedett vértanúhalált.¹⁵

A cseh egyház önállóságát **973-ban** a térség fejedelmei és III. Ottó császár **quedlinburgi találkozóján** ismerték el. Ekkor döntöttek a prágai püspökség megalapításáról is. Ezt követően került sor az első cseh **bencés kolostor (benediktinský klášter)** megalapítására, a Prága melletti **Břevnovban**. Szerzetesei közül néhányan később, Szent Adalbert kezdeményezésére, az első magyar bencés kolostorba, a Szent Márton-hegyi (pannonhalmi) apátságba települtek át.

A 12. században jött létre a morvaországi egyházi központ, az **olmützi püspökség**. A század végére teljesedett ki a **cseh nemzeti szentek**, **Szent Vencel**, **Szent Adalbert**, **Szent Prokop (Svatý Prokop)**, a sázavai kolostor 1204-ben szentté avatott apátja és **Szent Ludmilla (Svatá Ludmila)**, Szent Vencel nagyanyjának tisztelete.

Az 1989-ben szentté avatott **Szent Ágnes (Svatá Anežka Česká)**, I. Přemysl Otokár király lánya a 13. század legjelentősebb cseh egyházi személyisége volt. II. Frigyes császár fiához, Györgyhöz akarták feleségül adni, ő viszont 1233-ban kolostorba vonult,

¹³ Szent Vencel a legjelentősebb cseh nemzeti szentté vált. Kultusza különösen a 14. században, IV. Károly uralkodása idején erősödött meg. Ekkor lett Szent Vencel Csehország patrónusa.

¹⁴ A Slavníkok központját, Libicét 995-ben a Přemyslek lerombolták, a Slavníkokat pedig kiirtották.

¹⁵ Szent Adalbert földi maradványait 1000-ben, III. Ottó császár jelenlétében, a lengyel egyházi központban, a középkori lengyel fővárosban, Gnieznóban (Hnězdno) temették el.

és létrehozta az egyetlen cseh alapítású szerzetesrendet, a **Vöröscsillagos Keresztlovagok Rendjét (Ordo Militaris Cruciferorum cum Stella Rubra)**. IX. Gergely pápa 1237-ben ismerte el és Szent Ágoston életszabályát írta elő tagjai számára. A prágai Judit-híd mellett kaptak rendházat.¹⁶

Szent Ágnes nevéhez fűződik még a **ferencesek (františkány)** és a **klarisszák (klarisky)** betelepítése is. Ágnes Szent Klárával állt szoros kapcsolatban.

A középkor legnagyobb hatású cseh uralkodója, **IV. Károly** még trónra lépése előtt, **1344-ben** elérte a **prágai püspökség érsekséggé** emelését, amivel sikerült függetlenítenie a cseh egyházszervezetet a mainzi érsekségtől. Az első prágai érsek **Arnošt z Pardubic** lett. Működése idején került sor a **litomyšli püspökség** alapítására is.

A huszita korszak eseményei a 15. században nagy megrázkódtatást jelentettek a cseh katolikus egyház számára. A felkelők egyik fő célja volt az egyház világi befolyásának és gazdasági hatalmának visszaszorítása. Az egyházi birtokok fokozatosan a cseh huszita nemesek kezére kerültek. Az egyházszervezet teljesen szétzilálódott, a prágai érseki székház sokáig betöltetlen maradt.

A huszita háborúk után a katolikus egyháznak a 16. század derekáig nem sikerült visszaszereznie korábbi pozícióit. A prágai érsek helyett konzisztórium irányította az egyházat, melyet – hogy megkülönböztessék a hasonló huszita szervezettől – **felső konzisztóriumnak (horní konsistoř)** nevezték, mivel a várban működött.

A fehér-hegyi csata után a csehországi kultúrát erőteljesen meghatározta a katolikus megújulás. Új **püspökségeket** szerveztek (**Litoměřice, Hradec Králové**), meghatározóvá vált a **Mária-kultusz**¹⁷ és **1729-ben** szentté avatták **Nepomuki Szent Jánost (Svatý Jan Nepomucký)**, aki a cseh barokk nemzeti szentje lett.

A katolikus megújulásnak köszönhetően az egyház meghatározóvá vált a cseh tartományokban. A 19. századra a társadalom 90%-a katolikus lett. A cseh nemzeti megújulás képviselői azonban a huszita korszakot vélték a cseh történelem legfényesebb lapjának, a fehér-hegyi csatát követő folyamatokban pedig nemzetietlen, elnyomó tendenciákat láttak. Azonosították Béccsel a katolikus egyházat, a nemzeti mozgalom híveit pedig fokozatosan szembefordították az osztrák-németnek tekintett katolicizmussal. A 19. század végén komoly antiklerikális hatás is érvényesült. Mindennek következtében az 1918-ban létrejött Csehszlovák Köztársaság cseh lakosai tömegesen fordultak el a katolikus egyháztól és az állam is barátságtalanul szemlélte működését. A két világháború között a csehszlovák állam a Vatikánnal sem tartott fenn hivatalos kapcsolatokat, csupán egy **Modus vivendi** elnevezésű, a viszonyokat átmenetileg szabályozó dokumentumot fogadtak el.

A második világháborút követően jobb helyzetbe kerültek a katolikusok, amit elsősorban a németekkel szemben fellépő, koncentrációs táborokból hazatérő papság, mindenekelőtt **Josef Berán** későbbi prágai érsek tekintélyének köszönhettek.

¹⁶ A rend címere ívelt talpú, háromszögű pajzs, fekete mezejében vörös máltai kereszt, alatta hatágú vörös csillag. A rend tagjainak ruhája, habitusa fekete, bal oldalán vörös kereszttel. Magyarországon Egerben volt a rendnek háza.

¹⁷ A barokk kori vallásosság meghatározó elemei voltak a Mária-társulatok és a búcsújáróhelyek látogatása. Fontos búcsújáróhely volt Csehországban a Příbram városa melletti Svatá Hora és a Sázavafolyó mentén épült Zelená Hora, Morvaországban pedig az Olmütz melletti Svatý Kopeček.

Az 1948-as kommunista hatalomátvétel ismét nehéz helyzetbe hozta a katolikus egyházat. A szerzetesrendeket feloszlatták, az egyházi iskolákat bezárták és az egyház csupán egyetlen teológiai képzési helyet működtethetett. Az egyháztörténelem sajátos képződménye volt az 1949-ben kezdeményezett **Csehszlovák Katolikus Akció**. A szervezet létrehozását a Komintern Karlovy Varyban rendezett találkozóján határozták el, csehszlovákiai sikere esetén pedig a szovjet blokk más országaiban is megalapították volna. A szervezet célja az volt, hogy a papság és a hívek egy részének leválasztásával egy, a Vatikántól független, valójában az államtól függő „katolikus” egyházat alakítson ki, lehetővé téve ezzel az elszakadást a világegyháztól, végül betiltását Csehszlovákiában. A kísérlet azonban a papság és a hívek eredményes ellenállásának köszönhetően csúfosan megbukott.

Szintén sajátos csehszlovákiai jelenség volt, hogy a kommunizmus éve alatt a hivatalos hierarchiával párhuzamosan titkos egyházszervezet, az ún. **földalatti egyház (skrytá církev)** is kiépült.

Az 1989-es bársonyos forradalmat követő években ismét javult a cseh katolikus egyház helyzete, nagy tekintélynek örvendett Csehországban, bár híveinek aránya ma is igen alacsony. E kedvező fordulat elsősorban az egyház következetes kiállásának volt köszönhető a rendszerváltoztatás mellett, melynek fontos eseménye volt Prágai Szent Ágnes szentté avatása 1989-ben. Személyes példájával a sokáig raboskodó **František Tomašek** bíboros, prágai érsek is hozzájárult az egyház jó társadalmi megítéléséhez, akinek 1989-es mondata – „Ma a katolikus egyház a nemzet oldalán áll!” – a bársonyos forradalom egyik jelmondatává vált. E kedvező folyamatot tovább erősítette II. János Pál pápa több csehországi látogatása, Szent Adalbert halála ezredik évfordulójának megünneplése 1997-ben, illetve az elsősorban a fiatalok körében rendkívül népszerűvé váló teológus, **Tomáš Halík** tevékenysége is.

Az egyház népszerűsége a kilencvenes évek derekáig ugyan növekedett, de ezt nem kísérte a hívek számának növekedése. A cseh történeti fejlődés, a 19. századi nemzeti mozgalom egyházzal szembeni bizalmatlansága, a kommunista diktatúra kemény egyházüldözése azt eredményezte, hogy a cseh társadalom mára Európa leginkább elkeresztényietlenedett társadalma lett, amit azonban hiba volna a nyugat-európai államokban megfigyelhető szekularizációs tendenciákkal azonosítani.

A huszitizmus ■ A Cseh Királyságban a 15. század elején bekövetkezett hanyatlás, az ismétlődő pestisjárványok, összekapcsolódva a nagy nyugati egyházszakadás eseményeivel, elsősorban az egyházon belül indítottak el alapvető változásokat. A prágai egyetem diákjai és tanárai kapcsolatba kerültek az eretnekké nyilvánított angol hitújító, John Wyclif tanításaival. Wyclif írásai elterjedtek Prágában, melyek hatására erőteljes lett Csehországban a népi vallásosságra, a nemzeti nyelvre építő hitújító irányzat. Ennek képviselői elsősorban az erkölcsi hanyatlást tekintették az országot sújtó csapások okának.

1391-ben Prágában **Hanuš z Mühlheimu** városi polgár felépítette a **Betlehem Kápolnát**, mely a cseh nyelvű prédikáció legfontosabb színhelyévé vált. Az itt prédikáló **Husz János** kezdetben élvezte az uralkodó támogatását, 1412-ben mégis el kellett hagynia Prágát és az őt pártoló cseh főurak vidéki udvaraiban élt. **1415-ben a konstanzi zsinatra** ment, hogy kifejtse tanait az egyház megújulásáról és bizonyítsa, hogy azok nem

állnak ellentétben az egyház tanításával. A zsinat eretneknek nyilvánította tanait és felszólította azok visszavonására. Miután erre nem volt hajlandó, őt magát is eretnekké nyilvánították és átadták a világi hatóságoknak, melyek halálra ítélték és máglyán megégették.

Husz János követői nem akartak elszakadni az egyháztól, sokkal inkább az egyház jobbítóinak tekintették magukat. A több irányzatra bomló husziták **1420-ban** fogalmazták meg alapvető elveiket, az ún. **prágai cikkelyeket**, melyek kimondták az egyház világi szerepvállalásának tilalmát, gazdasági hatalmának feladását, a hívek és a papság közötti különbségek eltörlését, a két szín alatti áldozást és a bűnök világi büntetését.

A huszita háborúk végén a **bázei zsinat** lehetővé tette, hogy a husziták mérsékelt szárnya, mely a két szín alatti áldozást tekintette fő követelésének, nemzeti egyházzá szerveződjön, ezt azonban a pápa nem hagyta jóvá. Így született meg a **kelyhes egyház**, melyet a 16. században a cseh lakosság mintegy 70%-a követett. Központja a prágai Óvárosi téren álló **Tyn-templom** volt, itt működött az egyházat irányító **alsó konzisztórium (dolní konsistoř)**. A kelyhes egyház a 17. század elején, a fehér-hegyi csata után megszűnt.

A cseh művelődés történetében jelentősebb szerepet kapott a szintén huszita gyökerekkel rendelkező **Cseh Testvériség**. Ez az egyház **Petr Chelčický** huszita szerző tanításai szerint alakult **1437-ben** és kezdetben zárt szervezetként működött. Igazi jelentőséget a 16. században kapott, amikor első püspöke, **Jan Blahoslav** kezdeményezte a Biblia cseh fordítását. Az általuk kiadott bibliafordítás, a **Králíci Biblia** sokáig széles körben használt fordítás maradt és a cseh nyelv fejlődésében is rendkívüli jelentősége volt.

A Testvériség tagjai 1620 után a cseh tartományok elhagyására kényszerültek. Az egyház központja ezt követően Lesznóban működött, utolsó püspöke a híres cseh tudós, **Comenius** volt. A 17. század derekára az egyház megszűnt, követőinek nagy része a református egyházba tagozódott be.

A huszita egyház a 20. század elején éledt újjá, nem kismértékben az első köztársaság támogatásának köszönhetően. Az 1920-ban **Csehszlovák Nemzeti Egyház (Církev československá národní)** néven, katolikus papok (Karel Farský, Bohumil Záhradník) vezetésével szerveződő egyház elsődleges célja a Rómától független cseh patriarchátus volt. A cseh liturgikus nyelv mellett bevezették az önkéntes cölibátust, a laikusok aktívabb részvételét az egyház irányításában és kezdeményezték Husz János rehabilitálását. Az új egyház elsősorban a katolikusok közül szerezte híveit, és máig működik. Megalakulásától kezdve élvezte a csehszlovák állam támogatását, ami 1948 után is folytatódott. Elsősorban a két világháború között volt népszerű, ekkor híveinek száma megközelítette a nyolcszázezretet. A második világháború után a kommunista vezetés iránt lojális egyház Csehszlovákia egyetlen államilag támogatott egyháza lett, ez azonban jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy híveinek többségét elvesztette.

A huszita hagyomány ma is meghatározó eleme a cseh vallásosságnak. A prágai egyetem a katolikus mellett huszita teológiai karral is rendelkezik.

A cseh irodalomtörténet áttekintése

A morva állam szerepe a cseh művelődésben ■ A Nagymorva Birodalom kiemelkedő szerepet töltött be a szláv művelődésben. **862-ben Rostislav nagymorva fejedelem III. Mihály bizánci császártól** kért keresztény térítőket a nyugati szlávok számára. A nagymorva uralkodó azért fordult ezzel a kéréssel a bizánci udvarhoz, mivel úgy gondolta, hogy az innen érkező térítők kevésbé veszélyeztetik majd a nagymorva állam függetlenségét, mint a nyugatról érkező, latin misszionáriusok.

A császár egy **Szaloniki (Soluň)** városából származó testvérpárt, **Konstantint és Metódot (Metoděj)** küldte a morva államba, akik a Szaloniki környéki **macedóniai szláv nyelvjárásból** még elindulásuk előtt alkották meg a később **ószláv**nak, illetve **óegyházi szláv**nak (*staroslověština*) nevezett nyelvet és a **görög kisbetűs ábécé** felhasználásával a lejegyzésére szolgáló **glagolita (hlaholice)** írást.

A bizánci térítők **863-ban** érkeztek a Nagymorva Birodalomba és legfontosabb feladatuknak művelt **papság képzését** és az önálló **szláv egyháztartomány** megteremtését tartották. Jelentős volt **fordítói munkásságuk** is. Az általuk ószláv nyelvre átültetett egyházi szövegek között az **Újszövetség részletei** mellett **misekönyv** és **breviárium** is van. Egy joggyűjteményt is összeállítottak, a **Zákon sudnyj ljudemet**. Az egyik legfontosabb ószláv emlék, az **Előhang (Proglasz)**, Konstantin előszava az evangéliumokhoz. A testvérpár **867.** évi római látogatása során a pápa hozzájárult az ószláv liturgia használatához. Rómában Konstantin kolostorba vonult és felvette a **Cirill (Cyril)** nevet. **869-ben** halt meg. Metod visszatért a morva államba és még mintegy két évtizedig itt, illetve a Kocel-féle szláv fejedelemség területén működött. **885-ben** halt meg.

A bizánci testvérek tanítványai Metod halála után a nagymorva állam elhagyására kényszerültek, ahol ezután kizárólag a nyugati területekről érkezett térítők tevékenykedtek. Közösségeik a mai Horvátország, Bulgária és a Kijevi Rusz területén működtek tovább. Nyugati szláv területen a legtovább Csehországban, a Szent Prokop által 1033 körül alapított sázavai kolostorban használták az ószláv nyelvet.

A szaloniki testvérpár működésének emlékét az ún. **Pannóniai legendák (Panonské legendy)** őrizték meg. A Konstantin (Cirill) életét bemutató legenda még Metod közreműködésével született és az ószláv nyelv kiemelkedő irodalmi emléke. A Metod életét feldolgozó legenda kisebb irodalmi értékű ugyan, viszont a másik legendánál megbízhatóbb történetiséggel ábrázolja a szláv térítők munkásságát.

A cseh állam megszületése és a kora középkori cseh műveltség ■ A Nagymorva Birodalom hanyatlása után, a 10. század folyamán a nyugati szláv kultúra központja a cseh törzsek által lakott területen született államalakulatba helyeződött át. A Prága környékén letelepedett, a Přemysl-nemzetség által vezetett törzs lakóhelyén alakult ki a cseh műveltség központja.

Az **ószláv irodalmi nyelv** is sokáig megőrződött a cseh állam területén, a középcsehországi sázavai kolostorban. Az ószláv nyelv legfontosabb csehországi emlékei az

Uram, könyörülj rajtunk (Hospodine, pomiluj ny) kezdetű ének és a **950 körül** született első **Szent Vencel-legenda**, mely a cseh nemzet patrónusává vált fejedelem életét dolgozza fel. A legenda a cseh uralkodócsalád, a Přemysl-dinasztia hatalmának legitimizációját is szolgálta.

A 11. századtól a csehországi műveltségben egyre inkább a **latin nyelv** vált meghatározóvá. Ezt a folyamatot már a 10. század végén született, második, immár latin nyelvű **Gumpold-féle Szent Vencel-legenda** is jelezte, illetve az uralkodói megrendelésre, Regensburgban készített, gazdagon díszített **Visegrádi Kódex (Kodex vyšehradský)**. A latin nyelvű írásbeliség terjedésével párhuzamosan, az egyházszakadást követően, az ószláv nyelv lehetőségei fokozatosan szűkültek. 1097-ben II. Břetislav kiűzte az ószláv írásbeliséget ápoló sázavai kolostor szerzeteseit. Helyüket bencés szerzetesek vették át.

A középkori csehországi latin nyelvű irodalom egyik legfontosabb alkotása az **1125 előtt** keletkezett – a cseh történelmet a legendáktól, a mitikus múlttól saját koráig feldolgozó – **Chronica Boëmorum** című történeti mű volt, mely meghatározóvá vált a későbbi cseh történetírás számára is. A krónika szerzője, **Kosmas** Nyugat-Európában, Magdeburgban tanult **prágai kanonok** volt, akit Esztergomban szenteltek pappá. A csehországi latin írásbeliség központja az 1138-ban a Hradzsín szomszédságában, Jindřich Zdík olmützi püspök által alapított strahovi kolostor (strahovský klášter) lett.

A 12. század második felében vált jelentőssé Olmütz, Morvaország középkori központja. Az olomouci püspökség szkriptóriumában keletkezett művek, az **Olomoucký kolektář (Horologium)** és az **Opatovický homiliář** kiemelkedő értékei a cseh írásbeliségnek. Morvaország területén további fontos központ Brünn (Brno) és Znojmo.

Az ócseh korszak művelődése ■ A 13. század végétől a **cseh (ócseh) nyelv (staročeština)** vált az irodalom meghatározó nyelvévé. Ezt a korszakot tekintjük az ócseh irodalom korának. A 13. századból származik a harmadik, cseh nyelven született **Szent Vencel-legenda** és a **Szent Vencel, Csehország fejedelme (Svatý Václav, vévodo české země)** kezdetű egyházi ének, mely – a Hospodine, pomiluj ny énekkel együtt – a középkori cseh himnusz lett. Ebben a korszakban jelent meg az országban a **lovagi kultúra**, elsősorban Kunhuta, I. Vencel felesége, Sváb Fülöp lányának közvetítésével. A nemesi, lovagi irodalom egyik legfontosabb és nyelvileg is legértékesebb alkotása a 14. század elején született. A közel 9000 soros, cseh nyelvű **Alexandreis (Alexandreida)**, Nagy Sándor-ének a megerősödő királyi hatalommal szemben a nemesi hegemonia igazolására törekedett.

A mű, melynek 3450 sora maradt fenn, elsősorban **Gualtier de Castilione** 13. századi művén alapul és a lovagi kor mintaképe, Nagy Sándor macedón uralkodónak az életét dolgozza fel. Az ismeretlen szerző, a kor szokásainak megfelelően helyi környezetbe helyezi a művet és Arisztotelész tanácsaiba a cseh nemesség kívánságait, az uralkodónak szánt tanácsait szötte bele.¹⁸

A 14. század elején, az utolsó Přemysl királyok alatt a **recitativ lovagi költészet** is felvirágzott. Európa-szerte ismert lovagköltők, **minnesängerek** – többek között Ulrich

¹⁸ Az Alexandreis több töredékben maradt fenn. Egy részlete Magyarországon került elő, Király Péter találta rá 1956-ban, Esztergomban (Ostřihomský zlomek staročeské Alexandreidy).

von Etzenbach és Heinrich von Meissen – éltek a cseh udvarban. A lovagi kultúra népszerűvé válását a pogány poroszok elleni keresztes hadjáratok is elősegítették.

Az ócseh irodalom másik jelentős alkotása a téves azonosítással **Dalimil-krónikának** nevezett történeti munka. A 14. század elején keletkezett krónika Kosmas prágai kanonok korábbi művének anyagát dolgozza fel, de az események elbeszélésében már eljut 1314-ig, a Přemysl-ház kihalása utáni korszakig. A középnemesi törekvéseket támogató mű kiáll a cseh nemesség jogaiért és erősen németellenes szemléletű. A Dalimil-krónika Kosmas művéhez hasonlóan nagy hatással volt a cseh történeti irodalomra, egészen a 19. század közepéig.

A korszak történeti művei közül kiemelkedik még a latin nyelvű **Zbraslavská kronika** is, melyet **Ota**, a zbraslavi kolostor első apátja kezdett írni, az alapító, II. Vencel emlékének megörökítésére. A később gyakran felhasznált krónikát **Petr Žitavský** fejezte be a 14. században.

A korszakban a cseh nyelvű vallásos költészetnek is fontos művei születtek, többek között a **Píseň ostrovská** és az **Üdvöz légy, mindenható király (Vítaj králu všemohúci)** című cseh nyelvű vallásos költemények.

A prágai udvarban, a Szent György-kolostorban, ahol hagyományosan a Přemysldinasztia nőtagjai nevelkedtek, született a gazdag illuminálással és heraldikai ábrázolásokkal díszített passionálé, a **Pasionál abatyše Kunhuty**.

IV. Károly és kora ■ A Franciaországban nevelkedett IV. Károly egész uralkodását a cseh hagyományok iránti elkötelezettség, a bohémocentrizmus jellemezte, hiszen anyai ágon a Přemysl-házból származott. Gondoskodott **Szent Vencel kultuszának** ápolásáról. A szent uralkodó újabb legendája született meg uralkodása idején, a Szent Vítus székesegyházban megépült a Szent Vencel-kápolna. Az általa alapított prágai egyetem pecsétjén is Szent Vencelnek ajánlja fel az intézményt. Ekkor készültek a koronázási ékszerek, köztük a Szent Vencel koronájának nevezett cseh királyi korona is. A cseh történeti hagyományok részeként kísérletet tett a százai kolostorban az **ósláv írásbeliség** megújítására is.

1348. április 7-én alapította Prágában a Német-római Birodalom és egyben Közép-Európa első **egyetemét**, mely szellemi központtá emelte a cseh fővárost és meghatározó hatással volt a környező népek művelődésére is. Az egyetem mellé, uralkodói adományból a **Karolinum** nevű **kollégium** is csatlakozott. Az egyetem létrehozásában döntő szerepet játszott **Arnošt z Pardubic**, prágai érsek, az intézmény **kancellárja**.

A gótika mellett Csehországban ekkor megjelent a reneszánsz udvari kultúra is. Kiemelkedő itáliai művészek látogattak a prágai császári udvarba, köztük **Francesco Petrarca**. A korszak irodalmát főként a nemzetközi vonások megjelenése jellemezte. Csehország művelődése, mivel a birodalom központi területe volt, közvetlen kapcsolatban állt Európa más részeinek kultúrájával és jelentős hatást is gyakorolt környezetére.

A latin elvesztette domináns szerepét, előtörték az ország nemzeti nyelvei, a cseh és a német, de megjelentek a birodalom és Európa más nyelvei is, így olasz, spanyol és francia nyelvű alkotásokkal is találkozhatunk.

Virágzott az **udvari, nemesi irodalom**, verses **lovagi eposzok** születtek, kalandos tartalommal, illetve szerelmi témával. A lírai alkotások közül a **Trisztán és Izolda (Tristan a**

Izalda) című művet kell megemlíteni. A század második felének prózai művei közül az antik legendák középkori feldolgozásai emelkednek ki, például a trójai háború történetét feldolgozó **Trójai krónika (Trojanská kronika)**, illetve a **Štilfrid a Bruncvík** lovagi témájú mű.

Jelentős volt a szerelmi költészet is. Híres minnesängerek éltek a prágai udvarban, illetve a nemesi székhelyeken. (Luxemburgi János udvarában például Guillaume de Machant, IV. Károlyéban pedig Heinrich von Mügel.) A **minnesang** mellett, a városok fejlődésével, megszületett a **meistersang** is, a városi polgári irodalom műfaja.

Az egyetem alapítása után természetesen megjelentek a középkori egyetemekhez kötődő irodalmi műfajok is, a **vágánsköltészet**, illetve az **egyetemi disputák irodalma**. A **lovászmester és a diák (Podkoni a žák)** vagy az **A csehországi szántóvető (Ackermann aus Böhmen)** és a **Hradeci kódex szatírái (Hradecký rukopis)** a korszak cseh társadalmát mutatják be.

Fontosak az ekkor született drámai művek, a **Tízparancsolat (Desatero kázanie Božie)** és a **Kenőcsárus (Mastičkář)** című drámai játék, egy latin húsvéti játék profán átdolgozása, mely szatirikusan ábrázolta a középkori városok lakóit.

A korszak jelentős alkotásai az útleírások, például a Vavřinec z Březové által a királyi udvar számára lefordított **Mandevill utazásai** és Marco Polo útleírásának cseh fordítása, a **Milion**.

IV. Károly maga is folytatott irodalmi tevékenységet, elsősorban jogi műveket írt, de latin nyelvű önéletrajzot is **Vita Caroli** címmel.

A huszita korszak ■ A huszita időszak új korszak kezdete a cseh művelődésben. A változások elsőként a prágai egyetemen jelentkeztek, melyre rendkívül kedvezőtlen hatással volt. Az addigi nemzetek feletti intézmény az első nemzeti egyetemmé vált Európában és lassan elvesztette kapcsolatát a világgal.

Szorosan kötődött a prágai egyetemhez a cseh nyelvű prédikáció legfontosabb képviselője, **Husz János** is. Husz 1409-ben a prágai egyetem rektora lett és a prédikációk mellett az egyház megújítását célzó irodalmi műveket is írt.

Legfontosabb művei közé tartozik **Az egyházzól (De Ecclesia)** című traktátusgyűjtemény, **Postillái**,¹⁹ illetve **Konstanzból írott levelei**. Az ő nevéhez fűződik a cseh helyesírás megreformálása. A **cseh helyesírásról (De orthographia Bohemica)** című művében a prágai dialektusra kidolgozott **diakritikus, mellékjeles helyesírás** maradvónak bizonyult.

A 15. század első felében élénkült meg a külföldi egyetemekre irányuló cseh peregrináció is, hiszen a prágai egyetem teljesen huszita befolyás alá került és az oktatás a legtöbb karon szünetelt. A katolikus értelmiség elsősorban Bologna, Padova egyetemét látogatta vagy a német jezsuita akadémiák felé tájékozódott. A 16. században a lutheránusok és a kelyhesek Wittemberg és Lipcse egyetemére, a kálvinisták Heidelbergbe, Herbornba

¹⁹ A postilla a prédikációgyűjtemények általános elnevezése, a cím a prédikáció kezdőszavaira (post illa verba) utal.

és Genfben jártak. Ez a képzett protestáns réteg teremtette meg az 1618–20-as nemesi mozgalmak eszmei alapját.

A cseh irodalomban már IV. Károly idején megfigyelhettünk humanista, reneszánsz vonásokat, ez azonban a huszita háborúk idején megszűnt. Emiatt a 15. század derekán a Cseh Királyság művelődése elszakadt Európa más részeitől. Egyfajta bezárkózást figyelhetünk meg, melynek következtében nem születtek új művek, csupán korábbi irodalmi alkotások – pl. lovagi eposzok – átdolgozásai. Egyedül a vallási témájú irodalom virágzott, prédikációk, traktátusok, vitairatok.

A korszak legfontosabb művei közé a **hitviták** tartoznak, a katolikus **Szent Vencel, Szent Gál és a táboríták vitája (Václav, Havel a Tábor)** és a huszita **Prága és Kutna Hora városának vitája (Hádání Prahy s Kutnou Horou)** című mű. Fontosak a **prédikációgyűjtemények** is: Husz János Postillái és Jan Želivský vagy Jan Rokycana cseh nyelvű prédikációinak gyűjteményei, illetve a **huszita énekek**, például a **Kik az Issten katonái (Ktož sú Boží bojovníci)**, melyek legfontosabb gyűjteménye a **Jistebnicei énekeskönyv (Jistebnický kancionál)**.

A 15. század második felében indult meg a **könyvnyomtatás**. Az első nyomda **Plzeňben**, a katolikusok fontos központjában jött létre, az első nyomtatott cseh könyv a Trójai krónika volt, de rövidesen huszita munkák is megjelentek nyomtatásban.

A huszita tanok összegzője **Petr Chelčický** volt, **Az igaz hit hálója (Siet' viery prawě)** című munkájában elvetette a hitelvek erőszakos terjesztését. Tanai alapján szerveződött meg később, 1467-ben a Cseh Testvérek Szövetsége (Jednota bratrská), a huszita tanokat a 17. századig továbbvivő cseh egyház.

Humanizmus, reneszánsz ■ A huszita harcok lezárultával, a 15–16. század fordulóján, a huszita érzelmű Pogyebád György uralkodása alatt újjáéledt a csehországi humanizmus. Ez elsősorban az itáliai mintákat másolni kívánó katolikus szerzőknek volt köszönhető. Megjelentek a legfontosabb humanista műfajok, az episztolák, alkalmi költemények, természetesen időmértékes, antik verselésben.

A reneszánsz történetírás alapvető jelentőségű munkája **Václav Hájek z Libočan Cseh krónika (Kronika česká)** című műve volt, mely, bár elsősorban kitalált történeti tényeken alapszik, a nemzeti ébredés koráig befolyásolta a cseh történeti tudatot.

A legjelentősebb cseh humanista költő, a már a Jagelló-korban élt **Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic** volt, allegorikus versek, episztolák szerzője. Lobkovic a királyi kancellária és a **Sodalitas Litteraria Danubiana** humanista akadémia tagjaként Budán is megfordult.

A humanizmus rövid idő alatt a kelyhes egyház tagjai között is népszerűvé vált. Mivel úgy tartották, hogy az irodalmat széles körben meg kell ismertetni, nem latinul, hanem csehül alkottak. A kelyhes humanista szerzők jelentős antik műveket ültettek át csehre, elsősorban a városi olvasóközönség számára. Az egyik legfontosabb fordító **Viktorin Kornel ze Všehrd** volt, aki emellett jelentős jogi munkákat is alkotott (**A törvényekről – O práviech**). A király fia, **Hynek z Poděbrad** nevéhez többek között Boccaccio Dekameronjának cseh fordítása is fűződik és a cseh reneszánsz költészet fontos képviselője volt.

A Cseh Testvériség tagjai kezdetben elutasították a magasabb műveltséget, mivel véleményük szerint ellentétben állt volna az őskeresztény elvek szerinti élettel. Zárt közösségekben éltek az őket befogadó nemesi uradalmakban és elsősorban kézművességgel foglalkoztak. Rövidesen azonban a Szentírás tanulmányozásához szükséges, görög és latin nyelvre alapozó **filológiai humanizmus** terjedt közöttük. **Jan Blahoslav**, a Cseh Testvériség első püspöke már azt vallotta, hogy a műveltség a vallásosság magasabb szintjére vezet.

Blahoslav fordította az Újszövetséget cseh nyelvre. A **bibliafordítás** megkezdéséhez először a cseh nyelvten rendszerezésére volt szükség. E célból született Blahoslav legfontosabb tudományos műve, a **Gramatika česká (1571)**, mely szótáron és nyelvtani összefoglalón túl a cseh nyelvjárások első leírását is tartalmazta. Mivel Blahoslav nem tudott tökéletesen görögül és héberül, a teljes bibliafordítás feladatát utódaira bízta. Ebből a kezdeményezésből született a század végén a **Králicei biblia**, melynek elnevezése a Cseh Testvériség nyomdájának helyére utal. A Králicei biblia nem csupán a Szentírás nemzeti nyelvre fordításában jelentett nagy eredményt, ami a protestáns egyházak egyik fő célja volt, hanem nyelvileg is rendkívül értékes. A fordítás a korabeli beszélt nyelv állapotát tükrözi, és Husztól Blahoslavig hasznosítja a cseh protestantizmus nyelvészeti eredményeit is. A Králicei biblia nyelve a **biblikus cseh nyelv**, **bibličina** elnevezést kapta és a 17. század derekától a Magyarországra menekült exulánsok közvetítésének köszönhetően, a szlovákság irodalmi nyelveként is szolgált, a legtovább, a 19. század derekáig a szlovák evangélikusok körében.

Barokk ■ A 16. század közepétől a cseh nyelvű kultúra helyzete jelentősen megváltozott. A német nyelv használata szinte megállíthatatlanul előretört a cseh tartományokban. Ennek oka elsősorban a lutheri reformáció hatása volt, illetve az, hogy a Cseh Királyság trónjára 1526-tól az osztrák tartományokban is uralkodó Habsburg-dinasztia került.²⁰

A Habsburgok uralkodásának egyik legfontosabb vonása az ellenreformáció megerősödése volt. A 16. század közepén telepedett le Csehországban a **jezsuita rend (jezuitský řád)**, és főként a középkori oktatási rendszer megújításán munkálkodott. Iskoláik, elsősorban a huszita jellegű prágai egyetemmel versengő akadémiáik magas színvonalúak voltak. Sikeres oktatási módszereik, melyekből Comenius is sokat merített, a nem katolikus környezetre is vonzóan hatottak. A legjelentősebb jezsuita akadémia a prágai **Klementinum** volt, melyet 1556-ban alapítottak gimnáziumként és **1562-től** működött mint akadémia. Jezsuita alapítású volt még az **1573-tól** főiskolaként, **Olmützben**, a morva székvárosban működő iskola is. Olmütz így Prága mellett a második felsőfokú képzési hellyé vált a Cseh Királyságban. Fontosak voltak a rend középiskolái is, melyek közül talán az 1588-ban alapított Český Krumlov-it kell kiemelni, ahol díszes színházat is emeltek az iskoladrámák előadására. Eközben az utraquista prágai egyetem folyamatosan hanyatlott, kis, városi egyetemmé vált, melyen csak a bölcsészeti kar működött.

²⁰ A cseh trón a magyarral egyidőben került a Habsburgokhoz. Jagelló Lajos cseh és magyar király halála és a csatában harcolt csehországiak miatt Mohács a cseh hagyományban is fontos.

A 16–17. század fordulóján Prága lett a Habsburg Birodalom központja. **II. Rudolf** a különc uralkodó udvarába egész Európából érkeztek tudósok, alkimisták, akiket bőkezűen támogatott. Jelentős volt művészetpártoló tevékenysége is, elsősorban a manierista alkotóké.

Az 1620-as **fehér-hegyi vereség** nagy törést jelentett a cseh művelődésben. A csatavesztés helye a cseh hagyományban a magyar mohácsi csatával vethető össze, és a cseh állami, nemzeti önállóság elvesztése kapcsolódik hozzá. A Cseh Királyságban erős rekatolizációs hullám kezdődött. A felkelés egyes vezetőit 1621-ben a prágai Óvárosi téren kivégezték. A protestáns jobbágyok, polgárok, főurak, művészek az ország elhagyására kényszerültek, mivel csak a katolikus vallást ismerték el törvényesként. A felkelésben részt vett, kivégzett vagy az országból elmenekült protestáns főnemeselek vagyonát elkobozták és a más Habsburg tartományokból beköltöző, német, itáliai, spanyol udvarhű nemeseknek adományozták.²¹

A fehér-hegyi csatavesztést követő intézkedések azonban mégsem jelentették a cseh protestáns művelődés teljes megszakadását, hiszen a cseh tartományokkal szomszédos területekre, a Magyar Királyságba, Lengyelországba és a protestáns német tartományokba menekült, exuláns csehországi protestáns írók, nyomdászok új lakóhelyükön is folytatták tevékenységüket.

Fő exuláns központok a magyarországi Felföld mellett, ahol elsősorban a cseh protestáns nyomdák működtek, a lengyelországi Leszno városa és a német protestáns területek (Szászország, Poroszország), illetve Németalföld, Amszterdam voltak. Lesznóban működött a Cseh Testvériség püspöksége, gimnáziuma és az átmenekített králicei nyomda is. A magyarországi, felföldi nyomdák (Puhó, Trencsén) sok cseh exuláns alkotó munkáját adták ki.

A legnagyobb hatású exuláns alkotó **Jiřík Třanovský (Tranoscius)**, akinek **Cithara sanctorum** című, máig használatos evangélikus énekeskönyvét Lőcsén adták ki.²² **Jakub Jakobeus Gentis Slavonicae lacrumae** című epikus költeménye, az exulánsok szenvedéseit, megaláztatásait beszéli el.

A cseh protestáns emigráció legmeghatározóbb személyisége a cseh művelődés világszerte ismert alakja, **Jan Amos Komenský (Comenius)**, a Cseh Testvériség utolsó püspöke, író, teológus, filozófus, pedagógus, 1628-ban hagyta el a Cseh Királyságot. Emigrációja előtt, 1623-ban született, barokk vonásokat viselő műve **A világ útvesztője és a szív paradicsoma (Labyrint světa a ráj srdce)** allegorikus regény a korabeli társadalomról. Pedagógiai munkássága volt a legjelentősebb, főbb pedagógiai művei a **Janua linguarum reserata**, az **Orbis sensualium pictus** és a **Didactica magna**. Az 1650-es években a Rákócziak meghívására Sárospatakon töltött négy évet, ahol megindította pánszofikus iskoláját. Lesznóban a Cseh Testvériség utolsó püspökévé választották. Leszno pusztulása után Amszterdamba ment és ott halt meg 1670-ben.

²¹ A legismertebb, leghatalmasabb vagyont felhalmozó betelepülő főúr a harmincéves háború legendás hadvezére, Albrecht Wallenstein (Albrecht z Valdštejna) volt.

²² A több mint 250 kiadást megélt evangélikus énekeskönyvet általában réz borítóval díszítették (rézvetes Tranoscus), melyből a szlovák népművészet önálló ága fejlődött ki.

A csehországi barokk katolikus irodalom a kor színvonalát képviselte, és a cseh hagyomány más irányát valósította meg, mint az emigráns protestáns irodalom. A prágai egyetem 1622-ben jezsuita intézménnyé vált. Kiépült a teljes, négy fakultású egyetem, külföldi tanárokkal.

A 17. század második felében a csehországi katolikus megújulás fő képviselőinek, a jezsuita rend tagjainak zöme már a cseh korona országaiból származott, így a kor művelődésében jelentős szerepet kapott a cseh nemzethez tartozás tudata, a cseh patriotizmus. A jezsuita szerzők ismerték és részletesen feldolgozták a cseh múltat. A korszak legjelentősebb, Comeniusszal összemérhető hatású alkotója **Bohuslav Balbín** volt, aki történész-ként, földrajztudósként, íróként és hagiografikus iratok szerzőjeként a csehországi barokk erősen nemzeti elkötelezettségű képviselője. Fontos történeti műve az **Epitome rerum Bohemicarum**. Nyelvészeti munkája a cseh nyelv védelmében a halála után, **Dissertatio apologetica pro lingua Slavonica, praecipue Bohemica** címmel kiadott értekezése.

A cseh barokk költészet világsszínvonalú, kimagasló képviselője **Fridrich Bridel** volt, legfontosabb költeménye a **Mi az Isten? Mi az ember? (Co Bůh? Člověk?)**.

A barokk kori cseh művelődés fontos eleme a **színjátszás**, ami a jezsuita iskolákban az oktatás kötelező része volt. A gimnáziumokban elsősorban a népszerű szentek életéről, leginkább Szent Vencelről szóló drámákat adtak elő. A színház idővel a nemesi udvarokban is népszerű lett és már világi, elsősorban antik témájú drámákat is bemutattak.

A nemzeti újjászületés kora ■ Korábban általánosan elfogadott volt az a nézet, hogy a barokk kortól a 18. század végéig a cseh nyelvű kultúrát elsősorban a nép alsóbb rétegei őrizték. Ma már tudjuk, hogy a latin mellett fontos szerep jutott a csehnek is, viszont kétségtelen, hogy a bonyolult barokk nyelv mellett a nép által használt cseh jobban megfelelt a mindennapi nyelvhasználat szükségleteinek.

A cseh nemzeti újjászületés²³ a **felvilágosult abszolutizmus** korában bontakozott ki, hiszen **Mária Terézia** és **II. József** uralkodása alatt a Habsburg Birodalom egységesítését célzó adminisztratív intézkedések erős **germanizációs** nyomással történtek. Ezek természetes ellenhatása volt a nemzeti nyelv védelme. A városokban egyre erősödő cseh polgárság a 18. század végén már a cseh irodalmi nyelv megújítását, a cseh nyelvű művelődés terjesztését szorgalmazta. Ez a tendencia leginkább II. József felvilágosodott reformjai után erősödött meg. A nemzeti újjászületésnek nevezett korszak elején sorra alakultak a különféle cseh olvasóegyletek, társaságok. Tudós társaságok is létrejöttek, **1748-ban a Cseh Tudóstársaság (Česká společnost nauk)**, néhány nemzetébresztő nemes pedig 1796-ban megalakította a **Patrióta Művészetbarátok Társaságát (Gesellschaft der patriotischen Kunstfreunde)**.

A 18. század végétől a könyvkiadás is egyre jelentősebb lett, az irodalmi művek túlnyomó része azonban továbbra is németül látott napvilágot. A korszak újdonsága volt a rendszeresen megjelenő újság.

²³ A nemzeti újjászületést (národní obrození) a szláv népek esetében a 18–19. századi nemzeti mozgalmakra értik, melyek a 19. század végére a modern nemzet kialakulásához vezettek. A magyar művelődésben kb. a nyelvújításnak és a reformkornak felel meg.

1752-ben Mária Terézia udvari akadémiáján megkezdődött a **cseh nyelv oktatása**, nem sokkal később a bécsi egyetemen megszervezték a cseh nyelv tanszékét és 1791-ben a prágai egyetemen is megindult a cseh nyelv oktatása.

A nyelvészeti összefoglalások a nemzeti újjászületés megalapozóivá váltak. Alapelvük a visszatérés a forrásokhoz (ad fontes), tehát a cseh nyelv egy korábbi állapotát, „Szent Vencel nyelvét” igyekeztek leírni. Az egyik legfontosabb ilyen munka a **A cseh nyelv és irodalom története (Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur)** a cseh nemzeti megújulás első iskoláját megteremtő tudós, **Josef Dobrovský** műve. A felvilágosodott szellemet tükröző munka erősítette a nyelvi patriotizmust, és a cseh irodalom történetének egyik első rendszeres összefoglalása is volt. Dobrovský rendkívül sokoldalú tudós volt. Az ő nevéhez fűződik a szláv kultúrákkal foglalkozó tudományág, a **szlavisztika** megalapítása.

A nemzeti megújulás következő generációjának vezetője **Josef Jungmann** volt. Legfontosabb munkája a **cseh–német szótár**. Ezután a cseh nyelv használatának egyre inkább államjogi szimbólum jellege lett, a Fehér-hegy után beköltözött arisztokraták lezármazottai is előszeretettel tanultak csehül és vettek fel cseh nevet, hogy ezzel bizonyítsák cseh patriotizmusukat, különbözőségüket az osztrák tartományok arisztokratáitól.

A 18. század hetvenes éveiben jelent meg **Josef Pelcl Csehország rövid története a kezdetektől máig (Stručné dějiny Čech od nejstarších do nynějších časů)** című műve, mely a nemzeti ébredés kezdetének történeti megalapozása volt és a cseh nyelv szerepének elvesztését siratta. František Palacký történeti munkájáig a cseh történelem legfontosabb áttekintése volt. **František Palacký** történeti művében, **A cseh nemzet története (Dějiny národu českého)** című összefoglalásában már a modern cseh nemzet programját is megalkotta. Palacký a romantikus-demokratikus szabadságküzdelemként feltüntetett huszita korszakot tartotta a cseh nemzet története csúcspontjának, az 1620-as fehér-hegyi csatavesztést pedig a cseh állami önállóság elvesztésének. **1818-ban**, Prágában létrejött a **Cseh Nemzeti Múzeum (Národní muzeum)** Kašpar Maria Šternberk patrióta főnemes kezdeményezésére.

A cseh irodalomban a 19. század elején jelentkeztek a **romantika** képviselői. Emblematikus alak a fiatalon meghalt **Karel Hynek Mácha** volt, akinek **Május (Máj)** című elbeszélő költeménye a század cseh irodalmának egyik meghatározó, világirodalmi rangú alkotása. Életében kevés elismerésben részesült, de a 19. század végének nemzedéke újra felfedezte és ekkortól már a cseh irodalom legjelentősebb szerzőihez sorolták. Szintén a cseh romantika képviselője volt **Josef Kajetán Tyl**, a modern cseh színműirodalom megteremtője, akinek **Fidlovačka** című művében hangzik el a **Hol a házam? (Kde domov můj?)** című dal, később az önálló cseh állam himnusza.

Az ötvenes években **Karel Havlíček Borovský** megteremtette a cseh nyelvű újságírást. **Božena Němcová Nagyanyó (Babička)** című realista regényében a nemzeti megújulás képviselőinek eszményképét, a vidéki cseh embert és környezetet ábrázolta.

A nyolcvanas évektől egyre szélesebb körben ismerték el a cseh nyelv hivatalos használatát. A 19. század második felében kialakult az önálló cseh felsőoktatás rendszere. 1869-ben a prágai műegyetemet, **1882-ben** pedig a prágai egyetemet osztották fel két önálló, cseh és német intézményre. A **cseh egyetemen (univerzita)** az önálló cseh tudo-

mányosság meghatározó alakjai oktattak. **1881-ben** megnyitotta kapuit a **Nemzeti Színház (Národní divadlo)**, megalakult a cseh **akadémia (akademie věd)** és 1890-ben felépült a Nemzeti Múzeum épülete is.

A 19. század nyolcvanas éveinek meghatározó alkotója **Jan Neruda** volt. Novel-lái érzékletesen mutatták be a prágai cseh polgárok életét. Költeményeiben a modern iro-dalmi irányzatok felé fordult. A regényirodalomban **Alois Jirásek** romantikus, történeti regényei, novellái hatással voltak a csehek történelemszemléletére.

A század második felét a Jan Neruda névvel fémjelzett **Május almanach (almanach Máj)** körének munkássága határozta meg,²⁴ mellyel azonban hamarosan verseny-re kelt a **Ruch almanach** és a **Lumír folyóirat** írócsoportja.

A Ruch a történeti hőskölteményeket és zsánerképeket alkotó **Svatopluk Čech** ne-vével kapcsolódott össze, az irodalom hagyományos felfogását, az írói tehetségnek a nemzet szolgálatába állítását képviselte. A Lumír legfontosabb képviselője **Jaroslav Vrchlický** prágai egyetemi tanár, műfordító, szinte minden versformában remekül alko-tó költő és **Julius Zeyer** regényíró. Ők világirodalmi összefüggésekben, az új irányza-tok csehországi meghonosításában gondolkodtak.

1895-ben született meg a cseh modern írók felhívása, a **Cseh Modern Kiáltványa (Manifest Česká moderny)**, melyhez már a századvég irányzatainak képviselői csatla-koztak, többek között a **szimbolista Otakar Březina** vagy a sziléziai költő, **Petr Bezruč**.

A 19. század második felében igen sok tudományos, szórakoztató folyóirat jelent meg cseh nyelven és fontos szerepet játszottak az elsősorban különböző politikai pártok-hoz kötődő újságok, napilapok is. A századfordulón legbefolyásosabb politikai alakulat, az ifjúcsehek újságja, a **Národní listy** volt a legnagyobb tekintélynek örvendő napilap, de a későbbi elnök, Masaryk köréhez tartozó **Čas** is meghatározó lett.

A század végét, a csehországi polgárosodás legdinamikusabb korszakát élénk kul-turális aktivitás jellemezte. Nagyon fontos szerepet játszottak a színházak, melyek nagy számban mutattak be hazafias darabokat, illetve Bedřich Smetana és Leoš Janáček ope-ráit. A polgárosuló cseh társadalomban meghatározó jelentőségük volt a társadalmi **ön-szerveződés** színtereinek is, a különféle egyesületeknek, egyleteknek, énekkaroknak, a **Hlaholnak**, illetve a jelentős szervezőerőt képviselő testnevelő egyletnek, a **Sokolnak**.²⁵ A városi polgári kultúra alakulásában nagy szerepük volt a társadalmi élet tereinek, a sö-rözőknek és a különféle kávéházaknak is.

Az első Csehszlovák Köztársaság művelődése ■ Az első világháborút követően, 1918-ban, az Osztrák–Magyar Monarchia szétesésével született meg a Csehszlovák Köztársaság. Az új állam létrejöttét a fehér-hegyi csatavesztés után elvesztett önállósá-g lamiság újjászüléseként értelmezték.

²⁴ Az irányzat neve Mácha művének címe, mivel ez a generáció fedezte fel a kortársai által még idegen-kedve fogadott költő jelentőségét.

²⁵ A 19. századi cseh egyletalapítási mozgalom, ha nem érte is el a nyugat-európai (angol, német) ha-sonló mozgalom mértékét, az egyik legintenzívebbnek számított Közép-Európában és jelentős hatás-sal volt a térség más szláv népeire, elsősorban a szlovákokra és a szlovénekekre.

Az önálló állami lét jelentős szellemi pezsgést eredményezett a korszak kulturális életében. 1918 kulturális fordulópontra volt. Az ország egész kulturális élete átalakult. 1920-ban a prágai egyetem felvette a Károly Egyetem (Karlova univerzita) nevet és egyetemet alapítottak Brünnben is. A prágai egyetemen új tudósgeneráció kezdett működni. Prága meghatározó tudományos központtá vált, többek között a **Jan Mukařovský** alapította **prágai strukturalista iskola** szerzett világhírnevet.

Az első világháború élménye is nagy hatással volt a 20-as évek irodalmára. Ennek példája **Jaroslav Hašek Švejk** című világhírű regénye.

Az irodalomban továbbra is fontos szerepet játszottak a 90-es évek generációjának képviselői, főként **Karel Čapek**, aki az első köztársaság egyik legjelentősebb gondolkodója lett. Az első köztársasági elnök, Tomáš Garrigue Masaryk barátja, szellemi társa volt, beszélgetéseiket könyvben is megjelentette (Hovory s T. G. M.). Világsikert hozó műveiben (Harc a szalamandrakkal – Válka s Mloky, Krakatit, R. U. R.) a kor társadalmi problémáira igyekezett választ keresni a realista filozófia és a demokrácia elveinek elkötelezett híveként.

A cseh avantgárdnak jeles orgánuma volt a **Devětsil almanach** és a **Kmen**, illetve a **Červen** folyóirat. Önálló cseh avantgárd irányzatként jelentkezett a **proletárvilág** (proletářská poezie), melynek **Jiří Wolker**, illetve a francia szürrealizmus által inspirált **poetizmus (poetismus)**, melynek az 1985-ben irodalmi Nobel-díjjal kitüntetett **Jaroslav Seifert** és **Vítězslav Nezval** volt fontos képviselője, de **Vladislav Vančura** prózája is merített belőle. Magas színvonalon alkottak a katolikus irodalom képviselői is, mint **Otakar Březina**, **Jaroslav Durych**, **Jakub Deml** és **Jan Zahradníček**.

A cseh nyelvű irodalom mellett az ekkor még kétnemzetiségű országban a német művelődésnek is fontos szerep jutott. A német nyelvű irodalom része volt a prágai zsidó irodalom, melynek képviselői jórészt külföldön működtek (**Rainer Maria Rilke**, **Egon Erwin Kisch**, **Franz Werfel**) és 1923-ban, röviddel halála előtt, a Kastély megírása után **Franz Kafka** is elhagyta Prágát. Az egyedüli Prágában alkotó művész, **Max Brod** viszont nagy erőfeszítéseket tett a cseh irodalom népszerűsítésére német nyelvterületen. A német nyelvű irodalom másik vonulatának a vidéki német nemzetiségű lakosság irodalmát tekinthetjük, melynek egyik jelentős személyisége **Adalbert Stifter** volt. Nagy számban jelentek meg német nyelvű újságok, folyóiratok is.

Az 1939-es német megszállás ismét törést jelentett a művelődés fejlődésében. Az irodalmi életben ekkortól alakult ki az a hármas tagolódás (hazai legális és illegális, illetve emigráns irodalom), mely a háború utáni néhány év kivételével, egészen a kommunizmus bukásáig, 1989-ig fennmaradt.

Cseh- és Morvaországban több illegális folyóirat (például a V boj) és könyv jelent meg, a koncentrációs táborokról beszámoló munkák, illetve a szürrealisták írásai. A cseh emigráció központja kezdetben Párizs, majd Moszkva, London és az Egyesült Államok volt, ahol szintén megjelentek folyóiratok, illetve irodalmi élet is kibontakozott.

A hazai legális irodalomban a negyvenes évek elején a nemzeti hagyományok felidézése és a fordításirodalom vált meghatározóvá. Ismét kiadták a 19. századi klasszikusokat, köztük Němcovát, Mácha munkáit, Palacký történeti művét és Vančura összeállította a régi cseh mondákat Képek a cseh nemzet történetéből (Obrazy z dějin národa českého)

címmel. A háború éveiben induló generáció, mint a **42-es Csoport (Skupina 42)** költőinek írásait a befeléfordulás, az illúzióvesztés jellemezte.

A cseh irodalom a 20. század második felében ■ A második világháború utáni rövid demokratikus időszakot lezáró 1948-as kommunista hatalomátvételt követően is fennmaradt a cseh irodalmi élet megosztottsága. A jelentős írók közül többen emigráltak, a hazai irodalomban pedig ismét kialakult a hivatalos és a nem hivatalos, kéziratban, szamizdat kiadásban terjedő irodalom kettőssége. Újra bevezetésre került a cenzúra, mely a protektorátus koránál is szigorúbban lépett fel, nemcsak a rendszert bíráló, hanem a sztálinizmussal, a szocialista realizmussal nem azonosuló szerzők sem jelenhettek meg. Az ötvenes években több író (Jan Zahradníčeket, František Křelínát és másokat) bebörtönöztek, Závist Kalandrát pedig koncepció eljárás után kivégezték.

A diktatúra 1963-tól kezdődő enyhülésének időszaka nagyon termékeny korszaka volt a cseh irodalomnak, megjelentek **Vladimír Holan** versei, **Václav Havel** drámái, **Bohumil Hrabal**, **Ludvík Vaculík**, **Milan Kundera** prózai művei. **1968-ban**, a prágai tavasz néhány hónapjában a cenzúrát is megszüntették. A normalizáció időszaka ismét a diktatúra erősödését hozta, különösen az 1971-es pártkongresszus után. A hatvanas években kiadott művek, megindított folyóiratok többségét betiltották és eltávolították a könyvtárak polcairól. Sok cseh író emigrálni kényszerült. Ekkor született meg az igen jelentős **emigráns cseh irodalom (disent)**. A külföldi központokban, Amerikában, Kanaadában és Nyugat-Európában jelentős emigráns könyvkiadók működtek, fontos művek jelentek meg. A **Sixty-Eight Publishers** nevű legnagyobb kiadót **Josef Škvorecký** működtette, Torontóban. Az emigránsok azonban elvesztették élő kapcsolatukat a cseh környezettel, amit többen közülük traumaként éltek meg és felhagytak az írással, vagy fokozatosan asszimilálódtak az őket befogadó kulturális közegbe, mint a **Tréfa (Žert)** szerzője, Milan Kundera.

A normalizáció éveinek cenzúrája megengedőbb volt az ötvenes évekhez képest, és mivel a kommunista rezsim elsősorban politikai és nem művészi szempontokat vizsgált, a hivatalos irodalomban is jelentős írók, például **Vladimír Páral**, **Ladislav Fuks**, szerepelhettek. A nyolcvanas években pedig már a korábban betiltott szerzők közül is publikálhattak néhányan, köztük Bohumil Hrabal, Jaroslav Seifert. A hetvenes években szerveződött meg a **szamizdatirodalom**. A betiltott **Literární noviny** korábbi munkatársai szervezték meg, Ludvík Vaculík irányításával a legnagyobb szamizdat kiadót, a **Petlicét**, Václav Havel és Jan Lopatka pedig az **Expedicét**, melyek a betiltott művek írógéppel készült másolatait terjesztették. A szamizdat szoros kapcsolatban állt a csehszlovák ellenzéki mozgalommal, a Charta 77-tel.

Az 1989-es bársonyos forradalom egyesítette a cseh irodalmat és megszűnt a kultúra állami ellenőrzése. Az emigráns kiadók és lapok közül sokan hazatelepültek (például a *Listy* című folyóirat) vagy beszüntették tevékenységüket. A diktatúra irodalmi szervezete, a Cseh Írószövetség (Svaz českých spisovatelů) megszűnt és új, demokratikus testület, az Obec spisovatelů és több kisebb írószervezet alakult. A következő évek ismét lehetővé tették a cseh irodalom sokszínűségének kibontakozását, rengeteg új kiadó alakult, több betiltott folyóirat is újraindult (Tvar, Literární noviny), a szamizdat lapok (Kritický sborník,

Prostor, Revolver Revue, Host) pedig már legálisan is megjelenhettek. Néhány év alatt megjelentették a '89 előtt nem kiadott irodalmi művek többségét és Hrabal, Vaculík, Havel új művekkel is jelentkeztek. A kilencvenes években fiatal írók új nemzedéke, **Jáchym Topol, Petr Šabach, Miloš Urban**, illetve a nagy népszerűsége szert tett **Michal Viewegh** is színre lépett. A cseh irodalom ugyanakkor, a többi közép-európai irodalomhoz hasonlóan, elvesztette korábbi, a diktatúra éveiben oly jelentős, irodalmon túli szerepét és a szabad gazdaság kulturális piacán kell megállnia a helyét, egyre élesedő versenyben a vizuális médiumokkal.

A cseh képzőművészet

A román kori festészet (malířství) Közép-Európában is kiemelkedő emléke az 1134-ben épült **znojmoi rotunda falképciklusa** (cyklus nástěnných maleb), mely a Přemysl-család uralmának mitikus kezdeteit, Szántóvető Přemysl (Přemysl Oráč) fejedelemmé emelését, a Přemysl uralkodók ciklusát ábrázolja keresztény kontextusban, Krisztus és az evangélisták alakjával. A szobrászatnak (sochařství) hasonlóan jelentős emlékei ebből a korszakból nem maradtak fenn. A román művészet jelentős darabjai még a gazdagon díszített kéziratok, elsősorban a Zdik olmtüzi püspök szkriptóriumából származó kódexek, illetve a II. Vratislav 1085-ös koronázására készült Visegrádi Kódex.

A középkori cseh művészet (umění) legfontosabb korszaka a 14. században, IV. Károly uralkodása alatt működő gótikus cseh udvari iskola idején volt. A **gótikus festészet** legjelentősebb emlékei a cseh **táblaképfestészet (desková malba)** alkotásai, mindenekelőtt **magister Theodoricus** táblaképei **Karlštejn várának Szent Kereszt Kápolnájában**. Ennek az időszaknak az alkotója a **Vyšší Brod-i** és a **třeboňi oltár mestere**. Alkotásaik az európai gótikus festészet mesterművei közé tartoznak.

A 15–16. század fordulóján működött Morvaországban, Olmützben és Brünnben, a kései gótika kiemelkedő mestere, **Anton Pilgram**. A 15. század vége, a Jagelló-kor ugyanakkor már a **reneszánsz** művészet időszaka. Ebből a korszakból a litoměřicei mester falképei, illetve a faplasztika jelentős alkotásai származnak. A reneszánsz falképfestészet és a sgraffito technika a kastélyok, polgárházak díszítésében is nagy szerepet kapott.

II. Rudolf művészetpártolásáról is ismert császár prágai udvara a 16. században a **manierista festészet** központja volt. Az itt működő művészek között volt az allegorikus portréiról ismert **Giuseppe Arcimboldo**. Rudolf **műgyűjteményében** Tiziano, Raffaello, Michelangelo, Tintoretto, Veronese, Dürer és Breughel jelentős alkotásai szerepeltek. A gyűjtemény, amely részben Bécsbe, illetve a harmincéves háború idején Svédországba került, nagy hatással volt a cseh festészet fejlődésére is.

A 17. század elején zajló harmincéves háború a cseh festészet fejlődésében is törést okozott, de a tartományokból elmenekülő cseh protestánsok között kitűnő művészek is akadtak, például a grafikus **Václav Hollar**, Rembrandt kortársa és barátja, aki az angol követ szolgálatában egész Európát beutazta és jelentős városképeket alkotott.

A barokk korszak a festészet felvirágzása. A cseh az egyetemes barokk kiemelkedő része. Az Itáliában tanult **Karel Škréta** kiváló portréfestő volt. A prágai Szent Tamás-templom oltárait készítette. **Petr Brandl** szintén kiemelkedő portréfestő volt, Václav Vavřinec Reiner pedig a prágai Szent Ferenc-templom falképeinek alkotója.

A barokk szobrászat kiemelkedő alkotója a Kuks várának és a prágai Szent Kelemen-templom díszítését készítő **Matyáš Bernard Braun**, illetve a prágai Károly-híd barokk szobrainak készítője, **Ferdinand Maximilián Brokoff**.

A cseh nemzeti ébredés időszaka teremtette meg a cseh nemzeti festészetet. Ennek jelentős alakjai szinte kivétel nélkül dolgoztak az 1881-ben megnyitott prágai Nemzeti

Színház épületének díszítésén (a Nemzeti Színház nemzedéke), többek között **Vojtěch Hynais, Mikuláš Aleš, Václav Brožík, Julius Mařák** és **František Ženíšek**.

A századforduló jelentős irányzata a **szimbolizmus** (a Moderní revue köre) és a **szecesszió** volt. A szecesszió kiváló képviselője **Alfons Mucha**, aki a 19. század végétől Párizsban, majd az Egyesült Államokban élt. 1910-ben tért vissza és főként alkalmazott művészettel, plakáttervezéssel, alkalmazott grafikával, falfestéssel foglalkozott.

Az első világháborút megelőző években több avantgárd festőcsoport is alakult, melyek közül a **Nyolcak (skupina Osma)** volt a legjelentősebb. Tagjai közé tartozott **Emil Filla, Otakar Kubín** és **Bohumil Kubišta**. Expresszionista és fauvista képeket alkottak. Szétválásukat követően egy részük a szobrászokat is – például **Otto Gutfreundot** – tömörítő, elsősorban a kubizmust követő **Képzőművészek Társaságába (Skupina výtvarných umělců)** tömörült. A kifejezetten cseh jellegű kubizmus a festészet (**Josef Čapek, Bohumil Kubišta**) mellett az építészetben is megjelent, kubista épület például a **Fekete Istenanya háza (Dům černé Matky Boží)** Prágában. A harmincas években már a szürrealista irányzat dominál a képzőművészetben, melynek jelentős személyisége az 1947-től Párizsban alkotó festőművésznő, **Toyen**.

A második világháború időszakában a **Skupina 42-höz** tartozó festők vitték tovább a modern irányzatokat, az ötvenes évek stagnálását követően pedig az **UB 12** és a **Trasa** csoport. A hatvanas évek végétől a neokonstruktivizmus, a posztszürrealizmus, az informel és az új érzékenység is megjelent a cseh képzőművészetben. A nyolcvanas évektől pedig a posztmodern és annak tagadása. A kilencvenes évek hírnevet szerző alkotója **David Černý**, aki 1990-ben a smichovi szovjet tank rózsaszínűre festésével tűnt fel, majd a Vencel téren elhelyezett fordított lovasszobrával és a žižkovi adótoronyra szerelt csecsemőszobraival irányított magára nagy figyelmet.

A cseh építészet

Román ■ Prága vára, a **Hradzsín** már a 9. század második felétől az ország művelődési, politikai központja, a Přemysl-dinasztia székhelye. Itt épült fel az első román stílusú **körtemplom**, a **Szent Vitus-rotunda**, melyből több is fennmaradt Prága területén (a **Szent Longinus** és a **Szent Kereszt**). A 930-as években épült Szent Vitus-rotunda helyén 1050-ben már kőbazilikát emeltek. Ennek keleti kriptája máig fennmaradt, ma a cseh uralkodók sírjainak ad helyet. Szintén itt található a román kori cseh építészet egyik legfontosabb épülete, a **Szent György-bazilika**, mely az 1142-es tűzvész után nyerte el végleges alakját. A Hradzsint az 1170 körül épített **Judit-híd** kötötte össze a Vyšehrad alatt kialakult kereskedővárossal. Ez a híd a regensburgi után a második kőhíd volt Európában az Alpoktól keletre.

Gótika ■ II. Přemysl Ottokár alatt megjelent Prágában a gótika. A legkorábbi gótikus épület, a mai **Szent Ágnes Kolostor** azonban már 1230–1235 között megépült.

A gótikus építészet emlékei az elsősorban német etnikumú nemesek, a Šternberkek, Rožmberkek, Lemberkek által emelt **várak**. A gótika jelentős alkotásai közé tartozott még a **České Budějovice-i domonkos kolostor**, a **Jindřichův Hradec-i vár** és a **prágai Régiúj Zsinagóga**²⁶ is. Prágában az utolsó Přemysl királyok korától már gótikus stílusú, tornyos nemesi lakóházak is épültek, melyek közül a legfontosabb az 1330 körül épült, az Óvárosi téren álló a Kőharanghoz címzett ház (U Kamenného zvonu).

A cseh gótika fénykora IV. Károly uralkodása. A kiemelkedő művészek közé tartozott **Magister Theodoricus**, a karlštejni Szent Kereszt kápolna táblaképeinek alkotója és **Matyáš z Arrasu**, illetve **Peter Parler** építész. A kézművesség is felvirágzott, olyan remekművek születtek, mint a prágai városháza óraműve, az **Orloj** (Horologium).

IV. Károly a birodalom székvárosává tette Prágát és nagy építkezésekbe kezdett, átépítette a várat és megindult a Szent Vitus székesegyház építése is. 1348-ban a Vyšehrad és a Staré Město közötti területen megalapította az Újvárost (Nové Město). Ekkor alakították ki a mai nagy prágai terek elődjait, a Marhavásár teret (a mai Károly teret) és a Lóvásár teret (a mai Vencel teret). A Judit-híd helyén 1357-ben új kőhidat emeltek, a ma is álló **Károly-hidat**, mely Peter Parler tervei szerint épült.

Prága közelében ekkor épült fel a gótikus **Karlštejn vára**. Az uralkodói székhelyként szolgáló vár kápolnájában, a Magister Theodoricus táblaképeivel díszített, drágakövekkel kirakott Szent Kereszt-kápolnában őrizték a koronázási ékszereket.

Reneszánsz ■ A reneszánsz építészet kora az első Habsburg uralkodóhoz, I. Ferdinándhoz kötődik. A reneszánsz legkorábbi emléke azonban a **prágai vár Ulászló-termének 1493-as ablaka**.

²⁶ A zsinagóga elnevezése a héber altenáj elnevezés téves német értelmezéséből (altneu) származik. A prágai zsidó településhez több ismert legenda is fűződik (Gólem, Löw rabbi).

A reneszánsz idején sok itáliai építész dolgozott a cseh tartományokban és velük több új épülettípus, a városháza, a kastély és a nyári kastély is megjelent. A 16. század derekán született prágai reneszánsz épületek közül jelentősek a prágai várban álló, **Paolo della Stella** itáliai építész által tervezett **Belvedere**, illetve az előtte álló díszes kút, a sgraffittókkal díszített **Labdaház** és az óvárosi **Perchez címzett (U Minuty) ház**. A korszak legfontosabb építésze **Benedikt Rejt** volt. Az ő nevéhez fűződnek a prágai vár akkori építkezései. Sok reneszánsz polgárház is épült, melyek máig meghatározzák több vidéki város (Telč, Český Krumlov) építészeti képét.

Barokk ■ A barokk formálta leginkább a cseh építészetet. A legmeghatározóbb stílussá vált és mintegy kétszáz éves története alatt a cseh tartományok minden területén megjelent. A cseh barokk az itáliai dinamikus, érzelmeteljes barokk vonulatához tartozik, ellentétben a szigorúbb, klasszicizáló franciával és a bécsivel.

Elsősorban Prágában születtek jelentős barokk alkotások, ahol a gótika mellett a barokk vált uralkodó stílussá. Az első barokk épületet 1611-ben emelték a városban. Fénykora 1620–1750 között volt. E stílus teljesen megváltoztatta a város arculatát. A korszak legfontosabb emléke a prágai Óvárosi téren és a Malá stranán álló **Szent Miklós-templom**, illetve a prágai jezsuita akadémia épülete, a **Klementinum**, az egyik legnagyobb barokk épületkomplexum Európában és a vár alatti paloták.

Vidéken elsősorban egyházi épületek születtek, például a rajhradi és velehradi kolostor, a Zelená Hora-i és a Žďar nad Sázavou-i templom, illetve a kroměříži püspöki palota.

A fontosabb építészek az itáliai származású **Jan Blažej Santini**, illetve **Kristian és Ignaz Dienzenhofer**, apa és fia voltak, akik Magyarországon is dolgoztak.

Klasszicizmus ■ A klasszicizmus szorosan kapcsolódott az abszolutizmushoz és II. József korszakához. Ekkor nem a templom áll az első helyen, hanem a bérházak, a kórház-épületek és a középületek.

Az antik jegyeket hordozó klasszicista épületek közül a prágai **Nostic**, a mai **Rendi Színház (Stavovské divadlo)**, **Antonín Haffenecker** alkotása és az Invalidus-ház (Invalidovna) kiemelkedő. A felvilágosodás időszakának építészete nagy jelentőséget tulajdonított az urbanizációs szempontoknak és a korszak egészségkultusza is befolyásolta a fejlődését, ekkor alakították ki a nagyobb városi parkokat és épültek fel a fürdővárosok, Mariánské Lázně és Františkové Lázně épületei, **Václav Skalník** tervezésében.

A klasszicizmus építészeti emlékei közé tartoznak a jelentős erődrendszerek, **Terežín** és **Jozefov** is.

A 19. század vége és a századforduló építészete ■ A cseh nemzeti mozgalom virágkorában épültek a legfontosabb nemzeti intézmények, köztük a **Josef Zíték** tervezte neo-reneszánsz prágai **Nemzeti Színház**. Az építészetre a **historizáló**, neo stílusok voltak jellemzők, melyek a középkori, a román, a gótikus, illetve a reneszánsz építészetet imitálták és az orientális díszítés is megjelent.

A századforduló irányzatai Prága építészét is jelentősen befolyásolták. Legnagyobb hatása a **szecesszió**nak (a **Főpályaudvar** és az Antonín Balšánek és Osvald

Polívka tervezte **Obecný dům**) és a **kubizmusnak** (**Fekete Istenanya Háza** és a Neklanové utca sarki bérház a prágai Vyšehradon) volt. 1918 után T. G. Masaryk Prágába hívta a híres szlovén építésszt, **Jože Plečniket**, akinek legmonumentálisabb munkája a **prágai vár átalakítása** volt, de más jelentős épületek is fűződnek a nevéhez (**Jézus Szíve-templom**). A tiszta formákra építő, geometrikus alakzatokra alapozó konstruktivizmusnak és a funkcionalizmusnak is több emléke van, például a prágai Bílá Labut' áruház és az Európában is egyedülálló, Mies van der Rohe tervezte brünni **Tugendhat villa** épülete.

A 20. század második felének építésze ■ A második világháborút követően a szocialista Csehszlovákiát a tömegépítkezések jellemezték, a kevés jelentős épület közül a ještědi adótorony és a ČKD prágai, Vencel téri irodaháza a legfontosabb. A bársonyos forradalmat követően izgalmas, kísérletező épületek tervei készültek (például a Nemzeti Könyvtár új épületének terve Prágában), illetve inspiratív épületeket építettek, például a prágai **Táncoló Házat** (**Tančící dům**).

A cseh filmművészet

1913-ban készült el az első cseh film, Smetana operája, Az eladott menyasszony adaptációja. Az első hangosfilmet 1929-ben mutatták be. A két világháború közötti filmek ünnepelelt szereplője Vlasta Burián komikus volt.

A második világháborút követően a cseh filmipart is államosították, a filmművészet fejlődése azonban nem szenvedett akkora törést, mint a művészet többi ága. Ekkoriban jelentek meg a világhírűvé vált cseh **animációs** és **bábfilmek**, illetve jelentős játékfilmek is készültek, például a II. Rudolf császár korát bemutató vígjáték, **A császárok pékje, a pékek császára (Císařův pekář, pekářův císař)**, **Martin Frič** rendezésében.

A cseh film igazi sikerei a kor irodalmáraival gyakran együtt dolgozó új generáció fellépésével kezdődtek a hatvanas évek elején. A **cseh új hullám (nová vlna)**, **Věra Chytilová**, **Juraj Herz**, **Jiří Menzel**, **Miloš Forman**, **Elmar Klos** filmjei teljesen új megközelítésben, elsősorban a mindennapi élet apolitikus témáit, hősök, antihősök küzdelmeit dolgozták fel. Menzel Bohumil Hrabal Szigorúan ellenőrzött vonatok (Ostře sledované vlaky) című művének 1966-os feldolgozásával elnyerte az Oscar-díjat.

A cseh új hullám virágkora a prágai tavasz bukásával véget ért. Néhány alkotó, például Menzel, tovább dolgozott ugyan, és világszerte nagy sikert elért filmeket készített, de többen emigrálni kényszerültek, mint a világhírűvé vált Forman és sokan felhagytak az alkotással.

A nyolcvanas években enyhült a filmművészetre nehezedő politikai nyomás, új alkotók, például Ladislav Smoljak és Zdeněk Svěrák, kezdhettek dolgozni. A kilencvenes évek elejétől ismét szabadon fejlődhetett a cseh filmművészet és továbbra is jelentős elismeréseket kapott, Jan Svěrák **Kolja** című filmjét 1996-ban például Oscar-díjjal jutalmazták. A filmművészet a cseh művészet kiemelten támogatott ága.

A cseh filmművészet jelentős eseménye minden esztendőben a **Karlovy Vary-ban** megrendezett nemzetközi **filmfesztivál (Mezinárodní filmový festival)**, melynek fődjéja a **Cseh Oroszlán (Český lev)**.

A cseh zene

A 17. századtól, a barokk zeneirodalom virágkorától, a cseh tartományok előkelő helyet foglaltak el az európai zenei életben. A Cseh Királyságot Európa konzervatóriumának kezdték nevezni és elterjedt a „minden cseh muzsikuss” mondás is. A 18. századtól jelentős cseh zenészek működtek nemcsak a hazai zenei életben, hanem külföldön is. A Benda-család Berlinben létrehozta a singspielt és a melodráma műfaját. Jan Václav Stamic, a mannheimi iskola alapítója alkotta a modern zene történetében az első szimfóniát. **Josef Mysliveček** a nápolyi operát alapította, az Isteni cseh (Il divino Boemo) előnevet kapta és Mozart is csodálói közé tartozott.

A cseh tartományokban is több külföldi zenész működött ekkoriban, többek között **Kristof Wilibald Gluck** és **Josef Haydn**. A legismertebb az első alkalommal 1787-ben Prágába látogató **Wolfgang Amadeus Mozart**. Először Figaró házassága című operájának bemutatójára érkezett, és egész Prága gyorsan a csodálójává vált. Az 1787-ben a Nostic Színházban bemutatott Don Giovanni című operáját kifejezetten Prága városa számára szerezte.²⁷ Mozart még többször visszatért Prágába, és általában ottani barátai, a Dušek-család villájában, a Bertramkában lakott, mely most Mozart-múzeumként működik.

A következő évtizedekben is fontos zenei központ maradt Prága, megfordult itt Ludwig van Beethoven, aki a legtöbb időt Lichnovský gróf észak-morvaországi birtokán töltötte, ahol több művét is szerezte. A prágai opera igazgatója három éven keresztül Carl Maria von Weber volt, de koncertezett a városban Niccolò Paganini, Liszt Ferenc és Hector Berlioz is. Richard Wagner sok időt töltött a híres cseh fürdővárosban, Mariánské Lázněben (Marienbad) és itt komponálta Lohengrin című operáját.

A 19. századi cseh zenei élet is nagyban támaszkodott a 18. századi hagyományokra. **Josef Slavík** hegedűművész Paganinihez hasonló virtuóznak számított.²⁸ A párizsi konzervatórium igazgatója Antonín Josef Rejch Hector Berlioz, Charles Gounod és César Franck professzora volt.

A cseh nemzeti zeneirodalom is ekkoriban született. Első jelentős képviselője **Bedřich Smetana** volt, aki több évig a svédországi Göteborgban volt karmester és zongoraművész. Művészetével megalapozta a cseh neoromantika zeneirodalmát. Legismertebb művei közé **Az eladott menyasszony (Prodaná nevěsta)** című operája tartozik, a

²⁷ Az akkoriban épült, ma Rendi Színháznak nevezett színházat František Antonín Nostic, a cseh nemzeti ébredés egyik legfőbb arisztokrata támogatója a cseh nyelvű színjátszás számára építtette. Napjainkban ez a színház egyike azon kevés, eredeti állapotban fennmaradt színházépületeknek, melyekben Mozart fellépett.

²⁸ Slavík az 1830-as években európai koncertkörútra indult, de első fellépése előtt, Pesten súlyosan megbetegedett és fiatalon elhunyt. Síremléke sokáig a Kerepesi temetőben állt és a 19. században a magyar fővárosban élő csehek egyik fontos zarándokhelye volt. Végül az első Csehszlovák Köztársaság megalakulása után, amikor fontos kezdeményezés volt a külföldön eltemetett híres csehek földi maradványainak hazaszállítása, Slavík síremlékét is a prágai Vyšehradon kialakított nemzeti temetőben, a Slavínban helyezték el.

cseh mitikus őstörténet epizódját feldolgozó **Libušeť** a prágai cseh Nemzeti Színház 1881-es megnyitójára írta. Fontos művei közé tartozik még a **Hazám (Má vlast)** című szimfonikus költeménye, melynek legismertebb tétele a Moldva (Vltava) című rész. Kedveltek Smetana polkái is.

Antonín Dvořák korának egyik legnépszerűbb zeneszerzője. Először **Szláv táncok (Slovanské tance)** című ciklusával vívott ki elismerést, majd Angliában ért el nagy sikereket Stabat Materével és Requiemjével. A Cambridge-i egyetem díszdoktorává avatták, később pedig három éven át a New York-i zeneakadémia igazgatója volt. Itt alkotta híres kilencedik, e-moll **Újvilág (Z Nového Světa)** szimfóniáját. **Rusalka** című operáját a cseh tartományokba visszatérte után szerezte.

Sok cseh énekes is szerepelt ekkoriban a világ színpadain, például Klementina Kalašová és Tereza Stolzová, akit Giuseppe Verdi operáinak mezzoszopránjának választott. A 20. század elejének legismertebb cseh énekese Ema Destinová volt, akinek Giacomo Puccini is írt szerzeményeket és csodálói közé tartozott Arturo Toscanini és Enico Caruso is.

A cseh nemzeti zeneirodalom elismert szerzője volt még a morvaországi **Leoš Janáček** is, akinek **Jenufa** (Její pastorkyně) című operáját külföldön is nagy sikerrel játsszák.

A 20. század második felének legismertebb cseh zeneszerzője a sokáig nyugat-európai, svájci emigrációban élő **Bohuslav Martinů** volt, aki a cseh népzene hagyományait ötvözte a modern komolyzenével.

A cseh tudományos gondolkodás fejlődése

A modern cseh tudományos gondolkodás történetét hagyományosan a huszitizmustól számítják, hiszen Husz János és Petr Chelčický működéséhez kötődnek az első átfogó társadalomtudományos nézetek.

A 16. század folyamán a művelődésben meghatározóvá vált a humanista irányzat. A humanista gondolkodás elsősorban az akadémiákon keresztül hatott, melyek az athéni akadémia mintájára alapított 15. századi firenzei újplatonista akadémiát tekintették példaképüknek. A reneszánszsal összekapcsolódó humanizmus az antik hagyományok felidézése mellett a természettudományok művelését is fontosnak tartotta. A prágai akadémia cseh tanárai itáliai természettudományos műveket fordítottak. Ekkor kezdett működni Prágában az a tudós generáció, melynek legismertebb tagjai a híres dán csillagász **Tycho de Brahe** és tanítványa, a német **Johannes Kepler**, illetve **Ján Jesenský-Jesenius**, magyarországi, felföldi származású orvos.

A Cseh Testvérek utolsó püspöke, az exuláns **Comenius** a pedagógia tudományának nemzetközi jelentőségű személyisége volt. Munkái máig jelentős hatással vannak a pedagógia fejlődésére.

A 19. században alakultak ki a modern cseh tudomány főbb irányai. A természettudományokban az első fontos személyiség **Jan Evangelista Purkyně** volt, aki támogatója, Hildprandt báró ösztönzésére választotta az orvostudományt. Tanulmányai befejeztével elméleti kérdésekkel kezdett foglalkozni és a prágai, a pesti és a gráci egyetemen pályázott professzori állásra. Végül a wrocław-i egyetem tanára lett, ahol a világ első fiziológiai intézetét hozta létre. Hasonló intézetet 1851-ben, visszatérte után, Prágában is alapított. Legfontosabb felfedezései közé az ún. Purkyně-képek tartoznak. Bebizonyította, hogy a szemben képződő kép fénytörés eredménye. A Purkyně-jelenség a szem működését és a színek érzékelésének módját igazolta. Nevéhez fűződik még a sejt tudomány alapjainak megteremtése is. Fontos szerepe volt a cseh nemzeti ébredésben, több tudományos társaságot alapított és hozzá kötődik a cseh természettudományos frazeológia megteremtése.

A 19. század cseh természettudományának másik jelentős alakja a morvaországi **Johann Gregor Mendel**, a „modern genetika atyja”. A brünni augusztáni kolostorba lépve vette fel a Gregor nevet és teológiai tanulmányait követően rövid ideig egyházi szolgálatban működött, majd egyházi középiskolákban kezdett tanítani és a bécsi egyetemen hallgatott természettudományokat és matematikát. Leginkább kísérletezéssel és meteorológiai megfigyelésekkel foglalkozott. Legjelentősebb felfedezését növénynemesítési kísérleteinek köszönhette. Ezek során jutott el az öröklődés alapvető törvényszerűségeinek felismeréséhez.

A társadalomtudományok terén a korszak fontos személyisége a történész **František Palacký**, aki a cseh nemzeti mozgalom politikájában is meghatározó szerepet játszott. Megírta a cseh nemzet történetét, amelyben máig rögzítette a cseh történelemszemlélet kánonját, a huszita korszakot téve meg a cseh történelem legdicsebb korszakának. Iskolate-

remtő történeti nézeteihez kötődtek a modern cseh történettudomány jeles alakjai, például **Jaroslav Goll** és **Josef Pekář** is.

Az első Csehszlovák Köztársaság első elnöke, **Masaryk** is a cseh társadalomtudományok meghatározó személyisége volt. Kritikai szemléletével a cseh társadalomban tabunak számító dogmákat döntött meg, nevéhez fűződik például a cseh irodalomban nagy feltűnést keltő **Királyudvari és Zöld-hegyi Kéziratokkal (Královský, Zelenohorský rukopis)** kapcsolatos vita lezárása is. Több tudóstársával közösen bebizonyította, hogy hamisítványok. A **Cseh kérdés (Česká otázka)** és a **Világforradalom (Světová revoluce)** című munkáiban a cseh nemzeti mozgalom céljait és a cseh államiság felújításának történetét dolgozta fel. Filozófiai iskolát is teremtett, az Egyesült Államokban népszerű realista filozófiát honosította meg a cseh közéletben, melyhez szorosan kapcsolódott a kereszténységhez kötődő humanista nézetrendszere is.

Jaroslav Heyrovský a Nobel-díj első cseh kitüntetettje a 20. század elején a prágai egyetemen, majd a londoni University College-ban tanult kémiát és a kémia-, illetve az orvostudományokban ért el kimagasló eredményeket.

A mai Csehország

Csehország földrajza ■ A Cseh Köztársaság közép-európai, kontinentális éghajlatú ország. Területe 78 000 km². A sík **Cseh-medencét** jelentős röghegységek veszik körül, nyugatról és északról a **Šumava**, a **Cseh-erdő**, az **Érchegység** (Krušné hory, Lužické hory), az **Óriáshegység** (Krkonoše), az **Orlice-hegység** (Orlické hory), a Králický sněžník, a Jeseníky és a **Nyugati-Beszkidek** (Beskydy), illetve a **Cseh–Morva-domb-ság** (Vysočina). A Cseh-medence és hegységkerete mintegy 52 000 km² kiterjedésű, a Morva-medence és hegységkerete, illetve Dél-Szilézia 27 000 km².

A Cseh Köztársaság területén kevés nagy folyó található, az egyetlen hajózható az **Elba (Labe)**, amelybe Prágától északra ömlik a **Moldva (Vltava)**. Jelentős még a szlovák határ mentén a **Morva (Morava)**. A kisebb, gyors vizű folyókon a 20. században több vízi erőművet is kialakítottak, melyeknek nagy gazdasági jelentősége van.

Természetes tavak alig találhatók az országban, de a mesterségesen, főként a 18. században kialakított halastó igen sok van. Ezek elsősorban Dél-Csehországban és Dél-Morvaországban találhatók, de a legnagyobb az észak-csehországi **Mácha-tó** (Machovo jezero). Az egész országban 23 000 ilyen mesterségesen kialakított tó van, felületük mintegy 500 km²-t tesz ki.

A Cseh Köztársaság nyugaton Németországgal, északon Lengyelországgal, keleten Szlovákiával, délen Ausztriával határos. Ebből a Németországgal közös határszakasz a leghosszabb. Az országhatár csak néhol követi hegyvidékek és folyók vonalát.

Az ország elnevezése ■ A Cseh Köztársaság államterülete több, hosszú történeti fejlődés során kialakult egységből áll. Az 1993-ban megszületett állam alkotmányának preambuluma ezért két történeti utalást is tartalmaz az országhatár korábbi elnevezéseinek vonatkozásában. Szól egyrészt a Cseh Köztársaságról, mint a középkori gyökerű Cseh Korona Országai államkeretének örököséről, másrészt előzményként utal a cseh államiság 20. századi újjászületésekor, 1918-ban létrejött nagyobb, szövetségi államkeretre, Csehszlovákiára, amelyből 1993-ban az önálló Csehország kivált.

A **Cseh Korona Országai** elnevezést a 14. századtól használták a cseh uralkodó hatalma alá tartozó területek közös elnevezésére. A legjelentősebb cseh uralkodó, IV. Károly idején született kifejezés magába foglalta az 1212-ben született **Cseh Királyságot**, **Csehországot** (Čechy), az 1182-ben alapított **Morva Őrgrófságot**, **Morvaországot** (Morava) és a **Sziléziai Hercegséget**, **Sziléziát** (Slezsko), illetve más, a cseh uralkodó fennhatósága alá tartozó területeket is.

Csehszlovákia (Československo) az 1918-ban létrejött, az újjászülető önálló cseh államiság keretében szolgáló, de a cseh állam mellett Szlovákiát is magába foglaló állam megnevezése volt.

Az 1993-ban megszülető cseh állam hivatalos elnevezése **Cseh Köztársaság (Česká republika)** lett. A köznyelvi megnevezés hosszú folyamat után alakult ki. A **Csehország (Čechy)** megnevezés jelentése ugyanis szűkebb volt a cseh államterületnél, hiszen az

nem vonatkozott az államot alkotó mindegyik főbb történelmi egységre, mivel csupán az egyik volt a szűkebb értelemben vett Csehország, az egykori Cseh Királyság. Ezért sokáig nem volt, nem lehetett a cseh nyelvben a többi országelnevezéshez – pl. Maďarsko (Magyarország), Polsko (Lengyelország) stb. – hasonló, általánosan elfogadott, egyszavas országnév.

Hosszas bizonytalanság után mára egy korábban nyelvtanilag helytelennek ítélt, beszélt nyelvi országelnevezés rögzült, a hivatalos Česká republika elnevezés mellett, elsőként a sajtónyelvben. A korábbi Československo szóból ragadták ki az első tagot, az általános, -sko végződésű országelnevezésekhez hasonló **Českót**. Ennek használatát a 90-es évek végén még erőteljesen helytelenítették, de köznyelvi használata mára általánossá vált.

Az országterület változásai ■ A mai Cseh Köztársaság államterületének határai a történelem során szinte alig változtak, a történeti cseh államisággal összekapcsolódó Cseh Korona Országainak külső határai, kisebb változásokkal, megegyeznek a mai Csehország államhatárával. A 14. században, Luxemburgi IV. Károly uralkodása idején rögzült a Cseh Korona Országainak területe, Csehország, Morvaország, Szilézia és Luzsice (Lausitz). Ezeken túl még olyan egykor önálló tartományok, amelyek területi különállásuk nyomait is elvesztették (Opavsko, Kladsko, Chebsko) és egyéb, nem cseh lakosságú, csak rövid ideig a cseh államhoz tartozó területek, például Brandenburg (Braniborsko).

Szilézia 1348 óta tartozott a Cseh Korona Országai közé. E gazdaságilag igen jelentős tartomány nagyobb, északi része a 17. században Poroszországhoz került, ma pedig csupán keskeny, déli sávja a cseh állam része, északi része Lengyelországban van. 1918 után Szilézia miatt bontakozott ki a legélesebb konfliktus a cseh állam határainak kérdésében. A nagy gazdasági jelentőségű, fontos közlekedési csomópontként szolgáló Teschen (csehül Těšín, lengyelül Czeszyn) városára és környékére Csehszlovákia és Lengyelország is igényt tartott. A béketárgyalásokon előbb népszavazás kiírását rendelték el, ám ezt később elvetették. A 20-as évek elején, Lengyelországnak a lengyel–orosz háború miatti szorult helyzetét kihasználva, Csehszlovákia megszállta, majd 1939 márciusában, Csehország német megszállását követően rövid időre Lengyelországhoz került. A második világháború után felosztották a területet, így a város egyik része ma Lengyelországhoz tartozik, másik része, Český Těšín néven Csehországhoz.

Luzsice sosem volt a cseh állam integráns része. A ma Németországhoz tartozó terület a legnyugatibb szláv nemzetiség, a szorbok lakhelye. A történeti vonatkozások miatt a cseh állam felelősséget érez a szorbok iránt, jelentős kulturális támogatást biztosít számukra, segíti a szorb nyelvű irodalom, sajtó kiadását és a prágai egyetemen működik szorb nyelvi és irodalmi tanszék.

A mai, az alkotmányban is megjelenő szemlélet tehát a szűkebb értelemben vett Csehországot, Morvaországot és Sziléziának a mai Cseh Köztársasághoz tartozó területét sorolja a Cseh Korona Országai közé. A történeti tartományok közjogi különállása azonban már az 1920-as, első csehszlovák alkotmánnyal megszűnt és átadta a helyét a ma is létező megyerendszernek (kraj).

A Cseh Köztársaság európai integrációjához kapcsolódva a megyerendszer mellett kialakították a regionális közigazgatást is, a régiók azonban csupán statisztikai egységként funkcionálnak.

A Cseh Köztársaság mai területe tehát nagy vonalakban megegyezik az első Csehszlovák Köztársaság cseh részének 1918-ban megszületett hivatalos államterületével. A köztársaság cseh területei ekkor az Osztrák–Magyar Monarchia korábbi cseh lakosságú örökös tartományaiból (Csehország, Morvaország, Szilézia) álltak. Csehszlovákia cseh területein, az említett sziléziai határvidékén túl, 1919-ben csupán kisebb, praktikus jellegű, az országutak és a vasútvonalak nyomvonalát figyelembe vevő határkiigazítások, területcserék történtek Ausztriával.

Csehország, történelme során, a 20. század harmincas éveinek végén szenvedte el a legdrámaibb változásokat. 1938 szeptemberében, a müncheni döntés alapján elveszítette a döntően német lakosságú Szudéta-vidéket (29 000 km²), melyet Németországhoz csatoltak.

1939 márciusában a cseh(szlovák) államiság is megszűnt, a cseh területeken 49 000 km² kiterjedésben a megszálló német hatalom létrehozta a Cseh–Morva Protektorátus elnevezésű, gyakorlatilag a német helytartóságnak alárendelt államalakulatot, illetve az ország belső területein található német etnikai szigetekre kiterjesztették a Német Birodalom fennhatóságát. Lengyelország annektálta az említett sziléziai területeket.

A második világháború után a békeszerződések lényegében helyreállították a Csehszlovák Köztársaság 1938-as határait. A határmódosítások csak az állam keleti és szlovák részét érintették. Elcsatolták az 1919 óta Csehszlovákiához, 1939 után pedig Magyarországhoz tartozó Kárpátalját, mely a Szovjetunió, 1991 után pedig Ukrajna része lett, a szlovák főváros, Pozsony környékét pedig – elsősorban katonai, védelmi indokokra hivatkozva – kiegészítették az ún. „pozsonyi hídfővel”.

A Cseh Köztársaság mai alkotmányos rendszere ■ Az alkotmánnyal kapcsolatos kérdések rögtön a bársonyos forradalom győzelmét követően felmerültek. Kezdetben a régi csehszlovák szövetségi alkotmányt módosították, illetve több alkotmányos törvényt fogadtak el, melyek közül a legfontosabb az **Alapvető jogokról és szabadságokról** hozott 23/1991-es számú **alkotmánytörvény**, ami később az önálló Cseh Köztársaság alkotmányának is részévé vált. Hamarosan megkezdődött az új alkotmányok – a szövetségi és a két tagköztársasági alkotmány – kidolgozása is.

Elsősorban ekkor, az alkotmányozási folyamat idején keletkeztek azok a viták, melyek Csehszlovákia felbomlásához vezettek. A szlovák politikai erők a szövetségi viszony lazítására törekedtek, a cseh politikusok nem kívántak beleegyezni a föderációt kiüresítő szlovák javaslatokba. Az alkotmányozási folyamat 1992-re zsákutcába jutott és 1992 decemberében már az önálló Cseh Köztársaság alkotmányát fogadták el.

A Cseh Köztársaság plurális politikai rendszerű, demokratikus jogállam. A legfontosabb államhatalmi szerv a **kétkamarás, képviselőházból (sněm) és szenátusból (senát) álló parlament.**

A képviselőház 200, az általános, titkos, egyenlő és közvetlen választójog alapján négy évre választott képviselőből áll. A szenátusnak 81 képviselője van. Bár a felsőház

szerepét tölti be, tagjait mégis a képviselőház tagjaihoz hasonlóan választják. A hat évre szóló mandátumot adó szenátusi választásokra két évente kerül sor és ekkor a szenátorok egyharmadát választják. Az első szenátusi választások 1996-ban voltak és a szenátus 2000-ben érte el teljes létszámát. Az összeférhetetlenségi szabályok szerint nem lehet valaki egyszerre tagja mindkét kamarának.

A Cseh Köztársaság **államfője** az öt évente, maximum két ciklusra, a parlament két kamarájának együttes ülésén választott **köztársasági elnök (prezident republiky)**. Viszonylag erős jogosítványokkal rendelkezik. Nem felelős a parlamentnek, tehát nem visszahívható. Aránylag széles jogai elsősorban az első elnök, Václav Havel kezdeti rendkívüli népszerűségének köszönhetők.

A végrehajtó hatalom legfőbb szerve a **kormány (vláda)**, amely elnökből, elnökhelyettesből és miniszterekből áll. A kormány tagja egyidejűleg képviselő is lehet. A kormány a képviselőháznak felelős, az újonnan kinevezett kormányról, programjáról a képviselőháznak harminc napon belül bizalmi szavazást kell tartania. Ezt bármikor máskor is megteheti. A kormány felelősségének kifejeződése még, hogy új képviselőház választása esetén mindig köteles benyújtani lemondását az új képviselőháznak.

A **kormány elnökét (miniszterelnököt – předseda vlády, premiér)** és javaslatára a kormány tagjait, a minisztereket (ministr) is a köztársasági elnök nevezi ki vagy menti fel. Amennyiben az újonnan kinevezett kormány másodszor sem kap bizalmat a képviselőházban, a képviselőház elnökének javaslatára a kormány elnökét a köztársasági elnök nevezi ki.

Az alkotmányosság legfőbb őre az **alkotmánybíróság (ústavní soud)**, amely már rendelkezett hagyományokkal Csehszlovákiában. A két világháború között is létezett, bár működése nem volt túl jelentős és az 1931–1938 közötti időszakban nem is működött. Az alkotmánybíróság **székhelye** Morvaország központjában, **Brünnben** van, amivel kifejeződik a Cseh Köztársaság történeti tagoltsága. Az alkotmánybíróság 15, tíz évre kinevezett alkotmánybíróból áll. A bírákat a köztársasági elnök nevezi ki a szenátus egyetértésével és a kormány ellenjegyzésével. Az alkotmánybíróság vizsgálja az egyes jogszabályok alkotmányosságát, dönt a szenátus alkotmányossági panaszáról a köztársasági elnökkel szemben és a köztársasági elnök kezdeményezéséről a képviselőház és a szenátus egyes rendelkezéseinek megsemmisítésével kapcsolatban, illetve a politikai pártok működését érintő döntések alkotmányosságáról.

A cseh pártrendszer ■ A bársonyos forradalom idejére a cseh ellenzék egységes, nagy bázissal rendelkező tömegmozgalomba, a már említett **Polgári Fórumba** tömörült. Mindenki számára teljesen nyilvánvaló volt, hogy e népszerű mozgalom nagy győzelmet fog aratni az első szabad választásokon. A Polgári Fórum vezetői azzal is tisztában voltak, hogy a rendkívül heterogén mozgalmat csupán a kommunista rezsimmel szembeni fellépés tartja össze, demokratikus viszonyok között törvényszerűen szakad majd szét több irányzatra. Ezért az első kormányzati ciklus időtartamát a rendes időtartam felére, két esztendőre rövidítették, hogy a második, 1992-es szabad választásokon már a Polgári Fórumból kivált, demokratikus pártok vehessenek részt.

A Polgári Fórum tagjainak többsége 1991 januárjában a magát jobboldali polgári pártként meghatározó **Polgári Demokrata Pártba (ODS – Občanská demokratická**

strana) lépett át, kisebb része pedig a konzervatív liberális Polgári Demokrata Szövetséget (ODA – Občanská demokratická aliance) alapította meg.

Az 1992-es választásokat követően az ODS és az ODA, a kommunista időszakban formálisan működő, a bársonyos forradalmat követően pedig centrista pártként megújuló **kereszténydemokrata néppárttal (KDÚ-ČSL)** tudott koalíciót alakítani. Ez a koalíció az 1996-os választásokat is megnyerte és egészen az 1997-ben kirobbant pártfinanszírozási botrányig, gazdasági válsághelyzetig kormányzott **Václav Klaus** vezetésével.

A kormányzást ekkor szakértői kormány vette át, a Cseh Nemzeti Bank korábbi elnöke, **Josef Tošovský** irányításával. A válságból leginkább az 1989 után alapított **szociáldemokrata párt (ČSSD)** profitált, amely már az 1996-os választásokon is 30%-os eredményt ért el.

1998-ban, a szakértői kormány mandátumának lejártakor tartott választásokon egyik nagy párt sem ért el a kormányalakításhoz szükséges többséget. Mivel a koalíciós kísérletek sem jártak sikerrel, megkötötték az ún. **ellenzéki szerződést**, amely lehetővé tette, hogy a szociáldemokrata párt kisebbségben kormányozzon.

A 2002-es választásokon a szociáldemokraták többséget tudtak szerezni, így már az ODS-sel kötött megállapodás nélkül kormányozhattak. E választások nagy meglepetése a kommunista párt (KSČM) előretörése volt, amely majdnem 20%-os eredményt ért el, elsősorban az egykori nehézipari, gazdasági nehézségekkel küzdő területeken. A kommunista mozgalmi párttal azonban a többi parlamenti erő nem hajlandó tárgyalni.

A 2006-os választásoknak már nem született a 2002-eshez hasonló, egyértelmű eredménye. Az ODS, illetve a szociáldemokrata párt kormányalakítása attól függött, ki mellé állnak a sokak meglepetésére, a városi értelmiségiek pártjaként a parlamentbe jutott **zöldek**. Több, botrányoktól kísért, sikertelen kormányalakítási kísérlet után a **Mirek Topolánek** vezette ODS alakított kormányt.

A Cseh Köztársaság nemzetiségi helyzete ■ Csehország nemzetiségi viszonyai jelentősen átalakultak a 20. században, aminek legfőbb oka a **német kisebbség kitelepítése** volt a második világháború után. Ennek során a gyakorlatilag kétnemzetiségű államból szinte homogén, egynemzetiségű állam vált, hiszen az 1930-as adatok szerint a cseh területeken a német etnikum még a lakosság mintegy egyharmadát tette ki (cseh 68%, német 29%), 1945 után azonban csupán mintegy félszázezer német élt a Cseh Köztársaság területén.

A német nemzetiségű polgárok kitelepítésének problémája máig beárnyékolja a csehországi nemzetiségi viszonyokat és a Cseh Köztársaság kapcsolatait Németországgal és Ausztriával. A német etnikum a középkori telepítések idején, a 13. századtól jelent meg, az ország gyéren lakott, elsősorban határmenti vidékein, szinte összefüggő német területeket alkotva a cseh tartományokban. A több száz éves együttélés, melyet természetesen kisebb súrlódások kísérték, gyakorlatilag békés volt és egy igen érdekes közép-európai német és szláv elemeket tartalmazó kultúra kialakulását eredményezte. Ennek köszönhető, hogy Prága a szláv kultúra mellett az európai német kultúrkörnek is része lett.

A beneši dekrétumok alapján mintegy 3,5 millió német kitelepítésére került sor Cseh- és Morvaországból. Ez nemcsak helyrehozhatatlan kulturális, hanem jelentős gaz-

dasági kárral is járt, hiszen ekkora népességet nagyon nehéz volt pótolni. A kitelepített németiség korábbi lakóhelyén ma 5-85%-ban szlovák nemzetiségű lakosság él, illetve a negyvenes években mintegy 44 000 magyar nemzetiségű lakost deportáltak, a hiányzó munkaerő pótlására.

Az utolsó, 2001-es cseh népszámlálás adatai szerint a Cseh Köztársaságnak 10 230 060 lakosa volt, népsűrűsége 131 fő/km². A mai Csehország nemzetiségi tekintetben lényegében egynemzetiségű, homogén ország, a cseh etnikum a meghatározó.

A nemzetiség megjelölésében még erősen érződik a Cseh Köztársaság történeti tagoltsága. A lakosság egy része morva nemzetiségűnek vallja magát és a történeti fejlődés során ki is alakult egyfajta cseh–morva regionális kettősség, de morva regionalizmusról már nem beszélhetünk. A kilencvenes évek eleje óta nincsenek számottevő önállósodási törekvések. Ugyancsak külön nemzetiségként jelenik meg a sziléziai lakosság egy része.

A csehszlovák időszakra utal a nagyszámú csehországi szlovák lakos és a magyar kisebbség is, ugyanakkor a gyakori csehszlovák nemzetiség a kilencvenes évek elejére eltűnt.

A Cseh Köztársaságban élő romák száma kisebb, mint más közép-európai országban, mégis ők a többségi nemzettel kialakuló etnikai összeütközések legfőbb szereplői. A mára ritkuló konfliktusok okai között gyakran fontos helyen szerepelt a többségi cseh társadalom türelmetlensége.

Új kisebbségként jelentek meg a kilencvenes évek délszláv háborúinak menekülteiként érkező délszlávok és albánok, illetve a cseh gazdasági fejlődésben fantáziát látó oroszok és ukránok. A többségi társadalomnak elsősorban ezzel a növekvő létszámú, eltérő mentalitású orosz, illetve ukrán kisebbséggel alakul ki a legtöbb konfliktusa.

A cseh állam nemzetiségi megoszlása

Nemzetiség	1991		2001	
	létszám	számarány	létszám	számarány
Cseh	8 363 768	81,2%	9 249 777	90,4%
Morva	1 362 313	13,2%	380 474	3,7%
Szlovák	314 877	3,1%	193 190	1,9%
Lengyel	59 383	0,6%	51 968	0,5%
Német	48 556	0,5%	39 106	0,4%
Sziléziai	44 446	0,4%	10 878	0,1%
Roma	32 903	0,3%	11 746	0,1%
Magyar	19 932	0,2%	14 672	0,1%
Ukrán	8220	0,1%	22 112	0,2%
Orosz	5062	0,1%	12 369	0,1%
Bolgár	3487	0,0%	4363	0,0%
Görög	3379	0,0%	3219	0,0%
Ruszin	1926	0,0%	1106	0,0%
Román	1034	0,0%	1238	0,0%
Vietnámi	421	0,0%	17462	0,2%
Osztrák	413	0,0%	–	–
Zsidó	218	0,0%	–	–
Szerb	–	–	1801	0,0%
Horvát	–	–	1585	0,0%
Albán	–	–	690	0,0%
Egyéb	9860	0,1%	39 477	0,3%
Nem válaszolt	22 017	0,2%	172 827	1,7%
Összes	10 302 215		10 230 060	

A cseh gazdaság ■ A cseh gazdaság rendkívül kedvező történeti hagyományokra építve vághatott bele a kilencvenes évek elejének gazdasági átalakulásába. Az ipar fejlődése még a Habsburg Birodalomhoz kötődött, a 18. század második felében, a gazdaságilag legfontosabb tartomány, Szilézia elvesztését követően kezdődött a cseh tartományok iparának fejlesztése. Ennek köszönhetően a Habsburg Birodalom legfejlettebb iparú tartományaivá váltak, itt ment végbe legkorábban az ipari forradalom és alakult ki tehetős vállalkozó-polgári réteg. A cseh tartományok voltak a Monarchia „műhelye”, a korabeli Európa iparilag vezető, egyik legdinamikusabban fejlődő területei, az európai centrum részei.

Az első Csehszlovák Köztársaság megszületése 1918-ban átmeneti visszaesést okozott ugyan, amelynek legfőbb oka a nagymértékű piacvesztés, új piacok keresése volt, de az is, hogy alapvető iparágak maradtak a Monarchia más területein és ezeket a semmiből kellett a Csehszlovák Köztársaságban felépíteni. Ezt a megtorpanást a fejletlenebb szlovák területekre irányuló cseh tőkeberuházás némileg ellensúlyozta. Az első köztársaság így is a 9. helyen állt a világ ipari országainak rangsorában és a gazdasági világválság idején is csupán a 12-13. helyre esett vissza.

1945 után a cseh ipari fejlődés – a tömbön belüli etatista gazdaságpolitika miatt – stagnált, ami azt eredményezte, hogy a harmincas években még vezető ipari ország 1989-re világviszonylatban már csupán a 60. volt.

A szocialista Csehszlovákia ennek ellenére gazdaságát tekintve az egykori NDK után a második legfejlettebb szocialista ország volt. A cseh területek a Budapest–Erfurt–Lódz „kelet-európai ipari háromszög” középpontjában helyezkedtek el. A bányásos forradalom is viszonylag kedvező gazdasági helyzetben következett be, a többi átalakuló országhoz képest rendkívüli helyzeti előnyt biztosított például a csehszlovák államadósság csekély mértéke.

Ezek a gazdaságtörténeti előzmények nagy reményekkel töltötték el a kilencvenes években a cseh gazdasági átalakulás irányítóit, amit a szövetségi állam szétválása csak fokozott, hiszen Csehország a korábbi szövetségi állam fejlettebb, nyugati területeit foglalta magába. A korábbi szövetségi állam GDP-jének 70%-a, ipari termelésének pedig 71%-a a cseh területeken keletkezett, ahol a szövetségi állam lakosságának 66,2%-a élt.

A cseh gazdasági átalakulás még 1993 előtt megkezdődött. Sor került a szabad piacgazdaság feltételeinek kiépítésére, a gazdasági deregulációra és megindult a kárpótlás is. A kárpótlási folyamat sajátossága volt, hogy törekedtek az államosítások áldozatainak, illetve örököseinek természetbeni kárpótlására, a **restitúcióra (restitute)**. Az eredeti tulajdonviszonyok visszaállításának időhatárát a kommunista hatalomátvétel idejében határozták meg, tehát az 1948. február 25-ét követően államosított vagyont igyekeztek visszajuttatni eredeti tulajdonosaihoz, illetve azok leszármazottaihoz.

A csehországi gazdasági átalakulás, amelyet a liberális szemléletéről elhíresült Václav Klaus dolgozott ki és irányított pénzügyminiszterként, majd miniszterelnökként, óvatos vonásokat is mutatott. Árliberalizációra jó ideig nem került sor, meglehetősen sokáig fenntartották az állami ártámogatások rendszerét. Ez egyrészt azt eredményezte, hogy a cseh–lengyel határ – a lengyelek felvásárlási rohamától tartva – 1991 végéig nem volt szabadon átvihető, másrészt pedig a kilencvenes évek derekáig fennállt egyfajta burkolt kettős árrendszer, a hazai polgároknak és a külföldiekre vonatkozó eltérő árakkal.

A privatizációs folyamat (privatizace) is két lépcsőben és igen lassan ment végbe. Ez azt eredményezte, hogy bár a cseh gazdaság már piacgazdaságként működött, a kilencvenes évek derekáig alig volt jellemző a munkanélküliség.

A magánosítás első hulláma az ún. **kisprivatizáció** volt. Ennek során a kisebb, szolgáltató jellegű gazdasági egységeket és kisüzemeket adták el, árveréseken. A nagyobb ipari üzemekre vonatkozó privatizációs folyamat váltotta ki a legnagyobb visszhangot. A személyesen Václav Klaushoz köthető privatizációs megoldás az ún. **kuponos privatizáció** volt, amelynek során minden nagykorú állampolgár, a tőzsdére vitt állami vállalatok részvényeire váltható, privatizációs pontokkal gazdálkodhatott.

A cseh gazdasági átalakulást sokáig a legsikeresebbnek tekintették a régióban, hiszen alacsony infláció és munkanélküliség mellett eredményezett viszonylag magas gazdasági növekedést. A növekedésnek azonban sok látszólagos eleme volt, amely 1997-re kisebb gazdasági összeomláshoz, koronaválsághoz vezetett. Kilábalásra a politikai válsággal is összekapcsolódó gazdasági nehézségekből csak az ezredfordulót követően került sor, de a Cseh Köztársaság ma is, más közép-európai országokra is jellemző gazdasági gondokkal küzd, amelyek közül a legsúlyosabb az államadósság.

IRODALOM

- ČORNEJ, Petr, BĚLINA, Pavel, POKORNÝ, Jiří (szerk.), *Dějiny země koruny české. I–II*, Praha–Litomyšl, Paseka, 1993.
- HANKÓ B. Ludmilla, HEÉ Veronika, *A cseh irodalom története. A kezdetektől napjainkig*, Budapest, Magyar Eszperantó Szövetség, 2003.
- HANUŠ, Jiří, *A katolikus egyház Cseh- és Morvaországban 1989 után (néhány általános észrevétel)*. In: IL-LÉS Pál Attila, HALÁSZ Iván (szerk.): *Egyház és társadalom a visegrádi országokban a rendszerváltás után*, Pons Strigoniensis, Visegrádi füzetek. Piliscsaba, PPKE BTK, 2004, 40–51.
- HUDCOVÁ, Alena, *Přehled dějin české literatury pro zahraniční studenty*, Praha, Karolinum, 1995.
- KADLEC, Jaroslav, *Přehled českých církevních dějin. 1–2*, Řím, Zvon, 1987.
- LEHÁR, Jan, STICH, Alexandr, JANÁČKOVÁ, Jaroslava, HOLÝ, Jiří, *Česká literatura od počátků k dnešku*, Praha, Lidové noviny, 2002.
- MAREŠOVÁ, Hana, *Texty pro zahraniční studenty k výuce reálií*, Praha, Karolinum, 2000.

A CSEH NYELV RENDSZERE

Gyakorlati nyelvtani összefoglaló

(Beke Márton)

Főnevek

A nyelvtani nem

A cseh főneveket (csehül: *podstatné jméno* vagy substantivum) csoportosíthatjuk nyelvtani nem szerint. Eszerint a főnevek lehetnek *hím-*, *nő-* vagy *semleges neműek*. Nemcsak az élőlényeket, hanem az élettelen tárgyakat, elvont fogalmakat jelölő főneveknek van tehát nemük, így a nyelvtani nem sokszor nem esik, nem eshet egybe a valódi nemmel. A hímnemű főnevek csoportján belül megkülönböztetünk *élő*, illetve *élettelen* főneveket. Az élő főnevek embert vagy állatot jelölnek, míg az élettelenek minden egyéb főnevet (bár egyes esetekben jelölhetnek élőlényeket is, pl. a *lid* szó, amely *népet* jelent).

A főnevek neme gyakran megállapítható az alakjukból, illetve a végződésükből, ám ez nem minden esetben nyújt segítséget. Tanácsos ezért mindjárt a főnevek jelentésével együtt megtanulni a nemüket is, hiszen jórészt ettől függ a főnevek és a hozzájuk kapcsolódó melléknevek, névmások, számnevek stb. ragozása.

Néhány szabályszerűséget mégis érdemes megjegyezni:

A *hímnemű* főnevek leggyakrabban mássalhangzóra végződnek: *dům, hrad, sešit, pán, muž, pokoj, stroj* stb.

Mindig hímneműek a *-tel* képzővel ellátott szavak (*učitel, ředitel, spisovatel* stb.), de amennyiben a *-tel* végződés nem képző, hanem a szótő része, úgy lehet más nemű is (a *postel* szó például nőnemű).

A legtöbb *nőnemű* főnév *-a-ra* vagy *-e-re* végződik (*žena, učitelka, hora, ulice, růže, práce* stb.), de vannak mássalhangzóra végződő nőnemű melléknevek is (*píseň, kost, postel, láhev* stb.).

A *semleges nemű* főnevek végződhetnek *-o-ra* (*město, okno, mýdlo, rádio* stb.), *-e-re* (*moře, pole, slunce* stb.) vagy *-í-re* (*nádřaží, náměstí, cvičení* stb.).

A főnevek ragozási típusai

A cseh főnevek ragozása *ragozási típusok* szerint történik, aszerint, hogy

- a) milyen neműek,
- b) a szótő lágy, illetve kemény hangra végződik-e,
- c) élőlényt vagy élettelen dolgot, fogalmat stb. jelölnek-e (ezt a megkülönböztetést **csak a hímnemű főnevek esetében** tesszük).

A fenti szempontok alapján a következő ragozási típusokat különböztethetjük meg (a leggyakrabban használt típusokat tüntetjük fel; a különféle tankönyvek és nyelvtani összefoglalók más főneveket is állíthatnak mintaként):

A *pán* típus szerint ragozzuk a kemény mássalhangzóval végződő hímnemű élőlényeket (állatokat és embereket; a növények nyelvtani értelemben nem számítanak élőlénynek).

A *muž* típus szerint ragozzuk a lágy mássalhangzóra, illetve a *-tel* képzőre végződő, élőlényt jelölő hímnemű főneveket, valamint a *král* főnevet.

A *hrad* típus szerint ragozzuk a kemény mássalhangzóra végződő hímnemű élettelen főneveket.

A *stroj* típus szerint ragozzuk a lágy mássalhangzóra végződő hímnemű élettelen főneveket. Ide tartozik továbbá a *-tel* képzőre végződő hímnemű élettelen főnevek nagy többsége és sok *-el*-re végződő főnév is.

A *předseda* típus szerint ragozzuk az *-a*-ra végződő hímnemű élő főneveket.

A *soudce* típus szerint ragozzuk a *-ce*, az *-e* és a *-ě* végű hímnemű főneveket.

A *žena* típus szerint ragozzuk az *-a*-ra végződő nőnemű főneveket.

A *ulice* típus szerint ragozzuk az *-e*-re és az *-ě*-re végződő nőnemű főneveket.

A *píseň* típus szerint ragozzuk a lágy mássalhangzóra, a *-c*-re, az *-ev*-re, az *-l*-re és a *-z*-re végződő nőnemű főneveket.

A *kost* típus szerint ragozzuk az összes *-ost* végű, sok *-t'* és *-d'* végű, és néhány egyéb mássalhangzóra végződő (pl. *mysl, moc, nemoc, směs, smrt, sůl, ves* stb.) nőnemű főnevet.

A *město* típus szerint ragozzuk az *-o*-ra végződő semleges nemű főneveket.

A *moře* típus szerint ragozzuk az *-e*-re, ill. az *-ě*-re végződő semleges nemű főneveket.

A *nádraží* típus szerint ragozzuk az *-í* végű semleges nemű főneveket.

A *kuře* típus alapján ragozzuk főként a gyermeket, állatok kicsinyeit jelentő főneveket.

MEGJEGYZÉS: Néhány cseh főnévnek, illetve az idegen eredetűeknek e típusoktól eltér a ragozása. Ezeket a kivételeket a főnevek ragozási táblázatainál tekintjük át.

A cseh ragozási típusok tehát a következők:

		Kemény	Lágy
Hímnem	élő	pán	muž
		předseda	soudce
	élettelen	hrad	stroj
Nőnem		žena	ulice
			píseň
			kost
Semleges nem		město	moře
			nádraží
			kuře

A főnevek ragozása

A ragozási esetek neve *A névszók ragozása során használt esetek megnevezése* című fejezetben az összefoglaló végén található.

Hímnem

	Egyes szám	Többes szám	Egyes szám	Többes szám
1.	pán	páni / -ové ^{3, 4}	muž	muži / -ové ⁷
2.	pána	pánů	muže	mužů
3.	pánovi / -u ¹	pánům	muži / -ovi ⁶	mužům
4.	pána	pány	muže	muže
5.	pane ²	páni / -ové ^{3, 4}	muži	muži / -ové ⁷
6.	pánovi / -u ¹	pánech ⁵	muži / -ovi ⁶	mužích
7.	pánem	pány	mužem	muži
1.	hrad	hrady	stroj	stroje
2.	hradu ⁸	hradů	stroje	strojů
3.	hradu	hradům	stroji	strojům
4.	hrad	hrady	stroj	stroje
5.	hrade ⁹	hrady	stroji	stroje
6.	hradě ¹⁰	hradech ¹¹	stroji	strojích
7.	hradem	hrady	strojem	stroji
1.	předseda	předsedové ¹²	soudce	soudci / -ové
2.	předsedy	předsedů	soudce	soudců
3.	předsedovi	předsedům	soudci / -ovi ¹⁴	soudcům
4.	předsedu	předsedy	soudce	soudce
5.	předsedo	předsedové	soudce	soudci / -ové
6.	předsedovi	předsedech ¹³	soudci / -ovi ¹⁴	soudcích
7.	předsedou	předsedy	soudcem	soudci

MEGJEGYZÉSEK

1. Az *-ovi* rag főleg személyt jelentő főneveknél fordul elő. Ilyenkor általában mind az *-i*, mind pedig az *-ovi* végződés előfordul. Önmagukban álló személynevek *-ovi* végződést kapnak (*Petrovi, Novákovi*), ha azonban más nevekhez kapcsolódnak, rendszerint csak az utolsó kapja ezt a végződést (*k panu Petru Novákovi*).
2. A *-k*, *-h*, *-ch*, *-g* végű főnevek rendszerint *-u* végződést, az *-r* végűek *-ře* végződést kapnak, amennyiben az *-r* előtt mássalhangzó áll (*Petr > Petře, bratr > bratře*).
3. Az *-ové* végződés ritkán fordul elő, főleg egyszótagú főneveknél (*pánové, Švédové, Rusové*), idegen eredetű szavaknál (*ekologové, ekonomové, filozofové* stb.), személyneveknél (*Karlové, Novákové*). Bizonyos esetekben mind az *-i*, mind pedig az *-ové* végződés használatos. Az *-é* végződés a következő esetekben használatos: bizonyos lakóhelyre vagy nemzetiségre utaló – főleg *-an* végű – főneveknél (*Američané, Pražané, občané*), illetve néhány további főnévnél: *hosté, andělé, sousedé, demokraté* stb.
4. Az *-i* végződés előtt a következő hangváltozások történnek: *k > c* (*kluk > kluci*), *ch > š* (*Čech > Češi*), *r > ř* (*bratr > bratři*), *h > z* (*bůh > bozi*).
5. A *-k*, *-h*, *-ch*, *-g* végű főnevek *-ích* végződést kapnak, előttük pedig a 4. pontban leírt hangváltozások történnek (*Slovácích, bozích, hoších, filolozích*).

6. Az *-ovi* rag viszonylag ritkább, főleg jelző nélküli főneveknél használatos.
7. *-ové* ragot kaphatnak a személyeket jelölő főnevek (*mužové, Tomášové, králové, zpravodajové*). Sok esetben mind az *-ové*, mind pedig az *-i* végződés használható.
A *-tel* végződésű főnevek *-é* ragot kapnak (*učitelé, přátelé*).
8. Bizonyos főnevek *-a* ragot kapnak. Pl. *jazyka, zákona*, a legtöbb ebbe a típusba tartozó hónapnév és városnevek: *Londýna, Říma* stb.
9. *-u* végződést kapnak a *-k, -h, -ch, -g*-re végződő főnevek.
10. *-u* ragot kap a legtöbb *-k, -ch* és az összes *-h, -g* végű főnév.
11. *-ích* végződést használunk a *-k, -h, -ch, -g* végű és sok *-s* végű főnévnél, ilyenkor a 4. pontban leírt változások következnek be: *domcích, březích, lesích* stb.
12. Egyes főnevek *-é* végződést kapnak: az *-ista, -ita* és az *-asta* végűek (*turisté, husité, fantasté*).
13. *-ích* végződést kapnak a *-ka, -ha, -cha, -ga* végű főnevek, az ilyen esetekben bekövetkező hangváltozásokat lásd a 4. pontnál.
14. Az *-ovi* és az *-i* végződés is előfordulhat, ám a vezetéknéveknél csak az *-ovi* használatos.

ELTÉRŐ RAGOZÁSÚ HÍMNEMŰ FŐNEVEK

- *bratr*: a fenti táblázat végződésein túl többes számban a következők is helyesek: 1. *bratři*, 2. *bratří*, 3. *bratři*, 4. *bratři*, 6. *bratřích*, 7. *bratřimi*
- *člověk*: többes számban a *lidé* főnevet használjuk, amelynek végződése megegyeznek a *kost* nőnemű főnévével: 1. *lidé*, 2. *lidí*, 3. *lidem*, 4. *lidi*, 6. *lidech*, 7. *lidmi*
- *host*: a fenti táblázat végződésein túl többes számban a következők is helyesek, bár régiesek, elavultak: 1. *hosté*, 2. *hostí*, 4. *hosti*, 7. *hostmi*
- *peníz*: többes számban leggyakrabban a következő alakok használatosak: 1. *peníze*, 2. *peněž*, 3. *penězům*, 4. *peníze*, 6. *peněžích*, 7. *penězi*
- a *kníže, hrabě, markrabě, purkrabě* és néhány további hasonló főnév ragozása megegyezik a semleges nemű *kuře* típusúakéval. Az egyedüli különbség, hogy a hímneműeknél az egyes szám 2. és 4. esete megegyezik: *knížete, hraběte*

Nőnem

	Egyes szám	Többes szám	Egyes szám	Többes szám
1.	žena	ženy	ulice	ulice
2.	ženy	žen	ulice	ulic / růží ²
3.	ženě ¹	ženám	ulici	ulicím ³
4.	ženu	ženy	ulici	ulice
5.	ženo	ženy	ulice	ulice
6.	ženě ¹	ženách	ulici	ulicích
7.	ženou	ženami	ulicí	ulicemi
1.	píseň	písně	kost / chuť	kosti / chutě
2.	písně	písní	kosti / chutě	kostí / chutí
3.	písní	písním	kosti / chutí	kostem / chutím
4.	píseň	písně	kost / chuti	kosti / chutě
5.	písní	písně	kosti / chuti	kosti / chutě
6.	písní	písních	kosti / chuti	kostech / chutích
7.	písní	písněmi	kostí / chutí	costmi / chutěmi

MEGJEGYZÉSEK

1. Az *-ě* végződés a *b, p, v, f, m, d, t, n* mássalhangzók után következik, a többi *-e* végződést kap (*chvále, skále*). Hangváltás következik be a *k, h, ch, r, g* mássalhangzóknál: *k > c* (*Hanka > Hance*), *h > z* (*noha > noze*) *ch > š* (*macocha > macošé*), *r > ř* (*sestra > sestře*), *g > z* (*Olga > Olze*).
2. A *-ce* végződésűek tsz. 2. esetben elhagyják a végződést, az *-yně* végűeknél pedig mindkét változat használható: *kuchyň / kuchyní*. Ugyanez a helyzet több idegen eredetű szónál: *pozice → pozic / pozici*.
3. Bizonyos, csak többes számban létező főnevek hímnemű végződést kapnak tsz. 3. esetben: *vánocům*, némelyik esetben kétféle végződés is használható: *letnice → letnicím / letnicům*.

RÖVIDÜLÉS

Némelyik kétszótagú főnév hosszú tömagánhangzója egyes esetekben megrövidül. Ezek a következők lehetnek: esz. 7., tsz. 2., 3., 6. és 7. eset: *práce → prací, pracím, pracích, pracemi*. Ez a rövidülés a legtöbb főnévnél csak a tsz. 2. esetben történik meg: *vrána → vran, chvíle → chvíl* stb.

ELTÉRŐ RAGOZÁSÚ NŐNEMŰ FŐNEVEK

A *ruka*, illetve a *noha* szavak ragozása többes számban eltér a fenti, *žena* típustól a következők szerint:

1.	ruce	nohy
2.	rukou	nohou / noh*
3.	rukám	nohám
4.	ruce	nohy
5.	ruce	nohy
6.	rukou / rukách*	nohou / nohách*
7.	rukama	nohama

* Mindkét alak használatos.

Semleges nem

	Egyes szám	Többes szám	Egyes szám	Többes szám
1.	město	města	moře	moře
2.	města	měst	moře	moří
3.	městu	městům	moří	mořím
4.	město	města	moře	moře
5.	město	města	moře	moře
6.	městě / městečku ¹	městech / městečkách ²	moří	mořích
7.	městem	městy	mořem	moři
1.	nádraží	nádraží	kuře	kuřata
2.	nádraží	nádraží	kuřete	kuřat
3.	nádraží	nádražím	kuřeti	kuřatům
4.	nádraží	nádraží	kuře	kuřata
5.	nádraží	nádraží	kuře	kuřata
6.	nádraží	nádražích	kuřeti	kuřatech
7.	nádražím	nádražimi	kuřetem	kuřaty

MEGJEGYZÉSEK

1. A *-ko*, *-ho*, *-cho*, *-go*, *-ro*, *-mo*, *-ivo*, *-stvo* végű főnevek esz. 6. esetben *-u* végződést kapnak vagy kaphatnak: *chladnu*, *barvivu*, *tempu* stb. Több szónál kétféle végződés is helyes lehet: *mléku* / *mléce*, *o jaru* / *na jaře*. Az itt bekövetkező hangváltozásokat (pl. *mléko* > *mléce*) részletesebben lásd a nőnemű főnevek ragozási táblázat (65. o.) 1. megjegyzésénél.
2. A *-ko*, *-ho*, *-cho*, *-go* végűek tsz. 6. esetben *-ách* végződést kapnak. Bizonyos *-ko* végű főneveknél kétféle végződés is lehet: *jablkách* / *jablčích*, *střediskách* / *střediscích*.

ELTÉRŐ RAGOZÁSÚ SEMLEGES NEMŰ FŐNEVEK

A páros testrészekre vonatkozó semleges nemű főnevek többes számban a duális (kettős) ragozást követik:

1.	oči	uši	kolena (ramena)	prsa
2.	očí	uší	kolenou / kolen*	prsou
3.	očím	uším	kolenům	prsům
4.	oči	uši	kolena	prsa
5.	oči	uši	kolena	prsa
6.	očích	uších	kolenou / kolenech*	prsou
7.	očima	ušima	koleny	prsy

* Mindkét alak használatos.

Egyes idegen eredetű főnevek ragozása

Amennyiben az idegen eredetű szavak könnyedén besorolhatók valamely cseh ragozási típusba, akkor azokat az adott típus szerint ragozzuk (pl. *klub, film, kola* stb.). Bizonyos idegen eredetű főneveknek sajátos ragozásuk van, ezek közül a legfontosabbak az *-ea* végűek (*idea* típus), az *-um*, illetve *-on* végűek (*muzeum* típus), a *-ma* végűek (*drama* típus), és az *-us* végűek (*rytmus* típus).

Az *idea* típusú főnevek nőneműek, a *muzeum* és a *drama* típushoz tartozók semleges neműek, a *rytmus* típus pedig hímnemű.

	Egyes szám	Többes szám	Egyes szám	Többes szám
1.	idea ¹	idey / ideje	muzeum	muzea ²
2.	idey / ideje	idejí	muzea	muzeí
3.	ideji	ideám / idejím	muzeu	muzeím
4.	ideu	idey / ideje	muzeum	muzea
5.	ideo	idey / ideje	muzeum	muzea
6.	ideji	ideách / idejích	muzeu	muzeích
7.	ideou / idejí	ideami / idejemi	muzeem	muzei
1.	drama	dramata	rytmus	rytmy
2.	dramatu	dramat	rytmu	rytmů
3.	dramatu	dramatům	rytmu	rytmům
4.	drama	dramata	rytmus	rytmy
5.	drama	dramata	rytmus	rytmy
6.	dramatu	dramatech	rytmu	rytmech
7.	dramatem	dramaty	rytmem	rytmy

MEGJEGYZÉSEK

1. Ahol egy esetben két szó van feltüntetve, ott mindkettő helyes, egyaránt használható.
2. Ebben a csoportban azon főnevek, amelyek *-um*, illetve *-on* végződése előtt mássalhangzó áll, többes szám 2., 3., 6., és 7. esetben a *město* típus végződéseit kapják: pl. *aktivum* → 2. *aktiv*, 3. *aktivům*, 6. *aktivech*, 7. *aktivy*.

Melléknevek

Melléknevek típusai, egyeztetése

A cseh mellékneveknek (csehül: přídavné jméno vagy adjektivum) két nagyobb típusa van, az ún. *kemény* (*mladý* típus), illetve a *lágy* (*jarní* típus) mellékneveké. Egy harmadik az ún. *birtokos melléknevek* típusa (*bratrův, matčin*).

A mondatokban a mellékneveket egyeztetni kell a jelzett fővevekkel, nem, szám és eset tekintetében.

Az ún. birtokos melléknevek a melléknevek külön csoportja, ragozásuk is sokban eltér a többi melléknévtől és használatuk meglehetősen kötött: csak olyankor használhatók, ha a birtokos egyetlen személy (és nem tárgy, állat stb.) és nem kapcsolódik hozzá bővítmény. Birtokos viszonyt tehát alapvetően kétféleképp lehet kifejezni: a) a birtokost jelölő főnevet birtokos esetben tesszük: *sešit Milana* (*Milan füzete*), b) birtokos melléknevet használunk: *Milanův sešit* (*Milan füzete*), ez viszont nem helyes: **hezky Milanův sešit!* Birtokos melléknevet hímnemű fővevekből *-ův, -ova, -ovo*, nőnemű fővevekből pedig *-in, -ina, -ino* végződésekkkel képezzük.

Melléknevek ragozása

Kemény típus

	Hímnem	Nőnem	Semleges nem
Egyes szám			
1.	mladý	mladá	mladé
2.	mladého	mladé	mladého
3.	mladému	mladé	mladému
4.	mladého / mladý ¹	mladou	mladé
5.	mladý	mladá	mladé
6.	mladém	mladé	mladém
7.	mladým	mladou	mladým
Többes szám			
1.	mladí / mladé ²	mladé	mladá
2.	mladých	mladých	mladých
3.	mladým	mladým	mladým
4.	mladé	mladé	mladá
5.	mladé	mladé	mladá
6.	mladých	mladých	mladých
7.	mladými	mladými	mladými

MEGJEGYZÉSEK

1. A *mladého* élőlényt jelölő fővevekhez, a *mladý* élettelenekhez kapcsolódik.
2. A *mladí*-t élőlényt jelölő fővevekhez, a *mladé*-t élettelenekhez kapcsoljuk. A hímnemű élő fővevekhez kapcsolódó kemény melléknevek többes szám alanyesetében a végződés *k, h, ch, r* hangjai *c, z, š, ř* hangokká változnak (*hezky* > *hezcí, drahý* > *drazí, tichý* > *tiší, dobrý* > *dobří*), a *-ský* és a *-cký* végződés pedig *-ští-vé, illetve -čtí-vé* lágyul (*český* > *čeští, americký* > *američtí*).

Lágy típus

	Hímnem	Nőnem	Semleges nem
Egyes szám			
1.	jarní	jarní	jarní
2.	jarního	jarní	jarního
3.	jarnímu	jarní	jarnímu
4.	jarního / jarní ¹	jarní	jarní
5.	jarní	jarní	jarní
6.	jarním	jarní	jarním
7.	jarním	jarní	jarním
Többes szám			
1.	jarní	jarní	jarní
2.	jarních	jarních	jarních
3.	jarním	jarním	jarním
4.	jarní	jarní	jarní
5.	jarní	jarní	jarní
6.	jarních	jarních	jarních
7.	jarními	jarními	jarními

MEGJEGYZÉS

1. A *jarního* élőlényt jelölő főnevekhez, a *jarní* élettelenekhez kapcsolódik.

Birtokos melléknevek

A birtokos melléknevek használatáról lásd a *Melléknevek típusai, egyeztetése* című fejezetet.

	Hímnem	Nőnem	Semleges nem
Egyes szám			
1.	bratrův	bratrova	bratrovo
2.	bratrova	bratrovy	bratrova
3.	bratrovu	bratrově	bratrovu
4.	bratrova / bratrův ¹	bratrovu	bratrovo
5.	bratrův	bratrova	bratrovo
6.	bratrově / bratrovu	bratrově	bratrově / bratrovu
7.	bratrovým	bratrovou	bratrovým
Többes szám			
1.	bratrovi / bratrovy ²	bratrovy	bratrova
2.	bratrových	bratrových	bratrových
3.	bratrovým	bratrovým	bratrovým
4.	bratrovy	bratrovy	bratrova
5.	bratrovi / bratrovy ²	bratrovy	bratrova
6.	bratrových	bratrových	bratrových
7.	bratrovými	bratrovými	bratrovými

MEGJEGYZÉSEK

1. A *bratrova* élőlényt jelölő főnevekhez, a *bratrův* élettelenekhez kapcsolódik.

2. A *bratrovi* élőlényt jelölő főnevekhez, a *bratrovy* élettelenekhez kapcsolódik.

	Hímnem	Nőnem	Semleges nem
Egyes szám			
1.	matčín	matčina	matčino
2.	matčina	matčiny	matčina
3.	matčinu	matčině	matčinu
4.	matčina / matčín ¹	matčinu	matčino
5.	matčín	matčina	matčino
6.	matčině	matčině	matčině
7.	matčíným	matčinou	matčíným
Többes szám			
1.	matčini / matčiny ²	matčiny	matčina
2.	matčíných	matčíných	matčíných
3.	matčíným	matčíným	matčíným
4.	matčiny	matčiny	matčina
5.	matčini / matčiny ²	matčiny	matčina
6.	matčíných	matčíných	matčíných
7.	matčínými	matčínými	matčínými

MEGJEGYZÉSEK

1. A *matčina* élőlényt jelölő főnevekhez, a *matčín* élettelenekhez kapcsolódik.
2. A *matčini* élőlényt jelölő főnevekhez, a *matčiny* élettelenekhez kapcsolódik.

Melléknevek fokozása

Középfok

A melléknevek középfokát az alapfokból képezzük a következő képzők segítségével.

- a) Az *-ejší* vagy *-ější* képzőt használjuk az összes lágy melléknévnél (*moderní* > *modernější*, *luxusní* > *luxusnější*, *normální* > *normálnější*), valamint sok kemény típusúnál (*teplý* > *teplejší*, *rychlý* > *rychlejší*). Az *-ejší* képző a *-d*, *-t*, *-n* és az *ajakhangok* után következik (*zajímavý* > *zajímavější*, *příjemný* > *příjemnější*, *složitý* > *složitější*).

Az *-ejší* / *-ější* képző előtt a következő hangváltozások történnek: *k* > *č*, *h* > *ž*, *ch* > *š*, *r* > *ř*, *sk* > *št*, *ck* > *čt* (*hořký* > *hořčejší*, *mokrý* > *mokřejší*, *chytrý* > *chytrější*, *lidský* > *lidštější*, *praktický* > *praktičtější*).

- b) A *-ší* képzőt főleg azoknál a mellékneveknél használjuk, amelyek töve egyszótagú (az a) pontban leírt lágyulások itt is végbemennek): *čistý* > *čistší*, *drahý* > *dražší*, *tichý* > *tišší*, *chudý* > *chudší*.

A tövégen lévő *-k* rendszerint kiesik (főleg a *-d*, *-t* hangok után), a tövé hosszú magánhangzója pedig lerövidül: *sladký* > *sladší*, *krátký* > *kratší*, *těžký* > *těžší*.

Néhány nem egyszótagú melléknév is *-ší* képzőt kaphat: *jednoduchý* > *jednodušší*, *bohatý* > *bohatší* (a *bohatější* is használatos).

- c) *-čí* végződést kapnak egyes további *-ky*-re végződő melléknevek: *hezký* > *hezčí*, *hořký* > *hořčí* (az a) pontban található *hořčejší* is használatos), *lehký* > *lehčí*.

- d) Rendhagyó vagy nehezebb középfokú melléknevek: *dobrý > lepší, špatný > horší, velký > větší, malý > menší, dlouhý > delší, vysoký > vyšší.*

Felsőfok

A melléknevek felsőfokát *mindig* a középfokból képezzük a *nej-* előképzővel: *nejteplejší, nejhezčí, nejlepsi.*

Névmások

A névmások csoportosítása

A cseh névmások típusai jelentésük alapján:

1. Személyes névmások (*osobní zájmena*): *já, ty, on/ona/ono, my, vy, oni/ony/ona.*
Ide sorolható még a *se/si* visszaható névmás (*zvrtné zájmeno*) is.
2. Birtokos névmások (*přivlastňovací zájmena*): *můj, tvůj, jeho, její, náš, váš, jejich, svůj.*
A *svůj* birtokos névmást használjuk minden olyan esetben, amikor a mondat alanya és a birtokos ugyanaz. Lásd még a ragozási táblázat alatti megjegyzést!
3. Mutató névmások (*ukazovací zájmena*): *ten/ta/to, tento, tehle, onen, takový, týž, tentýž, sám.*
4. Kérdő névmások (*tázací zájmena*): *kdo, co, čím, který, jaký.*
5. Vonatkozó névmások (*vtažná zájmena*): *který, jenž, jaký, čím, kdo, co.*
6. Határozatlan névmások (*neurčitá zájmena*): *někdo, něco, něčí, některý, nějaký, kdosi, cosi, čísi, kterýsi, jakýsi, kdokoli, leckdo, lecco, každý, všechen, týž* stb.
Ezeket leggyakrabban a kérdő névmásokból képezzük a *ně-, lec-, leda-, kde-, málo-* stb. előképzőkkel vagy a *-si, -koli* stb. utóképzőkkel.
7. A tagadó névmásokat (*záporná zájmena*) a *kdo, co, jaký, čím* kérdő névmásokból, illetve azok ragozott alakjaiból képezzük a *ni-* előtag segítségével: *nikdo, nic, nijaký, nič, žádný.*

A melléknevekhez hasonlóan a főnevekhez kapcsolódó vagy azokat helyettesítő névmásokat egyeztetni kell a főnevekkel eset, szám és gyakran nyelvtani nem tekintetében.

MEGJEGYZÉS: A *kdo, co* és a *který* névmásoknak csak egyes számú alakjai vannak, míg a visszaható névmásoknál mind egyes, mind pedig többes számban azonos alakokat használunk.

Névmások ragozása

Személyes névmások

	já	ty	on	ona	ono
1.	já	ty	on	ona	ono
2.	mě / mne ¹	tebe / tě ¹	jeho / ho ²	jí	jeho / ho ²
3.	mně / mi ²	tobě / ti ²	jemu / mu ²	jí	jemu / mu ²
4.	mě / mne ²	tebe / tě ²	jeho ³ / jej / ho	ji	je / ně
6.	mně	tobě	něm	ní	něm
7.	mnou	tebou	jím	jí	jím
	my	vy	oni / ony	ony	ona
1.	my	vy	oni / ony	ony	ona
2.	nás	vás	jich	jich	jich
3.	nám	vám	jim	jim	jim
4.	nás	vás	je	je	je
6.	nás	vás	nich	nich	nich
7.	námi	vámi	jimi	jimi	jimi
	se				
1.	–				
2.	sebe				
3.	sobě / si ²				
4.	sebe / se ²				
6.	sobě				
7.	sebou				

MEGJEGYZÉSEK:

A 3. személyű személyes névmásoknál a szó elején álló *j*- előjárók után *n*- (kiejtésben magyar *ny*) lesz: *do něho, k nim, o něm, s nimi* stb.

1. A rövidebb alakok egyes igevonzatokkal használatosak: pl. *nebojím se tě, neboj se mě*.

2. A hosszabb alakokat rendszerint előjárók után, illetve hangsúlyos pozícióban használjuk. A *já* személyes névmás 2. és 4. esetében legtöbbször mindkét alakot lehet használni, azonban a *mne* választékosabb, az irodalmi nyelvben használatos.

3. Tárgeyetben a *jeho* alak csak élőlényekre vonatkozó névmásoknál használatos, amennyiben előjárók után, illetve hangsúlyos helyzetben áll.

Birtokos névmások

a)

můj			
	Hímnem	Nőnem	Semleges nem
Egyes szám			
1.	můj	má / moje	mé / moje
2.	mého	mé	mého
3.	mému	mé	mému
4.	mého / můj ¹	mou / moji	mé / moje
6.	mém	mé	mém
7.	mým	mou	mým
Többes szám			
1.	mí / moji, mé / moje ²	mé / moje	má / moje
2.	mých	mých	mých
3.	mým	mým	mým
4.	mé / moje	mé / moje	má / moje
6.	mých	mých	mých
7.	mými	mými	mými

MEGJEGYZÉSEK

A *můj* ragozási típus szerint ragozzuk a *tvůj* és a *svůj* birtokos névmásokat is. Ez utóbbit olyankor használjuk, ha egy mondatban a birtokos személye megegyezik a mondat alanyával: *Čekám na svého bratra.* (A bátyámra várok.) *Helena vidí svou sestru.* (Helena látja a húgát.)

1. A *mého* élőlényt jelölő főnevekhez, a *můj* élettelenekhez kapcsolódik.
2. A *mí* és a *moji* élőlényt jelölő főnevekhez, a *mé* és a *moje* élettelenekhez kapcsolódik.

b)

náš			
	Hímnem	Nőnem	Semleges nem
Egyes szám			
1.	náš	naše	naše
2.	našeho	naší	našeho
3.	našemu	naší	našemu
4.	našeho / náš ¹	naši	naše
6.	našem	naší	našem
7.	naším	naší	naším
Többes szám			
1.	naši / naše ²	naše	naše
2.	našich	našich	našich
3.	naším	naším	naším
4.	naše	naše	naše
6.	našich	našich	našich
7.	našimi	našimi	našimi

MEGJEGYZÉSEK

A *náš* ragozási minta szerint ragozzuk a *váš* birtokos névmást is.

1. A *našeho* élőlényt jelölő főnevekhez, a *náš* élettelenekhez kapcsolódik.
2. A *naši* élőlényt jelölő főnevekhez, a *naše* élettelenekhez kapcsolódik.

- c) A *jeho* (egyes szám harmadik személyű, hímnemű vagy semleges nemű birtokos) és a *jejich* (többes szám harmadik személyű birtokos) névmások nem ragozhatók.
- d) A *jeji* birtokos névmás (egyes szám harmadik személyű, nőnemű birtokos) ragozása megegyezik a *jarní* melléknévvel (lásd a lágy típusú melléknevek ragozási táblázatát [69. o.]).

Mutató névmások

a)

ten			
	Hímnem	Nőnem	Semleges nem
Egyes szám			
1.	ten	ta	to
2.	toho	té	toho
3.	tomu	té	tomu
4.	toho / ten ¹	tu	to
6.	tom	té	tom
7.	tím	tou	tím
Többes szám			
1.	ti / ty ²	ty	ta
2.	těch	těch	těch
3.	těm	těm	těm
4.	ty	ty	ta
6.	těch	těch	těch
7.	těmi	těmi	těmi

MEGJEGYZÉSEK

A *ten* típus szerint ragozzuk a kemény végű mutató névmásokat (*tento*, *tenhle*, *onen* stb.) is, oly módon, hogy az összetett névmásoknak csak a *ten*-nel megegyező vagy arra hasonlító részét ragozzuk (Pl. a *tento* egyes szám birtokos esete *tohoto*, a *tenhle* többes szám alany esete *tyhle* vagy *těhle*, az *onen* egyes szám birtokos esete *onoho* stb.).

1. A *toho* élőlényt jelölő főnevekhez, a *ten* élettelenekhez kapcsolódik.
2. A *ti* élőlényt jelölő főnevekhez, a *ty* élettelenekhez kapcsolódik.

b)

týž, tentýž			
	Hímnem	Nőnem	Semleges nem
Egyes szám			
1.	týž / tentýž	táž, tatáž	totéž
2.	téhož	téze	téhož
3.	témuž	téze	témuž
4.	téhož / tentýž, týž ¹	touž, tutéž	totéž
6.	témž / témže	téze	témž, témže
7.	týmž	touž, touže, toutéž	týmž
Többes szám			
1.	tíž, titíž / tytéz ²	tytéž	táž, tatáž
2.	týchž	týchž	týchž
3.	týmž	týmž	týmž
4.	tytéž	tytéž	táž, tatáž
6.	týchž	týchž	týchž
7.	týmiž	týmiž	týmiž

MEGJEGYZÉSEK

1. A *toho* élőlényt jelölő főnevekhez, a *tentýž* és a *týž* élettelenekhez kapcsolódik.
2. A *tíž* és a *titíž* élőlényt jelölő főnevekhez, a *tytéž* élettelenekhez kapcsolódik.

c)

sám			
	Hímnem	Nőnem	Semleges nem
Egyes szám			
1.	sám	sama	samo
2.	samého	samé	samého
3.	samému	samé	samému
4.	sama / sám ¹	samu	samo
6.	samém	samé	samém
7.	samým	samou	samým
Többes szám			
1.	sami /samy ²	samy	sama
2.	samých	samých	samých
3.	samým	samým	samým
4.	samy	samy	sama
6.	samých	samých	samých
7.	samými	samými	samými

MEGJEGYZÉSEK

1. A *sama* élőlényt jelölő főnevekhez, a *sám* élettelenekhez kapcsolódik.
2. A *sami* élőlényt jelölő főnevekhez, a *samy* élettelenekhez kapcsolódik.

Kérdő névmások

a)

	kdo	co
1.	kdo	co
2.	koho	čeho
3.	komu	čemu
4.	koho	co ¹
6.	kom	čem
7.	kým	čím

MEGJEGYZÉS

1. A *co* kérdő névmás gyakran összeolvad bizonyos elöljárókkal. Ilyenkor a következő alakok jönnek létre: *nač, proč, seč, več, zač*.

b) A **který** (melyik) és a **jaký** (milyen) kérdő névmások ragozása megegyezik a *mladý* melléknévével (lásd a kemény típusú melléknévek ragozási táblázatát [68. o.]).

c) A **čí** (kié) kérdő névmást a *jarní* ragozási típus szerint ragozzuk (lásd a lágy típusú melléknévek ragozási táblázatát [69. o.])

Vonatkozó névmások

a)

jenž			
	Hímnem	Nőnem	Semleges nem
Egyes szám			
1.	jenž	jež	jež
2.	jehož	jíž	jehož
3.	jemuž	jíž	jemuž
4.	ježž / jehož ¹	jíž	jež
6.	(o) němž	(o) níž	(o) němž
7.	jímž	jíž	jímž
Többes szám			
1.	již / jež ²	jež	jež
2.	jichž / jejichž ³	jichž / jejichž ³	jichž / jejichž ³
3.	jimž	jimž	jimž
4.	jež	jež	jež
6.	(o) nichž	(o) nichž	(o) nichž
7.	jimiž	jimiž	jimiž

MEGJEGYZÉSEK

A szó elején álló *j-* elöljárók után *n-* lesz, amelyet *ny-*-nek ejtünk: *do něho, k nim, o něm, s nimi* stb.

1. A *jehož* csak élőlényt jelölő fővekekkel, a *ježž* élettelenekkel és élőkkal is állhat.

2. A *jíž* élőlényt jelölő fővekekhez, a *jež* élettelenekhez kapcsolódik.

3. A *jejichž* névmást csak akkor használjuk, amikor birtokos viszonyt kívánunk kifejezni.

- b) A **kdo** és a **co** ragozása a Kérdő névmások a) pont alatt található.
- c) A **který** (amely, amelyik) és a **jaký** (amilyen) névmások ragozása megegyezik a **mladý** melléknévvel (lásd a kemény típusú melléknevek ragozási táblázatát [68. o.]).
- d) A **čí** (akié) névmást a **jarní** ragozási típus szerint ragozzuk (lásd a lágy típusú melléknevek ragozási táblázatát [69. o.]).

Határozatlan névmások

- a) A határozatlan névmások nagy részét a **kdo**, illetve a **co** kérdő névmásokból képezzük előtagok (*ně-, lec-, leda-, kde-, málo-* stb.), illetve utótagok (*-si, -koli*) segítségével. Így a következő határozatlan névmások jönnek létre: **někdo, něco, leckdo, ledaco, málokdo, kdekdo, kdecó, kdokoli, cokoli, kdosi, cosi** stb. Az ilyen névmásokat a **kdo, co** ragozási típus szerint ragozzuk: *někdo* > *někoho, někomu, někoho...*; *něco* > *něčeho, něčemu...*; *kdokoli* > *kohokoli, komukoli...*
- b) A **čí** kérdő névből képzett határozatlan névmásokat: **něčí, čísi, číkoli** a **jarní** melléknévi ragozási típus szerint ragozzuk (lásd a lágy típusú melléknevek ragozási táblázatát [69. o.]).
- c) A **jaký** és a **který** névmásokból képzett határozatlan névmásokat (**nějaký, jakýkoli, některý, kterýkoli** stb.) a **mladý** melléknévi ragozási típus szerint ragozzuk (lásd a kemény típusú melléknevek ragozási táblázatát [68. o.]).
- d) Külön ragozási típust alkot a **všechn** határozatlan névmás.

všechn			
	Hímnem	Nőnem	Semleges nem
Egyes szám			
1.	všechn	všechna	všechno / vše
2.	všeho	vší	všecho
3.	všemu	vší	všemu
4.	všeho / všechn ¹	všechnu / vší ³	všechno / vše
6.	(o) všem ¹	(o) vší	(o) všem
7.	vším	vší	vším
Többes szám			
1.	všichni / všechny ²	všechny	všechna
2.	všech	všech	všech
3.	všem	všem	všem
4.	všechny	všechny	všechna
6.	(o) všech	(o) všech	(o) všech
7.	všemi	všemi	všemi

MEGJEGYZÉSEK

1. A **všechn** élettelenekhez, a **všeho** élőkhöz kapcsolódik.
2. A **všechny** élettelenekhez, a **všichni** élőkhöz kapcsolódik.
3. A **vší** csak bizonyos szókapcsolatokban használatos: pl. *nade vší pochybnost, pod vší kritikou*.

Tagadó névmások

- a) A **nikdo** és a **nic** tagadó névmásokat a *kdo* és a *co* típusok szerint ragozzuk: *niko-ho, nikomu, nikoho...*; *ničeho, ničemu, nic...*
- b) A *čí* kérdő névmásból képzett tagadó névmást (**ničí**) a *jarní* melléknévi ragozási típus szerint ragozzuk (lásd a lágy típusú melléknévek ragozási táblázatát [69. o.]).
- c) A *jaký* névmásból képzett tagadó névmást (**nijaký**) a *mladý* melléknévi ragozási típus szerint ragozzuk (lásd a kemény típusú melléknévek ragozási táblázatát [68. o.]).
- d) A **žádný** tagadó névmás ragozása szintén a *mladý* típusával egyezik meg (lásd a kemény típusú melléknévek ragozási táblázatát [68. o.]).

Számnevek

A számnevek csoportosítása

A csehben a számneveket a magyar nyelvhez hasonlóan csoportosítjuk a következők szerint:

1. Tőszámnevek (*základní číslovky*): *jeden, dva, tři, deset, sto, tisíc* stb.
2. Sorszámnevek (*řadové číslovky*): *první, druhý, třetí, čtvrtý, pátý, šestý, sedmý, osmý, devátý, desátý* stb.
3. Gyűjtőszámnevek (*druhové číslovky*): *dvojí, trojí, obojí, paterý, několikery* és *dvoje, troje, čtvery, paterý, desaterý* stb. Ez utóbbiakat csak olyan főnevekkel használjuk, amelyek kizárólag többes számúak: *dvoje kalhoty* stb.
4. Szorzó számnevek (*násobné číslovky*): *dvakrát, třikrát, čtyřikrát; dvojnásobný, několikrát, několikanásobný*.

A számnevek ragozása

A melléknévekhez és névmásokhoz hasonlóan a számneveket is egyeztetni kell az általuk jelzett főnevekkel: pl. *jeden hezký muž, jedna hezká žena, o jednom hezkém muži, o jedné hezké ženě* stb.

Ha egy számnevet magába foglaló szerkezet alanyként is szerepel, a különböző tőszámnevekhez kapcsolódó megszámlálható dolgokat jelölő főnév különböző számban és esetben lesz:

<i>jeden, jedna, jedno</i>	→ egyes szám alany eset: <i>jeden muž, jedna žena, jedno dítě</i>
<i>dva, dvě</i>	→ többes szám alanyeset: <i>dva muži, dvě ženy</i>
<i>tři</i>	→ többes szám alanyeset: <i>tři muži</i>
<i>čtyři</i>	→ többes szám alanyeset: <i>čtyři muži</i>
<i>pět</i> és attól fölfelé	→ többes szám birtokos eset: <i>pět mužů</i> .

A *jeden, jedna, jedno* ragozása

Ezt a számnevet ugyanúgy ragozzuk, mint a *ten, ta, to* mutató névmást: *ten / jeden, toho / jednoho, tomu / jednomu* stb., illetve *ta / jedna, té / jedné* stb. A többes számú *jedni, jedny,*

jedna alakokat a csak többes számmal rendelkező főnevekkel használjuk, így a megfelelő magyar jelentésük voltaképpen egyes számban lesz: *jedny kalhoty* (egy nadrág).

A dva, dvě és az oba, obě ragozása

	Hímnem	Nőnem, semleges nem
1.	dva, oba	dvě, obě
2.	dvou, obou	dvou, obou
3.	dvěma, oběma	dvěma, oběma
4.	dva, oba	dvě, obě
6.	dvou, obou	dvou, obou
7.	dvěma, oběma	dvěma, oběma

A tři és a čtyři ragozása

	Mindhárom nem	Mindhárom nem
1.	tři	čtyři
2.	tří	čtyř
3.	třem	čtyřem
4.	tři	čtyři
6.	třech	čtyřech
7.	třemi	čtyřmi

A pět típusú számnevek ragozása

A *pět* típus szerint ragozzuk a tőszámneveket 5–20-ig, illetve ettől fölfelé 100-ig. Az összetett számnevek egyes tagjait külön kell ragozni.

Ezeknek a számneveknek csupán két alakjuk van: 1. és 4. eset: *pět*, a többi eset: *pěti*.

A několik, kolik, tolik határozatlan számnevek ragozása

Ezeknek a számneveknek a *pět* típushoz hasonlóan csak kétféle végződésük van: 1. és 4. eset *několik*, a többi eset *několika*.

A sto, tisíc, milion, miliarda tőszámnevek ragozása

Ezek a szavak a végződésüknek megfelelő főnevek ragozását követik:

1. A *sto* a *město* típusét: *tři sta*, *pět set*, egyetlen kivétellel: *dvě stě* és nem *dvě sta*.
2. A *tisíc* a *stroj* típusét: *dva tisíce*. Gyakran azonban a *pět*-hez hasonló végződések is használatosak: *s tisíci lidmi* / *s tisícem lidi*. A *tisíc* többes szám birtokos esetben a *tisíců* helyett igen gyakran csak *tisíc*: pl. *pět tisíc*.
3. A *milion* a *hrad* típus szerint ragozódik.
4. A *miliarda* a *žena* típust követi.

A sorszámnevek és a melléknévi végződésű gyűjtőszámnevek ragozása

Ezen számnevek ragozása végződéstől függően a kemény (-y végűek: *mladý* típus), illetve a lágy végű (-í végűek: *jarní* típus) melléknevek ragozása szerint történik.

Igék

Igeosztályok

A cseh leíró nyelvtanban az igéket (csehül: sloveso vagy verbum) több szempontból szokták osztályokba sorolni. A leggyakoribb az egyes szám 3. személyű jelen idejű alak szerinti és a főnévi igenév töve szerinti csoportosítás. Mi ez utóbbit mutatjuk be röviden.

Első csoport

Ebbe a csoportba azok az igék tartoznak, amelyeknek a főnévi igeneve nem tartalmaz külön végződést („nulla szuffixuma” van). (A zárójelben az esz. 1., 2. és 3. sz. alakok láthatók.)

- *nést* (*nesu, neseš, nese* stb.)
- *péct* (*peču, pečeš, peče* stb.)
- *kryt* (*kryji / kryju, * kryješ, kryje* stb.)
- *třit* (*třu, třeš, tře* stb.)

* Az *-uji* végződés választékosabb, stilisztikailag emelkedettebb, az irodalmi nyelv rétegéhez tartozik, míg az *-uju* a köznyelvben, a hétköznapi nyelvhasználatban megszokott.

Második csoport

Ide a *-nout* végű igék tartoznak az alábbi alcsoportokkal:

- *tisknout* (*tisknu, tiskneš, tiskne* stb.)
- *minout* (*minu, mineš, mine* stb.)
- *tnout* (*tnu, tneš, tne* stb.)

Harmadik csoport

Ebbe a csoportba a *-ět* és *-et* végű igék tartoznak. Alcsoportjaik:

- *trpět* (*trpím, trpíš, trpí* stb.)
- *sázet* (*sázím, sázíš, sázím* stb.)

Negyedik csoport

Ebbe a csoportba az *-it* végű igék tartoznak, egyetlen altípussal:

- *prosit* (*prosím, prosíš, prosí* stb.)

Ötödik csoport

Az ötödik csoportba tartozó igék főnévi igeneve *-at-ra* vagy *-át-ra* végződik. Az alcsoportok a következők:

- *volat* (*volám, voláš, volá* stb.)
- *mazat* (*mažu, mažeš, maže* stb.)
- *brát* (*beru, bereš, bere* stb.)

Hatodik csoport

A hatodik és egyben utolsó csoport főnévi igeneveinek végződése: *-ovat*. Itt is csak egyetlen típus van:

– *kupovat* (*kupuji / kupuju, * kupuješ, kupuje* stb.)

* Az *-uji* végződés választékosabb, stilisztikailag emelkedettebb, az irodalmi nyelv rétegéhez tartozik, míg az *-uju* a köznyelvben, a hétköznapi nyelvhasználatban megszokott.

Áttekintő (egyszerűsített) jelen idejű igeragozási táblázat

Az alábbi táblázatok elsősorban a kezdő nyelvtanulóknak nyújthatnak segítséget. Tartalmazzák a legfontosabb igék jelen idejű ragozását, illetve a legtöbb kivételt, az eltérő ragozású igéket.

	-at végűek ¹	-it, -et, -ět végűek	-ovat végűek
	dělat	mluvit	studovat
Esz. 1.	dělám	mluvím	studuji / studuju*
Esz. 2.	děláš	mluvíš	studuješ
Esz. 3.	dělá	mluví	studuje
Tsz. 1.	děláme	mluvíme	studujeme
Tsz. 2.	děláte	mluvíte	studujete
Tsz. 3.	dělají	mluví	studují / studujou*

* Az *-uji* végződés választékosabb, stilisztikailag emelkedettebb, az irodalmi nyelv rétegéhez tartozik, míg az *-uju* a köznyelvben, a hétköznapi nyelvhasználatban megszokott. Ugyanez a helyzet az *ují / ujou* végzésekkel.

Az alábbi igék ragozását – a teljesség igénye nélkül – külön is közöljük, mert valamiben eltérnek a szabályostól vagy bizonyos pontokon ragozásuk szokatlan lehet:

	být	mít	rozumět (umět)	vědět	číst	psát	jít	jet
Esz. 1.	jsem	mám	rozumím	vím	čtu	píšu	jdu	jedu
Esz. 2.	jsi	máš	rozumíš	víš	čteš	píšeš	jdeš	jedeš
Esz. 3.	je	má	rozumí	ví	čte	píše	jde	jede
Tsz. 1.	jsme	máme	rozumíme	víme	čteme	píšeme	jdeme	jedeme
Tsz. 2.	jste	máte	rozumíte	víte	čtete	píšete	jdete	jedete
Tsz. 3.	jsou	mají	rozumí / rozumějí	vědí	čtou	píšou	jdou	jedou

	jíst	pít	žít	brát	nést	mýt	stát
Esz. 1.	jím	piju	žiju	beru	nesu	myju	stojím
Esz. 2.	jíš	piješ	žiješ	bereš	neseš	myješ	stojíš
Esz. 3.	jí	pije	žije	bere	nese	myje	stojí
Tsz. 1.	jíme	pijeme	žijeme	bereme	neseme	myjeme	stojíme
Tsz. 2.	jíte	pijete	žijete	berete	nesete	myjete	stojíte
Tsz. 3.	jedí	pijou	žijou	berou	nesou	myjou	stojí

Igeszemlélet

A cseh nyelv a magyartól (részben) eltérően megkülönböztet folyamatos és befejezett igéket. A folyamatos igék jelen idejű cselekvést, történést, folyamatosságot, ismétlődést, általánosságot fejeznek ki. A hangsúly ilyenkor a folyamaton van és nem azon, hogy lezárult-e az adott folyamat. Pl. *Chodím do školy. (Iskolába járok.) Studuji česky. (Csehül tanulok.)* A befejezett igék jelen idejű alakja önmagában jövő időt fejez ki és egy-egy mozzanatot, a cselekvés, történést lezárását jelzi. *Uvařila jsem gulášovou polévku. (Gulyáslevest főztem. = Megfőztem a gulyáslevest.) Zítra uvidíš. (Holnap majd meglátod.)*

Problémák az igeszemlélettel kapcsolatban

A nyelvtanulók számára két dolog okozhat problémát:

- A befejezett–folyamatos igepároknak magyarul sokszor egyetlen szótári jelentésük van csak. A különbségeket csak körülírással vagy a kontextussal lehet visszaadni. Pl. *říkat* (f.) – *říct* (b.) = *mond*, de a folyamatos ige azt is magában hordozza: *folyamatosan, sokszor mond, esetleg mondogat* vagy *éppen most mond valamit*.
- A másik nehézség az, hogy nincsen egységes szabály az igepárok képzésében. Egyes igéknél igekötő, másoknál képző, esetleg a fő módosulása vagy ezek kombinációja játszik szerepet a befejezett alakok létrejöttében. Ezért érdemes az igéket párban megtanulni.

Folyamatos–befejezett igepárok

Az alábbiakban közöljük néhány gyakoribb ige folyamatos és befejezett főnévi igenevi alakját.

Folyamatos	Befejezett	Jelentés
brát	vzít	szed, vesz
čekat	počkat	vár, megvár
číst	přečíst	olvas, elolvas
dělat	udělat	csinál, megcsinál
kupovat	koupit	vesz, megvesz
pomáhat	pomocť	segít
používat	použít	használ
přicházet	přijít	jön
psát	napsat	ír, megír
učit se	naučit se	tanul, megtanul
vařit	uvařit	főz, megfőz
vidět	uvidět	lát, meglát
začínat	začít	kezd

Múlt idő

A múlt idő képzése összetett alakokkal történik, viszonylag egyszerűen.

Kiindulásként a múlt idejű melléknévi igenév (az ún. *-l* participium) szolgál. Ezt úgy képezzük, hogy a főnévi igenév *-t* végződését leválasztjuk és helyére *-l* hangot illesztünk. Ez a végződés az alany nemétől és számától függően változhat:

- l* → hímnem, egyes szám
- la* → nőnem, egyes szám; semleges nem, többes szám
- lo* → semleges nem, egyes szám
- li* → elő, hímnem, többes szám
- ly* → élettelen, hímnem és nőnem, többes szám
- la* → semleges nem, többes szám.

Egyes és többes szám első és második személyben a létige (*být*) megfelelő jelenidejű alakjait használjuk segédigeként. Ez a mondatban kerülhet az ige elé vagy után, a lényeg, hogy mindig a mondat második pozíciójában áll: *Udělal jsem domáci úkol. – Včera jsem ho neudělal.* Egyes és többes szám harmadik személyben nem használunk segédigét.

děla -t	děla -l, -la, -lo, -li, -ly, -la + jsem, jsi, jsme jste
---------	---

	dělat	učit se	myslet si
Esz. 1.	dělal/a jsem	učil/a jsem se	myslel/a jsem
Esz. 2.	dělal/a jsi	učil/a ses	myslel/a sis
Esz. 3.	dělal/a o	učil/a o se	myslel/a o si
Tsz. 1.	dělali/y jsme	učili/y jsme se	mysleli/y jsme si
Tsz. 2.	dělali/y jste	učili/y jste se	mysleli/y jste si
Tsz. 3.	dělali/y/a	učili/y/a se	mysleli/y/a si

Néhány gyakrabban előforduló rendhagyó múlt idejű ige

sednout si	sedl si
říct	řekl
začít	začal
vzít	vzal
brát	bral
žít	žil
pít	pil
dát	dal
zavřít	zavřel

otevřít	otevřel
číst	četl
jíst	jedl
chtít	chtěl
mít	měl
jít	šel, šla, šlo
mocht	mohl
péct	pekl

Jövő idő

A jövő időt kétféleképpen fejezhetjük ki: az egyszerű és az összetett jövő idővel.

Egyszerű jövő idő

Mint azt az igeszemlélet ismertetésénél már említettük, a befejezett igék jelen idejű alakja voltaképp jövő időt fejez ki. Ha azt mondjuk, *udělám to (megcsinálom)*, a jövő időben bekövetkező cselekvést fejezünk ki.

Az egyszerű jövő idő tehát nem egyéb, mint a befejezett igék jelen idejű, ragozott alakja.

Összetett jövő idő

Az összetett jövő időt kizárólag folyamatos igékből képezhetjük, mégpedig a főnévi ige-nevükből és a *být* ige jövő idejű ragozott alakjaiból.

	dělat
Esz. 1.	budu dělat
Esz. 2.	budeš dělat
Esz. 3.	bude dělat
Tsz. 1.	budeme dělat
Tsz. 2.	budete dělat
Tsz. 3.	budou dělat

Feltételes mód

A jelen idejű feltételes módot a múlt időhöz nagyon hasonló módon képezzük, az eltérés csak a segédigében van, hiszen itt a *být* ige feltételes módú alakjait használjuk, amelyet – a múlt időtől eltérően – a harmadik személyben is kiteszünk.

	dělat	učit se	myslet si
Esz. 1.	dělal/a bych	učil/a bych se	myslel/a bych jsem
Esz. 2.	dělal/a bys	učil/a by ses	myslel/a by sis
Esz. 3.	dělal/a/o by	učil/a/o by se	myslel/a/o by si
Tsz. 1.	dělali/y bychom	učili/y bychom se	mysleli/y bychom si
Tsz. 2.	dělali/y byste	učili/y byste se	mysleli/y byste si
Tsz. 3.	dělali/y/a by	učili/y/a by se	mysleli/y/a by si

A feltételes módnak ugyan létezik múlt ideje is, ám a mai cseh nyelvben gyakorlatilag nem vagy csak nagyon ritkán fordul elő. Helyette inkább jelen időt vagy körülírást alkalmaznak. Pl. *Chtěl jsem už být doma. (Szerettem volna már otthon lenni.)*

Felszólító mód

Az igék felszólító módját a jelen idejű többes szám harmadik személyű igealakból képezzük úgy, hogy az utolsó magánhangzót elhagyjuk. Így a felszólító mód egyes szám második személyű alakját kapjuk meg. Ehhez többes szám első személyben *-me*, második személyben *-te* végződést kapcsolunk.

studuj -í	studuj + -me, -te
-----------	-------------------

Ha a tö *d, t, n*-re végződik, akkor meglágyul:

sed -í	sed' + -me, -te
--------	-----------------

Az igező végén levő *-aj* pedig *-ej-jé* változik:

dělj -í	dělej + -me, -te
---------	------------------

Az igezőben levő hosszú magánhangzó megrövidül, az *ou* kettőshangzó *u*-vá változik:

píš -ou	piš + -me, -te
koup -í	kup + -me, -te

Ha a töben nem marad magánhangzó vagy két mássalhangzóra végződik, akkor az egyes szám második személyű felszólító ige végződése *-i* lesz, a többes szám első és második személyben ez az *-i* *-ěme* és *-ěte* végződésre változik.

čt -ou	čti, čtěme, čtěte
sp -í	spi, spěme, spěte

MEGJEGYZÉSEK

1. Tiltást rendszerint csak folyamatos igékből képezhetünk: *Nečti špatné romány!*
2. Egyes és többes szám harmadik személyben nem végződéssel, hanem az *a'* módosítószóval fejezhetjük ki a felszólítást, amelynek megközelítő jelentése: *hadd. Pl. A' čeká dlouho. (Várjon hosszasan.) A' žije republika! (Éljen a köztársaság!)*

Elöljárók

A legtöbb előljáró csupán egyetlen esetet vonz, de több olyan van, amelyik két vagy akár három esetet is, ilyenkor természetesen más és más jelentéssel. Az alábbi felsorolásban kiemeljük azokat, amelyek több esettel is állhatnak.

Birtokos esettel: *bez* (nélkül), *od, do, s, u, z, za, kromě*, valamint ide tartozik az ún. másodlagos vagy nem eredeti előljárók többsége is. Az ilyen előljárók száma meglehetősen magas (pl. *blízko, uprostřed, nedaleko, poblíž, okolo, během* stb.).

Részes esettel: *k, proti, naproti, vůči, kvůli, díky*.

Tárgyesettel: *mimo, ob, pro, skrz, před, za, s, na, o, po, v, nad, pod, před, mezi*.

Elöljárós esettel: *při, na, o, po, v*.

Eszközhatározós esettel: *s, za, nad, pod, před, mezi*.

A névszók ragozása során használt esetek megnevezése

1. Alanyeset – nominatív
2. Birtokos eset – genitív
3. Részeshatározó eset – datív
4. Tárgyeset – akuzatív
5. Megszólító eset – vokatív
6. Elöljárós eset – lokál
7. Eszközhatározós eset – instrumentál

Az eseteket a ragozási táblázatokban, egyes és többes számban, mindig ebben a sorrendben használjuk, bár bizonyos szófajoknál – értelemszerűen – a megszólító eset kimarad.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- DOBOSSY László, *Cseh–magyar szótár I–II*, Budapest, Praha, 1960.
GREPL, Miroslav a kol., *Příruční mluvnice češtiny*, Praha, 1995.
HANKÓ Ludmilla, HEÉ Veronika, FUTÓ István, *Cseh nyelvkönyv I–II*, Budapest, 1991.
HAVRÁNEK, B., JEDLÍČKA, A., *Stručná mluvnice česká*, Praha, 1992.
NAVRÁTILOVÁ J., DRECHSLEROVÁ, J., *Stručná česká mluvnice*, Praha, 1997.
REŠKOVÁ, M., PINTAROVÁ, M., *Communicative Czech*, Praha, 1995.

Ragozási táblázatok

Főnevek

Hímnem

	Egyes szám	Többes szám	Egyes szám	Többes szám
1.	pán	páni / -ové ^{3,4}	muž	muži / -ové ⁷
2.	pána	pánů	muže	mužů
3.	pánovi / -u ¹	pánům	muži / -ovi ⁶	mužům
4.	pána	pány	muže	muže
5.	pane ²	páni / -ové ^{3,4}	muži	muži / -ové ⁷
6.	pánovi / -u ¹	pánech ⁵	muži / -ovi ⁶	mužích
7.	pánem	pány	mužem	muži
1.	hrad	hrady	stroj	stroje
2.	hradu ⁸	hradů	stroje	strojů
3.	hradu	hradům	stroji	strojům
4.	hrad	hrady	stroj	stroje
5.	hrade ⁹	hrady	stroji	stroje
6.	hradě ¹⁰	hradech ¹¹	stroji	strojích
7.	hradem	hrady	strojem	stroji
1.	předseda	předsedové ¹²	soudce	soudci / -ové
2.	předsedy	předsedů	soudce	soudců
3.	předsedovi	předsedům	soudci / -ovi ¹⁴	soudcům
4.	předsedu	předsedy	soudce	soudce
5.	předsedo	předsedové	soudce	soudci / -ové
6.	předsedovi	předsedech ¹³	soudci / -ovi ¹⁴	soudcích
7.	předsedou	předsedy	soudcem	soudci

Nőnem

	Egyes szám	Többes szám	Egyes szám	Többes szám
1.	žena	ženy	ulice	ulice
2.	ženy	žen	ulice	ulic / růží ²
3.	ženě ¹	ženám	ulici	ulicím ³
4.	ženu	ženy	ulici	ulice
5.	ženo	ženy	ulice	ulice
6.	ženě ¹	ženách	ulici	ulicích
7.	ženou	ženami	ulicí	ulicemi
1.	píseň	písně	kost / chuť	kosti / chutě
2.	písně	písní	kosti / chutě	kosti / chutí
3.	písní	písním	kosti / chuti	kostem / chutím
4.	píseň	písně	kost / chuti	kosti / chutě
5.	písní	písně	kosti / chuti	kosti / chutě
6.	písní	písních	kosti / chuti	kostech / chutích
7.	písní	písněmi	kostí / chutí	kostmi / chutěmi

Semleges nem

	Egyes szám	Többes szám	Egyes szám	Többes szám
1.	město	města	moře	moře
2.	města	měst	moře	moří
3.	městu	městům	moři	mořím
4.	město	města	moře	moře
5.	město	města	moře	moře
6.	městě / městečku ¹	městech / městečkách ²	moři	mořích
7.	městem	městy	mořem	moři
1.	nádraží	nádraží	kuře	kuřata
2.	nádraží	nádraží	kuřete	kuřat
3.	nádraží	nádražím	kuřeti	kuřatům
4.	nádraží	nádraží	kuře	kuřata
5.	nádraží	nádraží	kuře	kuřata
6.	nádraží	nádražích	kuřeti	kuřatech
7.	nádražím	nádražimi	kuřetem	kuřaty

Melléknevek

Kemény típus

	Hímnem	Nőnem	Semleges nem
Egyes szám			
1.	mladý	mladá	mladé
2.	mladého	mladé	mladého
3.	mladému	mladé	mladému
4.	mladého / mladý ¹	mladou	mladé
5.	mladý	mladá	mladé
6.	mladém	mladé	mladém
7.	mladým	mladou	mladým
Többes szám			
1.	mladí / mladé ²	mladé	mladá
2.	mladých	mladých	mladých
3.	mladým	mladým	mladým
4.	mladé	mladé	mladá
5.	mladé	mladé	mladá
6.	mladých	mladých	mladých
7.	mladými	mladými	mladými

Lágy típus

	Hímnem	Nőnem	Semleges nem
Egyes szám			
1.	jarní	jarní	jarní
2.	jarního	jarní	jarního
3.	jarnímu	jarní	jarnímu
4.	jarního / jarní ¹	jarní	jarní
5.	jarní	jarní	jarní
6.	jarním	jarní	jarním
7.	jarním	jarní	jarním
Többes szám			
1.	jarní	jarní	jarní
2.	jarních	jarních	jarních
3.	jarním	jarním	jarním
4.	jarní	jarní	jarní
5.	jarní	jarní	jarní
6.	jarních	jarních	jarních
7.	jarními	jarními	jarními

Névmások

Személyes névmások

	já	ty	on	ona	ono
1.	já	ty	on	ona	ono
2.	mě / mne ¹	tebe / tě ¹	jeho / ho ²	ji	jeho / ho ²
3.	mně / mi ²	tobě / ti ²	jemu / mu ²	ji	jemu / mu ²
4.	mě / mne ²	tebe / tě ²	jeho ³ / jej / ho	ji	je / ně
6.	mně	tobě	něm	ní	něm
7.	mnou	tebou	jím	ji	jím
	my	vy	oni / ony	ony	ona
1.	my	vy	oni / ony	ony	ona
2.	nás	vás	jich	jich	jich
3.	nám	vám	jim	jim	jim
4.	nás	vás	je	je	je
6.	nás	vás	nich	nich	nich
7.	námi	vámi	jimi	jimi	jimi
	se				
1.	—				
2.	sebe				
3.	sobě / si ²				
4.	sebe / se ²				
6.	sobě				
7.	sebou				

műj			
	Hímnem	Nőnem	Semleges nem
Egyes szám			
1.	műj	má / moje	mé / moje
2.	mého	mé	mého
3.	mému	mé	mému
4.	mého / műj ¹	mou / moji	mé / moje
6.	mém	mé	mém
7.	mým	mou	mým
Többes szám			
1.	mí / moji mé / moje ²	mé / moje	má / moje
2.	mých	mých	mých
3.	mým	mým	mým
4.	mé / moje	mé / moje	má / moje
6.	mých	mých	mých
7.	mými	mými	mými

náš			
	Hímnem	Nőnem	Semleges nem
Egyes szám			
1.	naš	naše	naše
2.	našeho	naší	našeho
3.	našemu	naší	našemu
4.	našeho / náš ¹	naši	naše
6.	našem	naší	našem
7.	našim	naší	našim
Többes szám			
1.	naši / naše ²	naše	naše
2.	našich	našich	našich
3.	našim	našim	našim
4.	naše	naše	naše
6.	našich	našich	našich
7.	našimi	našimi	našimi

Mutató névmások

ten			
	Hímnem	Nónem	Semleges nem
Egyes szám			
1.	ten	ta	to
2.	toho	té	toho
3.	tomu	té	tomu
4.	toho / ten ¹	tu	to
6.	tom	té	tom
7.	tím	tou	tím
Többes szám			
1.	ti / ty ²	ty	ta
2.	těch	těch	těch
3.	těm	těm	těm
4.	ty	ty	ta
6.	těch	těch	těch
7.	těmi	těmi	těmi

Kérdő névmások

	kdo	co
1.	kdo	co
2.	koho	čeho
3.	komu	čemu
4.	koho	co ¹
6.	kom	čem
7.	kým	čím

Számnevek

	Hímnem	Nónem, semleges nem
1.	dva, oba	dvě, obě
2.	dvou, obou	dvou, obou
3.	dvěma, oběma	dvěma, oběma
4.	dva, oba	dvě, obě
6.	dvou, obou	dvou, obou
7.	dvěma, oběma	dvěma, oběma

	Mindhárom nem	Mindhárom nem
1.	tři	čtyři
2.	tří	čtyř
3.	třem	čtyřem
4.	tři	čtyři
6.	třech	čtyřech
7.	třemi	čtyřmi

1366/08

ISBN 978-963-9206-41-0

9 789639 206410

Mészáros Andor – Beke Márton

BEVÉZETÉS A BOHEMISZTIKÁBA